

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
HARPUT UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
HARPUT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF HARPUT STUDIES

Türkçe ve İngilizce yayımlanan uluslararası hakemli sosyal bilimler dergisidir. Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır.

International peer-reviewed journal of social sciences published in Turkish and English. It is published as two issues a year, in March and September.

Cilt/Volume: IV Sayı/Number: 2 Eylül/September 2017

ISSN: 2148-2527

Harput Araştırmaları Dergisi
Research Bible, ASOS Index, Sobiad ve İSAM tarafından indekslenmektedir.

Sahibi/Owner

Prof. Dr. Kutbeddin DEMİRDAĞ
Fırat Üniversitesi Rektörü

Editörler/Editors

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK
Yrd. Doç. Dr. İlhan Oğuz AKDEMİR

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Prof. Dr. Ahmet YATKIN
Prof. Dr. Bahir SELÇUK
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ
Doç. Dr. Hasan ŞENER
Doç. Dr. Murat SUNKAR
Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL

Redaktörler/Redactors

Arş. Gör. Bedirhan ÜNLÜ (Türkçe)
Arş. Gör. H. Gökçe DEMİREL (İngilizce)

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Elazığ
e-posta: harputumdergi@gmail.com **Tel:** (0424) 2370000/3839-4197

Baskı/Printed By

Fırat Üniversitesi Basımevi-Elazığ

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, uluslararası hakemli bir dergidir. Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır. Yayımlı dili Türkçe ve İngilizcedir. Her hakkı saklıdır.

Makale son kabul tarihleri: Mart ayı için Ocak ayı sonu, Eylül ayı için ise Temmuz ayı sonudur. Dergimizin yayım kurallarına göre hazırlanmamış makaleler kabul edilmez. Yazıların her türlü hukuki ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Makalelere PDF formatında Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin Web sayfasından ulaşılabilir. Ancak kaynak gösterilmeksizin kullanılamaz.

Danışma ve Hakem Kurulu/Advisory&Referees Board

Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR	Bilecik Şeyh Edebali Ün.
Prof. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKSİN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DERAN	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Bahir SELÇUK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin SEMERCİ	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Emir ERDEN	Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal AÇIKSES	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün LAFLI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Füsün KARA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan YÜKSEL	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İlknur ÖNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İskender OYMAK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ARINÇ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan PEKER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK	Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfi ÖZAV	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut TEKİN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÇEVİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ	Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Zeydin YILDIZ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÇELİKTEN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TURAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin ALGAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan KILIÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Recep YILDIRIM	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin TONBUL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Şener DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol ÇELİK	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR	Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut YİĞİT	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur YAVUZ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Y. Cemalettin ÇOPUROĞLU	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin AÇIK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki BOYRAZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Abdolvahap ÖZCAN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Esmâ Ülkü KAYA	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan ŞENER	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. M. Taner ŞENGÜN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan YAZICI	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Sabri KARADOĞAN	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Taner YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ünal TAŞKIN	Adıyaman Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri/Referees For This Issue

Prof. Dr. Sait PATIR
Bingöl Üniversitesi

Prof. Dr. Fikret OTLU
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. İskender OYMAK
Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL
Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Veysel ÖZDEMİR
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Kubilay ÖZER
Gazi Osman Paşa Üniversitesi

Doç. Dr. Ünal TAŞKIN
Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim AKSU
İnönü Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Kürşat ÇELİK

1722-1723 (H.1135) Tarihli Harput Menzil Defteri Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Some Evaluations on Harput Menzil Book Dated 1722-1723 (H.1135).. 1

Yüksel ARSLANTAŞ-Enver DEMİRPOLAT

Beyzâde Hacı Muhammed Bahaeddin Efendi'nin Tercüme-i Hali

The Life History of Beyzade Hacı Muhammed Bahaeddin Efendi 21

Yavuz ATLI-Özcan DEMİR

Çevresel Maliyetler ve Bu Döngüde Elazığ Altınova Çimento Fabrikasının İncelenmesi

Environmental Costs And Investigation Of Elazığ Altınova Cement Factory In This Period 35

Mehmet KARAHAN-Bahar GÖRGÜN-Ayşe OKTAY

Üniversite Öğrencilerinin Yeşil Pazarlama ve Çevre Farkındalık Düzeyleri: Fırat Üniversitesi Örnekleme

Levels of University Students' Green Marketing and Environmental Awareness: Fırat University Sampling 57

Yayın İlkeleri ve Makale Yazım Kuralları

Publication Principles And Article Writing Rules 77

1722-1723 (H.1135) TARİHLİ HARPUR MENZİL DEFTERİ ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Some Evaluations on Harput Menzil Book Dated 1722-1723 (H.1135)

Kürşat ÇELİK*

Geliş Tarihi: 10.06.2017/Kabul Tarihi: 21.08.2017

Özet

Harput tarihte çeşitli medeniyetlere beşiklik yapmış bir şehir olmakla birlikte coğrafi konumu nedeniyle askeri, ticari ve idari bir merkez olarak sıklıkla kullanılmıştır. Harput, Osmanlı idaresi altında bu özelliklerinin yanı sıra ulaşım ve haberleşmede lojistik bir üs olarak hizmet etmiştir. Osmanlı menzil teşkilatı içerisinde Harput menzili, İstanbul'dan başlayıp Bağdat'ta sona eren Anadolu orta kolu üzerinde yer almıştır. Harput menzili özellikle IV. Murad'ın Bağdat seferi sırasında verdiği hizmetle dikkat çekmiştir.

Bu çalışmada, 1722-1723 tarihli Harput menzil defterine göre Harput menzilin işlerliği, menzile gelen görevli sayısı ve bunların görevleri, menzilden verilen hayvan sayıları ile Harput menzilin kullanıcılarının nereye gittiği incelenmiştir. Defterdeki bilgilere göre Harput menzilin yoğun olarak kullanıldığı ve merkez teşkilata ait görevlilerin daha fazla menzilden yararlandıkları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Harput, Menzil, Haberleşme.

Abstract

Harput has been used as a military commercial and administrative center because of its geographical location besides being a city that has been cradled in various civilizations in history. In addition to these features, Harput was also used as a logistic base in transportation and communication under the Ottoman administration. Within the Ottoman range, Harput was located on the Anatolian central line starting from İstanbul and ending in Baghdad. Harput menzil attracted attention especially by IV Murad's service during his campaign in Baghdad.

In this study, the functioning of the Harput menzil, the number of officers from the menzil and their duties, number of animals given in the menzil and where Harput menzil users went are investigated according to the Harput menzil book of 1722-1723. According to the information in the book, it was found that the Harput menzil was heavily used and the officers belonging to the central organization were able to use it more.

Keywords: Ottoman State, Harput, Menzil, Communication.

---

* Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, Elazığ kursatel@gmail.com

Giriş

Menzil, sözlükte “*inmek, konaklamak, misafir olmak*” anlamındaki nüzûl kökünden türemiş bir mekân ismi olmakla birlikte “*ev, konak; iki konak arası, bir konak yol; posta ve posta tatarları beygirlerinin bulunduğu mahal*” manalarına da gelir. Osmanlı Devleti’nde daha çok resmi haberleşmeyi sağlayan posta teşkilatını ifade eden menziller ordunun sevki ve iaşesinin temini gibi konularda önemli rol oynamıştır. Sürekli savaş halinde bulunan Osmanlı Devleti’nde menziller, orduların yiyeceğinin temini hususunu ana unsur olduğu gibi merkezle olan haberleşmenin sağlanmasında da önemli bir yere sahiptir (Halaçoğlu 2004:159). Menzilhânelerin kurulmasında, coğrafi şartlar, yolların işlek olup olmaması, bölgenin nüfus yoğunluğu ve seferlerin yapılacağı yön belirleyici rol oynuyordu. Menzilhâneler genellikle 6 ila 12 saatlik mesafelerle (yaklaşık 40-70 km) kurulmuşlardır. Nüfus yoğunluğunun az olduğu bölgelerde menzilhâneler arasındaki mesafe 24 saate kadar çıkabiliyordu.

Menzilhâneler Osmanlı Devleti sınırları içinde gerek Anadolu’da gerekse Rumeli’de sağ kol, sol kol ve orta kol olmak üzere üçlü ana yol sistemi üzerinde kurulmuşlardır. Anadolu Orta Kolu (Bağdat-Basra Yolu): Üsküdar-Gebze-İznik-Bolu-Tosya-Merzifon-Tokat-Sivas-Hasan Çelebi-Malatya-Harpuz-Diyarbakır-Nusaybin-Musul-Kerkük güzergâhını izleyen Bağdat-Basra yoludur (Altunan 2002:913-914). Diyarbakır Sancağı sınırları dâhilinde bulunan Harpuz Menzilhânesi, Üsküdar’a 269 saat (1529 km) uzaklıktadır. Menzilhânenin Ergani 18 saat, Siverek 24 saat ve İzoli 16 saat olmak üzere, toplam 58 saat uzunluğa ulaşan, üç kolu mevcuttur. Ergani ve İzoli’ye sürekli olarak beygir gönderilmekle birlikte, 1731-1737 yılları arasında Siverek’e de bir miktar beygir gönderilmiştir. Buna göre menzilhânenin hizmet verdiği yolun toplam mesafesinin; kol sayısının iki olduğu dönemlerde 34 saat (193 km), kol sayısının üç olduğu zaman diliminde ise 58 saat (330 km) olduğu söylenebilir (Çetin 2009:110).

Menzilhânelerin işleyişinden, menzilhânelerin bulunduğu kazanın kadısı, ileri gelenler ve bölge halkı sorumluydular. Menzilhânelerin düzenli olarak çalışabilmesi için menzilcilerin (Menzil Emni) görevlendirilmesi, menzilhânelerin iç hizmetlerini görmek üzere ahur kethûdası, seyis, odacı, aşçı ve hizmetkârların sağlanması, ayrıca sürücü ve yeterli sayıda menzil beygirinin beslenmesi gerekiyordu. Her kazanın ayanları ve zabitleri her yılın ruz-ı hızır’ından itibaren menzilhânelerin beygirlerini, sürücülerini, hademelerini ve gerekli zahireleri zamanında sağlamakla sorumluydular (Altunan 2002: 914-915).

Harput menzilcilik görevine Mart 1670'de hizmet süresi dolan Hüseyin Çelebi ibn-i Haydar Ağa'nın yeniden atanmasında şehir kethüdası Ebubekir, bazarbaşı es-Seyyid Osman, zimmî tâîfesinin kethüdâsı Çalîk ve zimmîlerin de etkisi olmuştur. Mayıs 1681'de ise menzilcilik hizmetine yapılan görevlendirmesi ise şehir kethüdâsı, tîmar ve havass melikleri ile bakkal esnafı şeyhi Seyyid Mevlüd Çelebi, pabuççu esnafından el-Hâc Mevlüd ve kasap esnafını temsilcileri huzurunda gerçekleşmiştir. Bu göreve Hüseyin Ağa ibn-i Haydar Ağa 14 aylığına 2.300 esedi kuruş ücret ile tekrar atanmıştır (Uzun 2016:199-200).

1722-1723'de Harput menziline menzilci olarak Seyyid Mustafa görevlidir. 1771'de ise Harput menziline Ahmet Ağa, Hacı Hüseyin ve Mehmet Paşa menzilci olarak görev yapmışlardır. Harput menziline birden fazla kişinin menzilci olarak görev yapmasının nedeni 1769 tarihli Harput'a gönderilen buyuruldu da Harput menziline işlerinin karışık ve keşmekeş olması ile gelip giden ulaklara zulüm ve eziyet verildiği, menzile nizam verilmek için uygun birilerinin atanması gerektiği şeklinde ifade edilmiştir. 1769 tarihli kayıttan da anlaşıldığı üzere Harput menziline işleyişinin sorunlu olması nedeniyle birden fazla menzilci atanmıştır (Demir 2014:50,169).

Menzilin sürekliliğini sağlamak amacıyla menzillerin civarındaki köy ve kasaba halkı menzilkeş tayin edilmişlerdir. Menzilkeş tayin edilen köy ve kasabalar, menzillerin masraflarını karşılamak ve çeşitli işlerini görmekle yükümlü tutulmuşlardır. Menzilkeş tayin edilen köyler gelirlerine göre menzile para veya mal vermişlerdir. Bu hizmetlerinin karşılığında da çeşitli örfî vergilerden ve avarızdan muaf tutulmuşlardır(Halaçoğlu 1995:18).

Menzilhânelerde hizmet veren sürücüler, ulaklarla birlikte giderek hem ulaklara rehberlik yaparlar hem de başka menzile ulaşan ulakların kullandığı kendi menziline ait beygirleri geri getirirlerdi.

Menzilhânelerin işlevlerini sürdürebilmeleri için masraflarını karşılamak üzere ihtiyaç duyulan para menzilkeşlerin avarız ve nüzül bedelleri karşılığında gördükleri hizmetle karşılanırdı.

Menzil teşkilatı uzun süre işlevini sürdürmüştür. 1691 yılında menzil sisteminde değişikliğe gidilmiş¹ ancak devam eden savaşlar nedeniyle 1697 yılında yeni menzil sistemi uygulanmaya başlamıştır. Bu düzenleme ile menzillerin sevk ve idaresinde değişiklikler yapıldı. Görevli ulaklara "*in'am hükmü*" adıyla bir berat verilip her uğrayacağı menzilden ne kadar beygir alacağı belirtilerek menzildilerden alınan beygir karşılığı saat başına 10 akçe

¹ Bu uygulamanın yapılmasına dair karar Aralık 1691'de Harput'a gönderilmiştir. Bkz. (Gülçü, 1993: 639-641).

ödenmesi kararlaştırıldı. Böylece hem ulakların ihtiyaçlarından fazla menzil beygiri almaları hem de sancak yöneticilerinin buyruklarıyla kendi özel işleri için menzil beygiri almaları önlenmeye çalışılmıştır. Ancak bu düzenlemede suiistimalleri engelleyememiştir. Bunun üzerine 1777'den itibaren menzilhânelerin kiraya verilerek işletilmesi yoluna gidilmiştir (Halaçoğlu 2004:160).

Osmanlı tarihi içerisinde Harput menzili pek çok önemli göreve imza atmıştır. Bu görevler içerisinde en dikkat çekici olanı ise Sultan IV. Murad'ın Bağdat'a düzenlediği sefer öncesi ve sonrasında ordunun ihtiyaçlarını karşılama noktasında verilen hizmetler olmuştur (Uzun 2013:755-764).

1. 1722-1723 Tarihli Harput Menzil Defteri

Harput Menzil Defteri 28376 numarası ile Başbakanlık Osmanlı Arşivinde *Bâb-ı Defteri Mevkufât Defterleri* bölümünde 1135 H. (1722-1723) tarihiyle kayıtlıdır. Sultan III. Ahmet döneminde hazırlanmıştır. Bu dönemde Lale devri olarak bilinmekle birlikte Osmanlı Devleti 1723 yılından itibaren İran ile savaşa başlayacağı bir dönemdir. Defter ciltsiz olup 15X40 cm ebatlarında toplamda üç varak veya altı sayfadan oluşmaktadır. İlk sayfada defterin 1134 ve 1135 yılları arasındaki Harput menziline ait olduğuna dair bilgiler vardır. İkinci varak defterin yetkililerce incelenerek mali hesabı yapılmıştır. Üçüncü son varakta ise Hicri 5 Ramazan 1135 tarihi yer almaktadır. Bu tarih ise Miladi 9 Haziran 1723'e denk gelmektedir. Defterde menzile gelenlere ait bilgiler satırlar içerisinde alt alta yazılarak kayıt edilmiştir. Toplamda 42 satır bulunup bu satırların 28 tanesinde beş, 13 tanesinde dört ve bir tanesinde ise altı kayıt vardır. Defterde toplamda 198 adet kayıt bulunmaktadır. Kayıtlardan 98 tanesi devlet merkezinden gelen görevlilere, 64 tanesi taşra görevlilerine, 36 tanesi ise görevi ve unvanı belirtilmemiş şahıslara aittir. Kayıtlar görevlinin unvanına gelinen veya gidilen yere, alınan hayvan sayısına ait bilgileri içermektedir. Harput menzili ile ilgili kayıtların bir kısmı ilk olarak menzilden yararlanan kişinin varsa görev unvanı veya lakabı verilmiş daha sonra nereye gideceği belirtilmiş ve menzilden aldığı hayvan âdeti şeklinde kayıt edilmiştir. Örneğin "*Sarı Mustafa Paşa Hazretlerinin Musul'a varıncaya değin Bargir Adet 3*" şeklinde veya "*Hünkâr Silahşorlarından Ali Ağa Diyarbakır'a varub gelince Bargir Adet 9*". Defterdeki kayıtların bazılarında kişinin unvanı yer alırken, ismi ve gideceği yer belirtilmemiştir. Örneğin, "*Sahib-i devlet tatarı Bargir Adet 2*". Yine bazı kayıtlarda kişinin adı kayıtlı olup görev unvanı ve durumu belirtilmemiştir. Örneğin, "*Muhammed Emin Ağa Çukadarı Basra'ya varub gelince Bargir Adet 2*". Defterde menzilden birden fazla istifade edenler için *defa* eki kullanılmıştır. Örneğin, "*Defa Sarı Mustafa Paşa çukadarı Musul'a varınca Bargir Adet 2*". Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere

defterde kayıt tutma sistematığı tam olarak bir bütün ve benzerlik taşımamakla birlikte genel olarak verilen hayvan sayısı üzerine kurgulanmıştır. Kayıtlarda menzile gelenlere *bârgîr* yani yük tutan ve yük kaldıran, at veya beygir verilmiştir. Merkezden gelen görevlilere 694 adet, taşra görevlilerine 251 adet, diğer kişilere ise 120 adet olmak üzere toplamda 1065 adet hayvan verilmiştir. En fazla hayvanı merkezden gelen Mîr-ahûr 50 adet, arabacılar 26 ve Kapıcıbaşı Tayazâde Mustafa 25 adet olmak üzere kullanmışlardır. Özellikle bu dönemde İran'a yapılacak saldırılar ve İran tarafından olabilecek tehditlere karşılık merkezi idare tarafından sınırlara çeşitli silahlar götürmek ve bilgi almak amacıyla askeri görevliler gönderildiği defterden anlaşılmaktadır.

Harput menzil defteri görevlilerin unvanlarına göre incelendiğinde en fazla yardımcı hizmet olarak niteleyebileceğimiz çuhadar/çukadar, tatar ve çavuş unvanları kullanılmıştır. Defterde 112 defa ile en fazla kullanılan unvan çuhadarlıktır. Çuhadar, Osmanlı saray teşkilatında önemli bir görevlidir. Çelebi Mehmed zamanında ihdas edildiği rivayet edilen görevli, saraydaki en önemli görevlilerden biri olup çuhadarlar alaylarda ata binerek hünkârın gerisinde gider ve padişahın yağmurluğunu taşırdı (Uzunçarşılı 1988:348). Sonradan resmi dairelerin ayak işlerine bakan görevliler içinde bu unvan kullanılmıştır. Çuhadarlar, Harput menzil defterinin kayıt edildiği 1722-1723 yılları içerisinde devlet teşkilatı içerisinde önemli bir konuma sahiptiler. Yine defterde 21 defa çavuş, 13 defa tatar unvanları kullanılmıştır. Çavuş, muhtelif işlerde görevli olan memurların unvanıydı. Çavuşluk ise Osmanlı Devleti'nde çok eski bir vazife idi. Çeşitli devlet kademelerinde bu unvanla görevliler bulunmuştur. Bunlar içerisinde yeniçeri ocağında bir çavuşlar zümresi vardı ki bunlar eski ve tecrübeli yeniçerilerden oluşmuş, başçavuşun emri altında olup, sulh zamanında habercilik ve harpte yaverlik vazifesi yaparlardı (Pakalın/I 1993:236). Üst konumda olan yetkililerden ise 36 defa vali ve 16 defa paşa unvanı defterde kullanılmıştır.

Harput menzil defterine göre Harput menziline istifade edenlerin 40'ı Diyarbakır, 30'u Van, 18'i İstanbul, 21'i Bağdat, 13'ü Musul, 11'i Basra, 8'i Kerkük, 8'i Mardin, 6'sı Bitlis, 5'i Çarsancak, 4'ü Çemişkezek, 3'ü Palu, 2'si Gürün, 2'si Eğil ve birer defa, Şehrezol, Maden ve Arguvan'a gitmişlerdir. Buna göre en fazla gidilen yer Diyarbakır olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında Diyarbakır'ın bölgede dönemin en önemli idari merkezlerden biri olması ile Harput'a komşu olması etkilidir.

2. Merkezden Gelen Görevliler

Osmanlı Devleti, katı olmayan bir merkeziyetçi yapıya sahipti (Yücel 1974:699). Buna rağmen devlet yetkilileri çeşitli görevliler aracılığıyla merkezden uzak yerleri kontrol ve denetimde tutmaya önem ve gayret

göstermişlerdi. Harput Menzil defterinde başta bu uygulama olmak üzere taşradaki işleri yürütmek amacıyla çeşitli unvanlara sahip görevlilerin geldikleri tespit edilmiştir. Padişahın emirlerini taşraya götüren tatarlar, sadrazam ve vezirlerin yardımcısı, saray görevlileri ve yardımcısı, merkezdeki askeri ve mali bürokratlar ile yardımcısı Harput menziline çeşitli amaçlarla kullanmışlardır. Defterde merkezi idaredeki görevlilere ait 98 adet kayıt vardır.

Padişahın fermanını getiren tatar bir defa Harput menziline uğramıştır. Defterde sıkça rastlanan unvanlardan biri “*Sâhib-i Devlet*”tir. Sâhib-i Devlet, sadrazam hakkında kullanılan bir tabirdir. Devlet sahibi demek olan ve tazim ifade eden bu tabirden sadrazam anlaşılırdı (Pakalın/III 1993: 93). Sâhib-i Devlet adına çuhadar, tatar, çavuş, ağa ve silahşorlar Harput menziline gelmiştir. Defterde Sâhib-i Devlet Çuhadarı altı, Sâhib-i Devlet Ağası dört, Sâhib-i Devlet Tatarı üç, Sâhib-i Devlet Çavuşu ve Sâhib-i Devlet Silahşoru birer defa olmak üzere toplamda Sâhib-i Devlet unvanıyla ilgili on beş kayıt mevcuttur.

Vezir unvanı da defterde kayıtlı olup, Osmanlı merkez teşkilatında padişahın sonra gelen en üst düzey yetkililere verilen unvan olarak bilinmektedir. Birinci vezir konumundaki Vezîr-iâzama aynı zamanda *Sadrazam*’da denilmektedir (İnalçık 2013: 90-92). Harput menzil defterinde vezire yardımcı görevlilere ait kayıtlar vardır. Vezir Silahşoru unvanıyla Ali Ağa, Vezir Ağası unvanıyla Muhammed Ağa, Osman Ağa, Ahmed Ağa, Salih Ağa, Ali Ağa ve birde ismi belirtilmemiş Vezir Ağası unvanıyla bir kayıt vardır. Vezir Ağaları Basra’ya dört, Musul’a iki, Van ve Diyarbakır’a birer defa gitmişlerdir.

Merkez teşkilat içerisinde Harput menziline sıklıkla uğrayanlar arasında sarayda görevli *Kapıcıbaşılar* yer almaktadır. Kapıcıbaşılar devlet merkezindeki çeşitli görevlerine ek olarak eyalet valisi olan beylerbeyi ile vezirlere mühim ve gizli bir tebliğ yapılacağı zaman bu evrakları götürmekle görevlendirilirdi (Uzunçarşılı 1988:404-405). Menzil defterinde, kapıcıbaşı unvanıyla Ebu Bekir Ağa, Muhammed Ağa, Mustafa Ağa, Ahmed Ağa, Süleyman Ağa, Tayazâde Mustafa Ağa, Ali Ağa, Selman Ağa Harput menziline geldikleri kayıtlıdır.

Saray görevlilerinden olan Der-sâadet ağası çuhadarı iki defa Çar-sancak’a gitmiştir. Yine Dergâh-ı âlî unvanıyla Çavuş, Ağa ve Kethüda Beyi Çuhadarı Harput menziline istifade etmişlerdir. Bu görevlilerden Kethüda Bey Çuhadarı beş defa, Dergâh-ı âlî unvanı olmaksızın defterde kayıt edilmiştir.

Osmanlı sarayında her gün yüzlerce kap yemek pişiren matbah-ı amire veya saray mutfağının geniş bir teşkilatı vardı. Matbah-ı amirenin umum levazım müdürüne *Matbah Emini* denilirdi (Uzunçarşılı 1988:379). Harput menziline Matbah Emini Efendi Çuhadarları üç defa gelerek buradan muhtemelen saray mutfağının ihtiyaçlarını temin etmek üzere Bitlis'e gitmişlerdi.

Osmanlı sarayının ve bütün Enderun ile Harem-i Hümayun ağalarının en büyüğü olan Dâru's-saâde Ağasının (Uzunçarşılı 1988:172) yardımcısı olan çuhadarı Harput menziline dört defa uğramıştır. Dört kaydın üçünde *Dâru's-saâde Ağası çuhadarı* unvanıyla kayıtlı iken bir kayıta ise *Kızlar Ağası çuhadarı* ifadesi geçmektedir.

Askeri sınıfa mensup görevlilerinde Harput menziline uğrayarak buradan beygir aldıkları kayıtlarda mevcuttur. Askeri sınıfa mensup sipahi, topçu, arabacı, silahşor ve yeniçerilere ait kayıtlar vardır. Sipahi çavuşlarından Recep, Muhammed, Hüseyin, Ali olmak üzere beş defa Harput menziline uğramışlardır. Askeri sınıftan topçular adına iki kayıt vardır. Bunlardan ikisinde de topçu taifesi Bağdat'a gitmiştir. Bu kayıtların birinde topçular, bir diğerinde topçubaş çuhadarı ifadesi yer almaktadır. Arabacılar adına bir kayıt olup bunlarda Bağdat'a gitmişlerdi. Hünkâr Silahşorlarına ait üç adet kayıt vardır. Bunlardan ikisinde Ali Ağa Diyarbakır'a, bir diğerinde ise silahşorlar Van'a gitmiştir.

Yeniçeri Çavuşu unvanı da defterde kullanılmıştır. Bu unvan muhtemelen merkez teşkilatı görevlilerine aittir. Defterde otuz yedinci satırda *Yeniçeri Çavuşu ve Kethüda Beyi* unvanları birlikte yer almakta olup bunlardan Kethüda Bey Dergâh-ı âlî görevlilerinden olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Bu unvanla Muhammed, Ali ve Ahmed isimleri kayıtlıdır. Bunlarla ilgili altı kayıt vardır.

Harput menziline uğrayan bir diğer merkez teşkilat görevlisi de *Mehter* unvanıyla Yusuf Ağa olup dört defa Musul'a gitmişti. Mehterler vaktiyle Bâb-ı âlî Çavuş veya kavassı olarakta bilinirlerdi (Sami, 1999:1436). Yukarıda ismi geçen askeri taifenin dışında merkez teşkilat içerisinde yer aldığı tahmin edilen *Kul Çavuşu* iki defa, *Reis Efendi*, *Çavuşbaşı Ağa çuhadarı*, unvanlarıyla da birer kayıt vardır.

Osmanlı'da mali işlerden sorumlu olan Defterdâr'ın yardımcısı Harput menziline dokuz defa istifade etmişlerdi. Bu kayıtların sekizinde *Defterdâr Efendi Çuhadarları*, birinde ise *Defterdâr Efendi Ağaları* ifadesi yer almaktadır.

3. Taşra Teşkilatı Görevlileri

Harput menzil defterinde Osmanlı taşra teşkilatında görevli, vali, voyvoda, defterdâr, beyler ile bunların yardımcıları olan çuhadar, tatar ve ağalarına ait toplam 64 kayıt bulunmaktadır. Osmanlı, beylerbeyilik, eyalet veya vilayet olarak adlandırılan büyük idari ünitelere ayrılmış, bu üniteler ise sancak veya livâlara bölünmüştür. Eyaletlerin en büyük amirine yerine ve durumuna göre beylerbeyi, mîr-i miran, vali veya emirü'l-livâ deniliyordu. Harput menzil defterinde eyalet veya vilayetin en üst yöneticisi olarak beylerbeyi yerine vali unvanı kullanılmıştır.

Taşra idarecilerinden Musul Valisi Sarı Mustafa Paşa² bir defa bizzat kendisi Harput'a gelmiş bunun dışında çuhadarları Harput menziline uğramışlardı.

Diyarbakır Valisi³ çuhadarları, tatarları, cizyedârı⁴ ve voyvodası⁵ Harput menziline gelerek buradan hayvan tedarik etmişlerdi.

Basra Valisinin çuhadarı ile mali işlerden sorumlu defterdârı, Bağdat Valisi çuhadarları, tatarları ve ağaları, Kerkük Valisi çuhadarları ile Kerkük Ağası bizzat kendisi ve çuhadarları Harput Menziline gelmişlerdi.

Van Valisi Abdullah Paşa'nın çuhadarı, tatarı ve tatar ağası, Van Yeniçeri Ağası ile Van Ağası Harput menziline uğramışlardı.

Bitlis Hanı çuhadarı da Harput menziline istifade etmiştir. Defterde Han unvanı kullanan tek yönetici Bitlis hükümetinin idarecisidir. Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini hâkimiyeti altına aldıktan sonra, buralarda farklı bir idarî yapılanma gerçekleştirmiştir. Bunun temel sebebi de bölgedeki aşiret yapısından kaynaklanmaktadır. Bunlardan birisi olan Bitlis de, fetihten sonra sancak/hükümet adı altında özel bir statü verilerek Osmanlı idaresine bağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde klasik sancakların yanında, hükümet olarak adlandırılan ve idarelerinin mahalli beylere ocaklık suretiyle tevcih edildiği sancaklar da mevcuttu. Ancak bunlar defterlere liva olarak değil hükümet adı altında kaydedilmişlerdir (Kılıç 1997:7; Kılıç 1999:121-122). XVIII. yüzyıl, Bitlis'in hükümet sancak olarak

² Mustafa Paşa'ya 11 Haziran 1702 tarihinde Musul Eyaleti tevcih edilmiştir. (Kılıç 1997:191).

³ 1720-1724 yılları arasında Diyarbakır valiliği görevini Arif Ahmed Paşa yapmıştır. (Yılmazçelik 2010: 247).

⁴ Cizye vergisi toplayan görevli.

⁵ Voyvodalar, vergilerin toplanarak ait olduğu yere gönderilmesi, asayişin sağlanması, gerektiğinde asker toplanarak sefere katılması gibi görevleri birlikte yürüten görevlidir. Ancak Diyarbakır voyvodası, kendisine verilen malî görevleri yürüten bir memur konumundaydı. (Yılmazçelik, 1995: 197).

kaydedildiği bir dönem olup Harput Menzil defterinin kayıt edildiği tarihte, Bitlis'i Mehmed Adil Han⁶ idare etmekteydi.

Defterde, Eğil Beyi, Gürün Ağası ve Çemişkezek Voyvodası'da kayıtlıdır.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı taşra idarecileri ve yardımcıları ki Musul, Kerkük, Bağdat, Basra, Van ve Diyarbakır başta olmak üzere Harput menziline sıklıkla kullanmışlardır.

4. Diğerleri

Harput menzil defterinde görevleri belirtilmeyen veya resmi görevleri olmayan şahıslara ait toplam 36 kayıt vardır. Defterde an fazla geçen şahıs unvan veya lakabı Kiblelizâde'dir. Kiblelizâde çuhadarının Diyarbakır'a altı, Van'a dört, Çemişkezek'e bir defa ve bir defada nereye gittiği belirtilmeden toplamda on altı kayıt vardır. Yine Muhammed Emin Ağa Çuhadarı, Bağdat'a üç, Basra, Diyarbakır ve Palu'ya ikişer, Maden ve Şehrezol'a birer defa gitmek üzere toplamda on bir defa Harput menziline hayvan yardımı almışlardır. Ayrıca Hüseyin Paşa Tatarı, Abdurrahman Paşa çuhadarı adına da kayıt vardır. Kaymak Paşa çuhadarı unvanıyla görevli olup Diyarbakır'a gitmişlerdir. Yukarıda adı geçen kişilerin çuhadar ve tatar unvanları olması nedeniyle devlet görevlisi oldukları tespit edilmesine rağmen kayıtlarda hangi birime bağlı oldukları belirtilmediğinden taşra veya merkez görevlisi oldukları tespit edilememiştir.

Bunların dışında, İbrahim Efendi, Ali Efendi, Emin Efendi, el-Hac Veli adamları, Emin Efendi adına birer kayıt vardır. Yine baki kulları tabiriyle iki defa Mardin'e gidilmiştir. Acem Ağası unvanıyla Ali Ağa ve Nuh Ağa adına da menzil defterinde kayıtlar vardır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, üç kıtada hâkimiyet kurmuş geniş bir coğrafyayı sahip bir devlettir. Devletin yönetimi için mükemmel bir haberleşme sistemi zorunluydu. Osmanlı Devleti, iyi organize edilmiş iletişim veya haberleşme sistemi mevcut olup bu sisteme Menzil teşkilatı denilmekteydi. Osmanlı menzil teşkilatı oluşturulurken haberleşme ağı Anadolu ve Rumeli'de sağ, sol ve orta kol olarak yapılandırılmıştı. Harput Menzil teşkilatı Anadolu orta kolunda yer almaktaydı. Kadim bir geçmişe sahip olan Harput tarihte ticari ve idari bir üst olmanın yanı sıra Osmanlı haberleşme ağı içerisinde de önemli bir role sahipti. İncelenen 1722-1723 tarihli Harput menzil defteri

⁶ Mehmed Adil Han 2 Kasım 1716 ile 3 Eylül 1725 tarihleri arasında 9 yıl Bitlis Hükümetinin idarecisi olarak görev yapmıştır. (İnbaşı, 2007: 250).

Harput'un bu yönünü ortaya koyan önemli bir kaynaktır. Harput Menzil Defterinde toplamda 198 adet kayıt vardır. Bu kayıtların 98 tanesi devlet merkezinden gelen görevlilere, 64 tanesi taşra görevlilerine, 36 tanesi ise görev unvanı belirtilmemiş şahıslara aittir. Buna göre Harput'a gelenlerin %49,5'i merkezden, % 32,3'ü taşra ve %18,2'si unvanı belirtilmeyen kişilerden oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Defterde Harput menziline kullananlara toplamda 1065 hayvan verilmiştir. Bu yardımların % 65'i merkez teşkilat görevlilerine, % 24'ü taşra görevlilerine ve % 11'i unvanı belirtilmeyen kişilere yapılmıştır. Bu bilgiye göre Harput menziline hayvanların büyük çoğunluğu merkez teşkilat görevlilerine tahsis edilmiştir. Bu yönüyle Harput'un merkez teşkilata önemli bir lojistik merkez konumunda olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine defterden anlaşıldığı kadarıyla Harput menziline özellikle İran'a karşı yapılacak saldırılar amacıyla askeri görevlilerin bulunduğu ve en fazla hayvan yardımını bunların aldığı tespit edilmiştir.

Harput menziline gelen görevlilerin sırasıyla en fazla Diyarbakır, Van, İstanbul, Bağdat, Musul ve Basra'ya hareket ettikleri tespit edilmiştir. Yine defterden elde edilen bilgilere göre 1721-1723 tarihleri arasında en fazla merkezi teşkilata mensup devlet görevlilerinden yardımcı hizmete mensup çuhadar, tatar ve çavuş unvanlı görevlilerin Harput'a geldikleri en yüksek devlet görevlisi olarak Musul valisinin Harput'u ziyaret ettiği belirlenmiştir.

İncelenen defterle birlikte Harput'un bölgenin güvenli bir noktada olduğu ve bu amaçla haberleşme üs bölgesi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle özellikle devlet merkez teşkilatına ait görevlilerinin sıklıkla Harput menziline kullandığı dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

BOA. D.MKF.d 28376.

2. Tetkik Eserler

ALTUNAN, S. (2002), "Osmanlı Devletinde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara, s.913-919.

ÇETİN, C. (2009), *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya,.

DEMİR, A. (20114), *1767-1774 (H. 1181-1188) Tarihli Harput Şer'iyye Sicili (Metin Değerlendirme Varak (1 -44)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

GÜLCÜ, E. (1993), *1691-1720 M.(1103-1133 H.) Tarih ve 391 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

HALAÇOĞLU, Y. (2004), "Menzil", *DİA*, 29, İstanbul, s.159-161.

HALAÇOĞLU, Y. (1995), "Klasik Dönemde Osmanlılarda Haberleşme ve Yol Sistemi" *Çağını Yakalayan Osmanlı*, IRCICA, (Yay. Haz. E. İhsanoğlu-M. Kaçar), İstanbul, s.13-21.

İNALCIK, H. (2013), "Vezir" *DİA*, 43, İstanbul, s.90-92.

İNBAŞI, M. (2007), "XVIII. Yüzyılda Bitlis Sancağı ve İdarecileri" *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 33, Erzurum 2007, s.243-261.

KILIÇ, O. (1997), *18. Yüzyılın ilk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimâtı, Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ.

KILIÇ, O. (1999), "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları Üzerine Bazı Tespitler", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 10, Ankara, s. 119-137.

PAKALIN, M. Z. (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-III*, İstanbul,1993, MEB.

SAMİ, Ş. (1999), *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul.

UZUN, C. (2013), "IV. Murad Dönemi Bağdad Seferleri Sırasında Harput Sancağı'nın Üstlendiği Rol", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2, (Elazığ 23-25 Mayıs 2013) s.755-764

UZUN, C. (2016), *17. Yüzyılda Harput*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988), *Osmanlı Saray Teşkilatı*, Ankara, 1988, TTK.

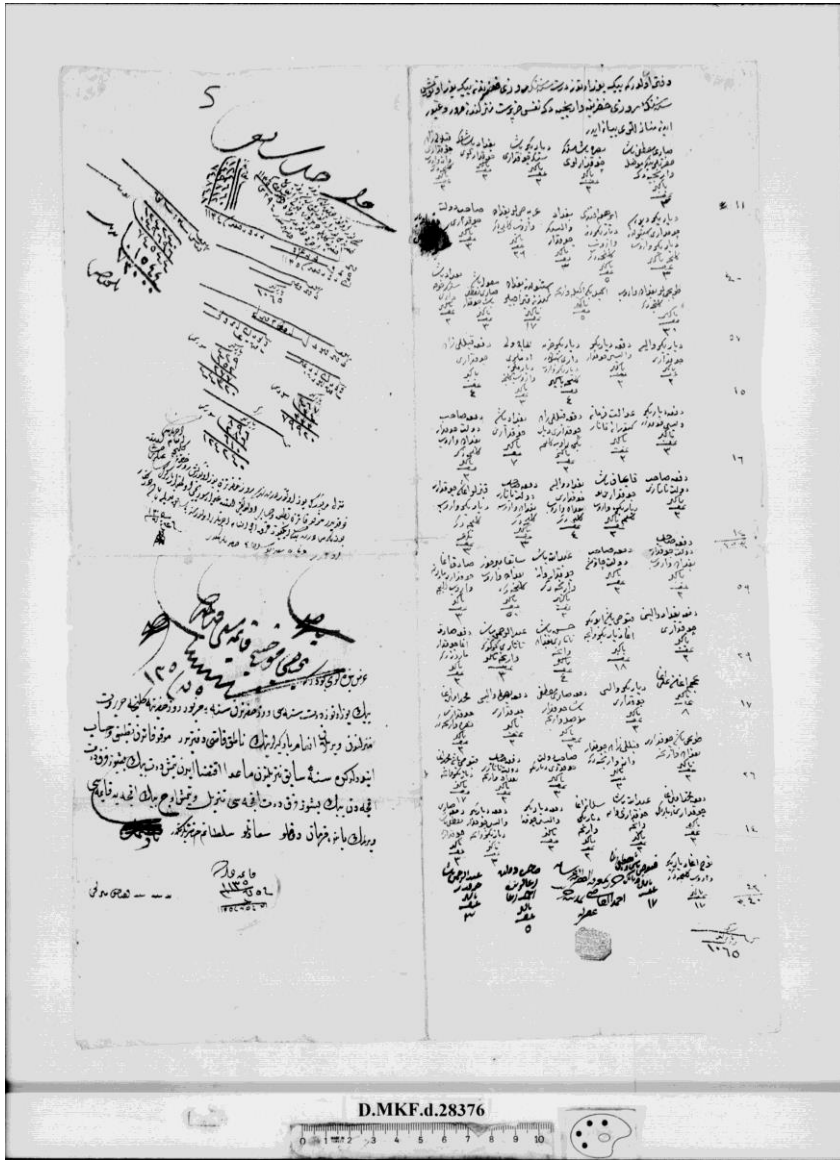
YILMAZÇELİK, İ. (1995), *XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara, TTK, 1995.

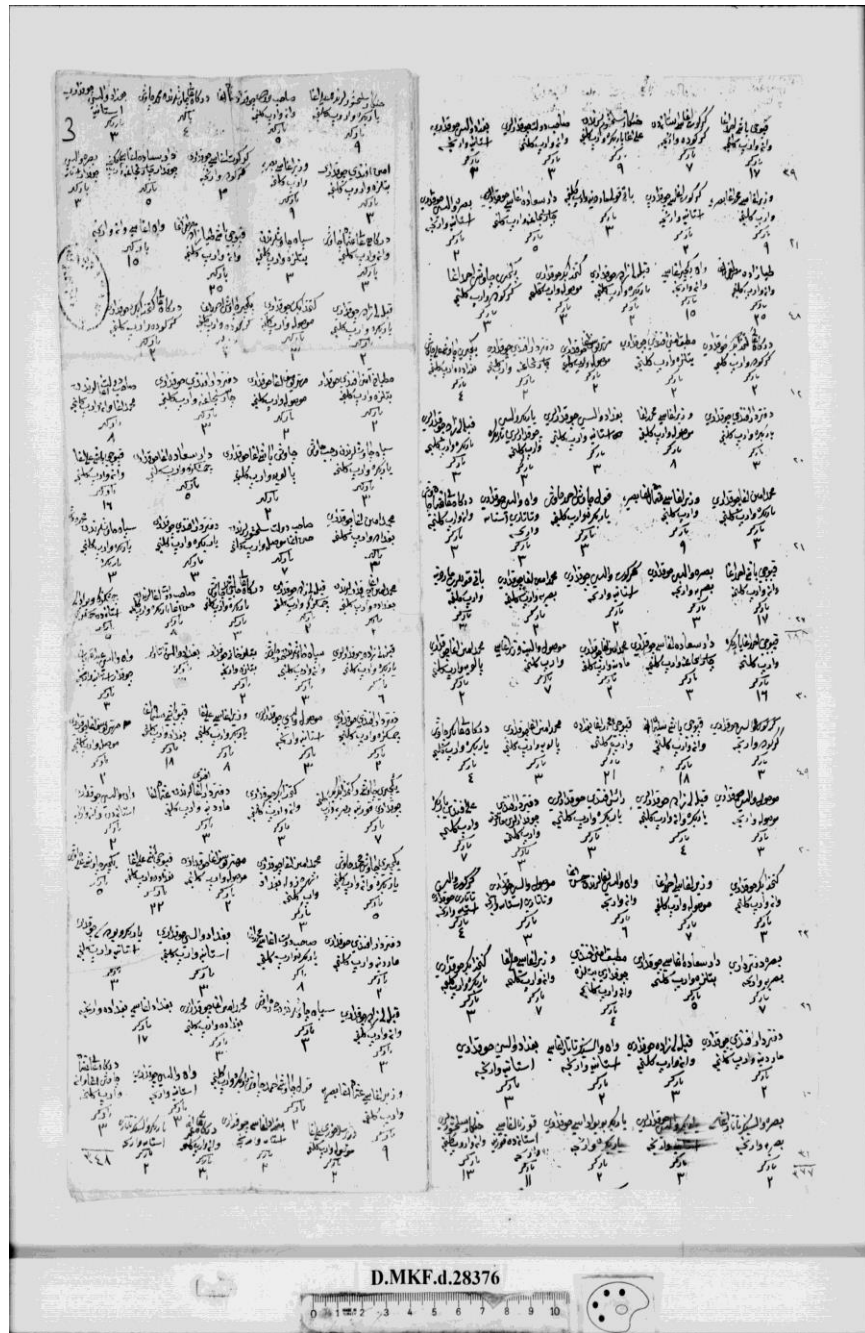
YILMAZÇELİK, İ. (2010), "Osmanlı Hakimiyeti Sürecinde Diyarbakır Eyaleti Valileri (1516-1838)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1, Elazığ, s.233-387.

YÜCEL, Y. (1974), "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralisazyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, XXXVIII/152, Ankara, s.657-708.

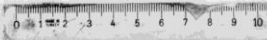
EKLER

EK-1 Harput Menzil Defteri

D.MKF.d.28376

EK-2 Harput Menzil Defterinin Transkripsiyonu

Defter-i oldur ki 1134 senesinin rûz-ı hıızırından 1135 senesi rûz-ı hıızırına varıncaya değin nefis-i Harput menzilinden mürur-ü ubûr eden menazilleri beyan eder.

Sarı Mustafa Paşa Hazretlerinin Musul'a varıncaya değin Bârgîr Adet 3	Basra Paşasının Çukadarları Bârgîr Adet 2	Diyarbakır Paşasının Çukadarları Bârgîr Adet 2	Bağdat Paşasının Çukadarları Bârgîr Adet 2	Kıblelizâde Çukadarları Van'a varub gelinceye Bârgîr Adet 2	11
Diyarbakır Voyvodası Çukadarları İstanbul'dan Diyarbakır'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 3	İbrahim Efendi Diyarbakır'dan varub gelinceye değin Bârgîr Adet 5	Bağdat Valisinin Çukadarları Bârgîr Adet 3	Arabacılar Bağdat'a varub gelinceye kadar Bârgîr Adet 26	Sahib-i Devlet Çukadarları Bârgîr Adet 3	40
Topçular Bağdat'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 30	Eğil Beyi Eğil'e varıncaya değin Bârgîr Adet 5	İstanbul'dan Bağdat'a giden (?) Bârgîr Adet 17	Musul Paşası Sarı Mustafa Paşa Çukadarları Bârgîr Adet 3	Bağdat Paşasının Çukadarları Bârgîr Adet 2	57
Diyarbakır Valisinin Çukadarları Bârgîr Adet 2	Defâ Diyarbakır Valisinin Çukadarları Bârgîr Adet 2	Diyarbakır Cizyedârı İstanbul'dan Diyarbakır'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 4	el-Hac Veli adamları Diyarbakır'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 3	Defâ Kıblelizâde Çukadarları Bârgîr Adet 4	15
Defâ Diyarbakır Valisinin Çukadarları Bârgîr Adet 3	Atalet Fermanı getiren Tatar Bârgîr Adet 2	Defâ Kıblelizâde Çukadarları Diyarbakır'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 2	Bağdat Paşası Çukadarları Bârgîr Adet 7	Sahib-i Devlet Çukadarları Bağdat'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 2	16
Sahib-i Devlet Tatarı Bârgîr Adet 2	Kaymak Paşa Çukadarları Diyarbakır'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 2	Bağdat Valisi Çukadarları Bağdat'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 4	Defâ Sahib-i Devlet Tatarı Bağdat'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 3	Kızlar Ağası Çukadarları Diyarbakır'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 3	14 Toplam 153
Defâ Sahib-i Devlet Çukadarları Bağdat'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 2	Defâ Sahib-i Devlet Çavuşa Bârgîr Adet 2	Abdullah Paşa Çukadarları Van'a varıncaya dek Bârgîr Adet 2	Sabika Mîr-âhûr Bağdat'a varub gelinceye değin Bârgîr Adet 50	Sadık Ağa Çukadarları Mardin'e varub gelinceye değin Bârgîr Adet 3	59
Defâ Bağdat Valisi Çukadarları Bârgîr Adet 2	Kabucıbaşı Ebubekir Ağa Diyarbakır'a varıncaya değin Bârgîr Adet 18	Hüseyn Paşa Tatarı Bağdat'a varıncaya değin Bârgîr Adet 4	Abdurrahman Paşa Tatarı Kerkük ⁷ 'e varıncaya değin Bârgîr Adet 3	Defâ Sadık Ağa Çukadarları Mardin'e değin Bârgîr Adet 2	29

⁷ Defterde Kerküd olarak yazılmış olmakla birlikte muhtemelen Kerkük'ü ifade etmektedir. Yer ismi olarak Kerküd ismiyle bir yer bulunmamaktadır.

Acem Ağası Ali Ağa Bârgîr Adet 8	Diyarbakır Valisi Çukadarı Bârgîr Adet 3	Defâ Sarı Mustafa Paşa Çukadarı Musul'a varınca Bârgîr Adet 2	Defâ Basra Valisi Çukadarı Bârgîr Adet 2	Muhammed Emin Ağa Çukadarı Basra'ya varınca Bârgîr Adet 2	17
Topcubaş Çukadarı Bağdat'a varınca Bârgîr Adet 2	Kiblelizâde Çukadarı Van'a varınca Bârgîr Adet 2	Sahib-i Devlet Çukadarı Diyarbakır'a Bârgîr Adet 3	Defâ Sahib-i Devlet Tatari Bağdat'a varınca Bârgîr Adet 2	Kabucubaşı Muhammed Ağa Diyarbakır'a varınca Bârgîr Adet 17	26
Defâ Muhammed Emin Ağa Çukadarı Diyarbakır'a Bârgîr Adet 2	Abdullah Paşa Çukadarı Arguvan'a varınca Bârgîr Adet 2	Selman Ağa Diyarbakır'a varınca Bârgîr Adet 2	Defâ Diyarbakır Valisi Çukadarı Bârgîr Adet 2	Defâ Diyarbakır Valisi Çukadarı Diyarbakır'a varınca Bârgîr Adet 3	Defâ Sarı Mustafa Paşa Çukadarı Bârgîr Adet 3
Nuh Ağa Diyarbakır'a varub gelinceye dek Bârgîr Adet 17	Kabucubaşı Mustafa Ağa Diyarbakır'a Bârgîr Adet 17	Sahib-i Devlet Ağalarından Ahmed Ağa Bârgîr Adet 5	Abdurrahman Paşa Çukadarı Bârgîr Adet 3	(Boş)	42 Toplam:340
Sayfa 3/b Kabucubaşı Ahmed Ağa Van'a varub gelince Bârgîr Adet 17	Kerkük Ağası Âstâne'den Kerkük'e varınca Bârgîr Adet 7	Hünkâr Silahşorlarından Ali Ağa Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 9	Sahib-i Devlet Çukadarları Van'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Defâ Bağdat Valisi Çukadarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 3	39
Vezir Ağası Muhammed Ağa Basra'ya varub gelince Bârgîr Adet 9	Kerkük Ağası Çukadarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 2	Baki kulları Mardin'e varub gelince Bârgîr Adet 3	Der-saâdet Ağası Çukadarı Çarsancak'a varub gelince Bârgîr Adet 5	Basra Valisi Çukadarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 2	21
Tayazâde Mustafa Ağa Van'a varub gelince Bârgîr Adet 25	Van yeniçeri Ağası Van'a varınca Bârgîr Adet 15	Kiblelizâde Çukadarı Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 2	Kethüda Bey Çukadarı Musul'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Yeniçeri Çavuşu Ahmed Ağa Kerkük'e varub gelince Bârgîr Adet 3	48
Dergâh-ı âlî Kethüda Bey Çukadarı Kerkük'e varub gelince Bârgîr Adet 2	Matbak Emîni Efendi Çukadarı Bitlis'e varub gelince Bârgîr Adet 2	Mehter Yusuf Ağa Çukadarı Musul'a varub gelince Bârgîr Adet 2	Defterdâr Efendi Çukadarı Çarsancak'a varub gelince Bârgîr Adet 2	Yeniçeri Çavuşu Bağdat'a varub gelince Bârgîr Adet 4	12

Defterdâr Efendi Çukadarı Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Vezir Ağası Muhammed Ağa Musul'a varub gelince Bârgîr Adet 8	Bağdat Valisi Çukadarları Âstâne'ye varub gelince Bârgîr Adet 3	Diyarbakır ⁸ Valisi Çukadarları Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Kıblelizâde Çukadarları Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 3	20
Muhammed Emin Ağa Çukadarı Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Vezir Ağası Osman Ağa Basra'ya varub gelince Bârgîr Adet 9	Kul Çavuşu Ahmed Çavuş Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Van Valisi Çukadarı ve Tatarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 3	Dergâh-ı âli Osman Çavuş Van'a varub gelince Bârgîr Adet 3	21
Kabucıbaşı Ahmed Ağa Van'a varub gelince Bârgîr Adet 17	Basra Valisi Çukadarı Basra'ya varınca Bârgîr Adet 3	Kerkük Valisi Çukadarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 2	Muhammed Emin Ağa Çukadarı Basra'ya varub gelince Bârgîr Adet 2	Baki kulları Mardin'e varub gelince Bârgîr Adet 3	27 Toplam:188
Kabucıbaşı Ahmed Ağa Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 16	Der-saâdet Ağası Çukadarı Çarsancak'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Muhammed Emin Ağa Çukadarı Maden'e varub gelince Bârgîr Adet 2	Musul Valisi Vezir Ağası varub gelince Bârgîr Adet 7	Muhammed Emin Ağa Çukadarı Palu'ya varub gelince Bârgîr Adet 2	30
Kerkük Valisi Çukadarı Kerkük'e varınca Bârgîr Adet 3	Kabucıbaşı Süleyman Ağa Van'a varub gelince Bârgîr Adet 18	Kabucıbaşı Ahmed Ağa Bağdat'a varub gelince Bârgîr Adet 21	Muhammed Emin Ağa Çukadarı Palu'ya varub gelince Bârgîr Adet 3	Dergâh-ı âli Çavuşu Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 4	49
Musul Valisi Çukadarı Musul'a varınca Bârgîr Adet 3	Kıblelizâde Çukadarları Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 4	Reis Efendi Çukadarları Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Defterdâr Efendi Çukadarları Mardin'e varub gelince Bârgîr Adet 3	Ali Efendi Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 7	20
Kethüda Bey Çukadarı Van'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Vezir Ağası Ahmed Ağa Musul'a varub gelince Bârgîr Adet 7	Van Valisi Ağalarından Hüseyin Ağa Van'a varınca Bârgîr Adet 6	Musul Valisi Çukadarı ve Tatarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 3	Kerkük Valisi Çukadarı Tatarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 4	23
Basra Defterdârı Basra'ya varınca Bârgîr Adet 7	Dârü's-saâde Ağası Çukadarı Bitlis'e varub gelince Bârgîr Adet 5	Matbak Emmini Efendi Çukadarı Bitlis'den Van'a varub gelince Bârgîr Adet 4	Vezir Ağası Salih Ağa Van'a varub gelince Bârgîr Adet 7	Kethüda Bey Çukadarı Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 3	26

⁸ Defterde bundan sonraki kayıtlarda "Diyarbakır" yerine "Yarbakır" ifadesi yer almaktadır.

Defterdâr Efendi Çukadarı Mardin'e varub gelince Bârgîr Adet 2	Kiblelizâde Çukadarı Van'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Van Valisinin Tatar Ağası Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 2	Bağdat Valisi Çukadarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 3	(Boş)	10
Basra Valisinin Tatar Ağası Basra'ya varınca Bârgîr Adet 2	Diyarbakır Valisi Çukadarları Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 3	Diyarbakır Voyvodası Çukadarı Diyarbakır'a varınca Bârgîr Adet 2	Gürün Ağası Âstâne'den Gürün'e varınca Bârgîr Adet 11	Hünkâr Silahşorları Van'a varub gelince Bârgîr Adet 13	31 Toplam 377
Sayfa 3/a Hünkâr Silahşorları Ali Ağa Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 9	Sahib-i Devlet Çukadar Osman Ağa Van'a varub gelince Bârgîr Adet 5	Dergâh-ı âlî Çavuşlarından Muhammed Çavuş Bârgîr Adet 4	Bağdat Valisi Çukadarı Âstâne'ye Bârgîr Adet 3	(Boş)	(Buradan sonra sayı verilmemiş) 21
Emin Efendi Çukadarı Bitlis'e varub gelince Bârgîr Adet 3	Vezir Ağası Basra'ya varub gelince Bârgîr Adet 9	Kerkük Ağası Çukadarı Kerkük'e varınca Bârgîr Adet 3	Dârü's-saâde Ağası Çukadarı Çarsancak'a varub gelince Bârgîr Adet 5	Basra Valisi Çukadarına Ağası Bârgîr Adet 3	23
Dergâh-ı âlî Osman Çavuş Van'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Sipah Çavuşlarından Bitlis'e varub gelince Bârgîr Adet 3	Kabucıbaşı Tayazâde Mustafa Ağa Van'a varub gelince Bârgîr Adet 25	Van Ağası Van'a varınca Bârgîr Adet 15	(Boş)	46
Kiblelizâde Çukadarı Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 2	Kethüda Bey Çukadarı Musul'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Yeniçeri Çavuşu Ahmed Ağa Kerkük'e varub gelince Bârgîr Adet 3	Dergâh-ı âlî Kethüda Bey Kerkük'e varub gelince Bârgîr Adet 2	(Boş)	10
Matbak Emîni Efendi Çukadarı Bitlis'e varub gelince Bârgîr Adet 2	Mehter Yusuf Ağa Çukadarı Musul'a varub gelince Bârgîr Adet 2	Defterdâr Efendi Çukadarı Çarsancak'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Sahib-i Devlet Ağalarından Muhammed Ağa Van'a varub gelince Bârgîr Adet 8	(Boş)	15
Sipah Çavuşlarından Receb Çavuş Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Çavuşbaşı Ağa Çukadarı Palu'ya varub gelince Bârgîr Adet 2	Dârü's-saâde Ağası çukadarı Çemişkezek'e varub gelince Bârgîr Adet 5	Kabucıbaşı Ali Ağa Van'a varub gelince Bârgîr Adet 16	(Boş)	26

Muhammed Emin Ağa Çukadarı Bağdat'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Sahib-i Devlet Silahşorlarından Hüseyin Ağa Musul'a varub gelince Bârgîr Adet 7	Defterdâr Efendi Çukadarı Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Sipah Çavuşlarından Muhammed Çavuş Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 3	(Boş)	16
Muhammed Emin Ağa Çukadarlarından Bağdat'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Kiblelizâde Çukadarı Çemişkezek'e varub gelince Bârgîr Adet 2	Dergâh-ı âli Muhammed Çavuş Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Sahib-i devlet Ağalarından Hüseyin Ağa Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 8	Çemişkezek Voyvodası Âstâne'den Çemişkezek'e Bârgîr Adet 5	21
Kiblelizâde Çukadarları Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 6	Sipah Çavuşlarından Hüseyin Çavuş Van'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Bitlis hanı Çukadarı Bitlis'e varınca Bârgîr Adet 2	Bağdat Valisi Tatarları Bârgîr Adet 3	Van Valisi Abdullah Paşa Çukadarı Âstâne'ye varub gelince Bârgîr Adet 3	17
Defterdâr Efendi Çukadarı Çemişkezeke varub gelince Bârgîr Adet 2	Musul Valisi Çukadarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 3	Vezir Ağası Ali Ağa Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 8	Kabubaşı Selman Ağa Bağdat'a varub gelince Bârgîr Adet 18	Mehter Yusuf Ağa Çukadarı Musul'a varub gelince Bârgîr Adet 2	33
Yeniçeri Çavuşu ve Kethüdası beyi Eğile gelince Çukadarı Gürüne Basra'ya varub Bârgîr Adet 7	Kethüda Bey Çukadarı Van'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Defterdâr Efendi Ağalarından Osman Ağa Mardin'e varub gelince Bârgîr Adet 3	Van Valisi Çukadarı Âstânedden Van'a varınca Bârgîr Adet 2	(Boş)	15
Yeniçeri Çavuşu Muhammed Çavuş Diyarbakır'a Van'a varub gelince Bârgîr Adet 5	Muhammed Emin Ağa Çukadarı Şehrezola Bağdat'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Mehter Yusuf Ağa Çukadarı Musul'a varub gelince Bârgîr Adet 2	Kabucubaşı Ali Ağa Bağdat'a varub gelince Bârgîr Adet 22	Yeniçeri Çavuşu Ali Çavuş Bârgîr Adet 5	37
Defterdâr Efendi Çukadarı Mardin'e varub gelince Bârgîr Adet 2	Sahib-i Devlet Ağası Muhammed Ağa Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 8	Bağdat Valisi Çukadarı Âstânedden Van'a varınca Bârgîr Adet 3	Diyarbakır Voyvodası Çukadarı Âstâne'den Van'a varınca Bârgîr Adet 3	(Boş)	16
Kiblelizâde Çukadarı Van'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Sipah Çavuşlarından Ali Çavuş Bârgîr Adet 3	Muhammed Emin Ağa Çukadarları Bağdat'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Bağdat Ağası Bağdat'a Çukadarı varınca Bârgîr Adet 17	(Boş)	26

Vezir Ağası Osman Ağa Basra'ya varub gelince Bârgîr Adet 9	Kul Çavuşu Ahmed Çavuş Diyarbakır'a varub gelince Bârgîr Adet 2	Van Valisi Çukadarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 3	Dergâh-ı âlî Osman Çavuş Van'a varub gelince Bârgîr Adet 3	(Boş)	17
Vezir silahşoru Ali Ağa Musul'a varub gelince Bârgîr Adet 2	Bağdat Ağası Çukadarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 2	Dergâh-ı âlî Ömer Ağa Van'a varub gelince Bârgîr Adet 3	Diyarbakır Valisinin Tatarı Âstâne'ye varınca Bârgîr Adet 2	(Boş)	9 Toplam: 348

Hûrrire be-marifet-i el-fâkrullah

Ahmed el-kâdı bi-medine-i Harput

Bin yüz otuz dört senesi rûz-ı hızırî yüz otuz beş senesi rûz-ı hızırına gelince
Harput menzili inâmatı ücreti ve defteri fermân devletlû sultanım hazretlerindir

Sabıka

Akçe

124660

049816

74848

Menzil-i Harput ân rûz-ı hızır 1134 an rûz-ı hızır 1135

Ber müceb-i defter-i Kâdı

Bârgîr

1065

Ber-muceb-i sene-i sâbık

124240

049696

74544

01544

83000

Ber müceb-i defter-i menzil

Yekûn	Yekûn
Bârgîr	Bârgîr
429	427
<u>152</u> sürücü	<u>134</u> sürücü
<u>277</u>	<u>333</u>
44320	79920
Bârgîr	
896	
<u>286</u> sürücü	
<u>610</u>	
124240	

Menzil-i mezburun yüz otuz dört senesi rûz-ı hızırından yüz otuz beş rûz-ı hızırına gelince inâm ücretlerinin defteridir mevkufâtan natık ve hesap olunduğu üzere gayr-ı ez sürücü ol-miktar bârgîrlerin sâileri hesabı üzere yüz yirmi dört bin iki yüz kırk akçe inâm ücretleri olur sene-i sabık menzil-i bâlâda der-kenar olur ferman devletlu sultanım hazretlerindir

Telhis-i mücebince kâimesi verildi 5 Ramazan 1135

Arz-ı bendeleri budur ki

Bin yüz otuz dört senesi rûz-ı hızırından sene-i mezbure rûz-ı hızırına gelince Harput menzilinden verilen inâm bârgîrlerin natık kadı defteridir. Mevkufâtan natık ve hesap edildikte sene-i sabık tenzilinden maâda iktiza eden yetmiş dört bin beş yüz kırk dört akçe den bin beş yüz kırk dört akçesi tenzil ve yetmiş üç bin akçeye kâimesi verilmek bâbında ferman devletlu saâdetlu sultanım hazretlerindir.

Kâime

1135 fi 5 Ramazan be-senedi Seyyid Mustafa menzilci

BEYZÂDE HACI MUHAMMED BAHÂEDDİN EFENDİ'NİN TERCÜME-İ HALİ

The Life History of Beyzade Hacı Muhammed Bahaeddin Efendi

Yüksel ARSLANTAŞ*, **Enver DEMİRPOLAT****

Geliş Tarihi: 20.07.2017/Kabul Tarihi: 28.08.2017

Öz

Beyzâde Ali Rıza Efendi'nin küçük oğlu Muhammed Bahâeddin Efendi, Harput'ta doğmuştur. İyi bir eğitim almıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça'yı okuyup yazmış ve öğretmiştir. O, dinler tarihi uzmanıydı. Elazığ Sultânisi'nde tarih dersleri verdiği gibi belediye başkanlığı, eytâm müdürlüğü, meclis-i idare üyeliği, bidayet mahkemesi üyeliği de yapmıştır.

Elimizdeki tercüme-i hal belgesi O'nun hayatını bize anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Beyzâde, Bahâeddin, Harput, Eytâm, Belediye.*

Abstract

Muhammed Bahâeddin Efendi, the small son of Beyzâde Ali Rıza Efendi was born in Harput. He got well training. He was speaking and writing and teaching Turkish, Arabic and Persian. He was a authority on the history of religions. As he taught history at Elazığ's Sultâni, he made mayor and orphans directorate. Also, he made a member of administrative council and court of justice.

The document in our hand tells us about his life history.

Keywords: *Beyzâde, Bahâeddin, Harput, Orphans, Mayor.*

Giriş

Harput'un alim, fazıl, mutasavvıf ve ariflerinden Beyzâde Ali Rıza Efendi'nin soyundan gelenler *Beyzâdegiller* ya da *Beyzâde Ailesi* olarak bilinmektedir. Aile fertleri bugün yazları Altıkuşak (Sarnılı) Köyü'nde, kışları ise Elazığ merkezde ikamet etmektedirler. Aile, nezaketleri, dürüstlükleri ve gösterişten uzak yaşantıları ile dedeleri Beyzâde Ali Rıza Efendi'ye yaraşır bir hayat sürdürmektedirler. Büyük Beyzâde olarak da bilinen Ali Rıza Efendi'nin torunlarının torunu olan Bülent Bayoğlu ve Hamza Bayoğlu hem Altıkuşak (Sarnılı) Köyü'ndeki ziyaretlerimizde hem de Elazığ'daki görüşmelerimizde bizimle çok kıymetli bilgiler paylaşmışlardır.

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi-Elazığ

** Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi-Elazığ

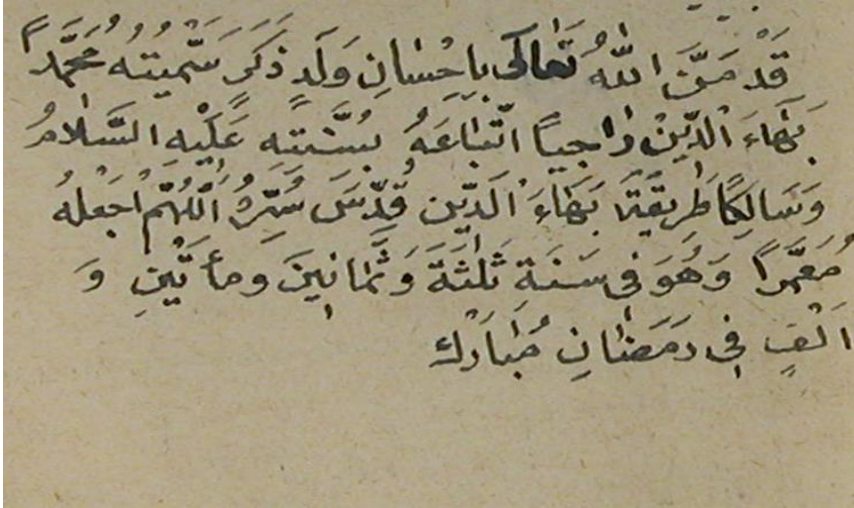
Bu bilgilerin bir kısmı yazılı kaynaklarda da geçmeyen bilgilerdir. Bu itibarla çok kıymetli bilgilerdir. Bu kıymetli bilgilerini bizimle paylaştıkları için aileye müteşekkirimiz.

Beyzâde Hacı Muhammed Bahâeddin Efendi

Bahâeddin ismi İshak Sunguroğlu'nun (Muharrem Hilmi Efendi, s. 96; Sunguroğlu, 2, 2013, s.523) eserinde “Bahaddin” şeklinde yazılmakta ise de bu yazının konusunu da oluşturacak olan Osmanlı Türkçesi ile yazılan elimizdeki belgede “Muhammed Bahâeddin” şeklinde yazıldığını görmekteyiz.

Beyzâde Hacı Bahâeddin Efendi, Büyük Beyzâde Hacı Ali Rıza Efendi'nin Hoş köylü ikinci hanımından olan oğludur. Bu hanımından kalan arazilere de daha sonra Bahâeddin Efendi bakmıştır (Durma, 2011, s. 83, 130).

İshak Sunguroğlu, babası Beyzâde Ali Rıza Efendi'nin, Bahâeddin Efendi'nin doğumu ile ilgili düştüğü şu kayıttan bahsetmektedir:

(Muharrem Hilmi Efendi, *Harput Ulemâsı*, s.92)

قد من الله تعالى بأحسن ولد ذكر سميته محمدا بهاء الدين راجيا إتباعه بسنته عليه السلام و طريقتة خواجه بهاء الدين قدس سره اللهم اجعله معمرا و هوفي سنة ثلاث ثمانين ومائتين و ألف في شهر رمضان المبارك

Manası şudur: “1283 senesi mübarek Ramazan ayında Allah Teala hazretleri bana bir erkek evlat ihsân etti. İsmi Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyyelerine tabi olsun diye Muhammed ve sırrı mukaddes olan Şeyh Bahâeddin-i Nakşibendi'nin tarikatına sülûk etmesi için de Bahâeddin mahlasını

koydum. Allah kendisini dareynde muammer etsin.” (Sunguroğlu, s. 523; Muharrem Hilmi Efendi, s.92).

Yukarıda kayıttta da anlaşılacağı üzere Beyzâde ailesi aslen Özbekistan Buharalı yani Nakşibendi tarikatının kurucu olan Bahâeddin Nakşibendi'nin hemşerisidir. Beyzâde Ali Rıza da Nakşibendilik yolunu sürmüştür. Oğlunun ismini de bu vesile ile “Bahâeddin” koymuştur.

Hacı Bahâeddin Efendi 1867 (H. 1283) Ramazan ayı içerisinde Harput'ta doğmuştur (Beyzâde Muhammed Bahâeddin Efendi'nin Tercüme-i Hal Belgesi; Sunguroğlu, s. 524). İshak Sunguroğlu, İbrahim Paşa Medresesi'nde babası Hacı Ali Rıza Efendi'den ders gördüğünü ve tahsilini icâzet alma derecesine kadar çıkardığını, ancak icâzet almadığını kaydetmektedir. (Sunguroğlu, s.524) Ancak elimizdeki Osmanlı Türkçesi ile yazılan ve yazarı tam belli olmamakla birlikte Muharrem Hilmi Efendi'nin eseri olduğu kuvvetle muhtemel olan *Harput Ulemâsı* isimli eserin 96.sayfasındaki kısaca notta bunun aksi bir kayıt vardır. Buradaki kayıt şöyledir:

“Muhammed Bahâeddin Efendi

Harput'un Meydan Mahallesi'nden Hacı Ali Rıza Efendi'nin oğludur. İbrahim Paşa Medresesi'nde babasının halka-i tedrisine devam iderek icâzet almıştır.

Aynı zamanda babasına intisab idüb nail-i hilafet olmuştur. Kendüsü ver'â-i takva ile meşhûr-ı mazanneden olub köşe-yi inzivayı ihtiyar itmiş ve mütalaa ve ibadetle iştilal idüb rabbiyle me'nûs olmuş bir zat-ı ali kadr olub el yevm ber hayatdır” (Muharrem Hilmi Efendi, s. 96). Devamında yukarıda verdiğimiz babasının yazdığı doğumu ile ilgili Arapça dua ve tarih vardır.

Tahsil Hayatı

Beyzâde Muhammed Bahâeddin Efendi, ilköğrenimini Sıbyân Mektebi'nde tamamladıktan sonra Rüşdiye Mektebi'ne¹ (Öztürk, 2008, s. 300-303) devam ederek bu okulda okutulan temel dersleri öğrenmiş ve 29 Şaban 1303 (2 Haziran 1886) tarihinde pekiyi derece ile şehâdetnâme (diploma) almıştır. Daha sonra Daru'l-Muallimîn'e² (Öğretmen Okulu) (Açıkses, 1985, s.186;

¹ Rüşdiye Tanzimat döneminde Batı tarzında oluşturulan, zamanla ilk öğretim kademesiyle birleştirilen orta öğretim kurumunun adıdır. (Öztürk, 2008, s. 300-303).

² H.1305 (M.1887) tarihinde toplanan maarif meclisinde Dari'l-Muallimîn'e öğrenci bulunmadığından bahsedilmiştir. Bu nedenle bu okulun kapatılmış olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca 1301-1302 tarihli salnamelerde de 10 tane talebesi olduğu belirtilmektedir. Bu okulun kapatılmış olabileceği fikrini bu çalışmanın konusu olan belge de doğrulamaktadır. Zira belgede Muhammed Bahâeddin Efendi'nin Daru'l-Muallimîn'e devam ettiği ancak bu okulun lağvedilmesi nedeniyle icâzetnâme alamadığı belirtilmektedir.

Öztürk, 1993, s.551-552; Yapıcı, 2009, s.77) devam etmiş ancak bu okul lağvedilip kapatılınca oradan mezun olamamış ve babası Beyzâde Ali Rıza Efendi'nin hocalık yaptığı İbrahim Paşa Medresesi'ne³ (Açıkses, s.195; Durma, 2011, s. 82; Yapıcı, 2009, s. 62-63) devam etmiş ve burada 14 sene yüksek ilim tahsili almıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça'yı iyi derecede okuyazar olduğu gibi bu dillerin eğitimini de verebilecek durumdaydı. İbrahim Paşa Medresesi'nde icâzet⁴ olarak buradaki eğitimini tamamlamıştır (Beyzâde Muhammed Bahâeddin Efendi'nin Tercüme-i Hal Belgesi; Akpınar, 2000, s. 393-400; Yapıcı, 2009, s.60-76).

Medrese tahsilinden sonra bir taraftan ilmi araştırmalar yaparken bir taraftan da babası gibi tasavvufu ilgilendiren ve bu konular üzerinde uzun süre sessiz sedasız çalışmıştır. Gününün en az 7-8 saatini özellikle tarih ve dini konularla ilgili eserler okuyarak geçirmiştir. Sadece İslam dini ile ilgili değil, Hıristiyanlık ve diğer dinler hakkında incelemeler yapmış, İncil, Tevrat ve bunlara dayanan birçok eser okumuş, tetkik etmiş, derin bir bilgi birikimine sahip olmuştur (Sunguroğlu, s.524). Bu hususla alakalı olarak İshak Sunguroğlu, Beyzâde Muhammed Bahâeddin Efendi'nin oğlu olan ve dedesi Büyük Beyzâde Ali Rıza Efendi'nin adını taşıyan Ali Rıza Bey'in kendisine bir mektup yazarak babasıyla aralarında geçen bir konuşmayı eserinde aktarmaktadır. İshak Sunguroğlu'nun mektubun muhtevası ile ilgili kaydı şöyledir:

“Bir gün babamla aramızda şöyle bir mübâhese geçti. Babam bilvesile Hıristiyan dini ve kütüb-ı kadime hakkında bilgi verip, bunları izah ederken yarı ciddi, yarı latife: “Eğer İslamiyet'in zuhurundan evvel her Hıristiyan sizin kütüb-ı mukaddeseler hakkındaki bu vukûf ve malumata sahip olsalardı, ya son dinin ve peygamberin vüruduna hacet kalmaz veya İslamiyet pek az inkişaf ederdi.” dedim. O anda söylediğime pişman olmuş, mahcup bir vaziyette duruşumu anlayan babam, bir müddet düşünceye daldı ve sonra hafif tebessümle, “Oğlum!” dedi, “Kütüb-ı mukaddeseyi okuyan ve onlara inanan Hıristiyan dini mensupları, hatta alimleri, sizin hatırıma gelen bu yanlış ve hatalı düşünceye kapıldıkları içindir ki, İslamiyet dinindeki bu ulvi hakikati ne kendileri görmeye, ne de etrafindakilere göstermeye muktedir

³ İbrahim Paşa Medresesi 1832 yılında bir müddet Diyarbakır valiliği yapan ancak aynı yıl vefat eden Çötelizade İbrahim Paşa tarafından 1830 yılında yaptırılmıştır. Medrese içerisinde kütüphane, dershane ve hücre olarak toplam 17 oda mevcut olup, İbrahim Paşa kendisine ait işletme ve gayr-i menkullerin gelirini bu medreseye vakfetmiştir. 1301 tarihli salnamede bu medresede öğrenim gören 60 öğrenci olduğu belirtilmektedir. 1325 tarihli salnamede ise medresenin banisi olarak Hacı İbrahim Paşa'nın ismi kaydedilmektedir. Müderrisliğini Beyzâde Ali Rıza Efendi yapmıştır.

⁴ İcâzet, İslamî eğitim ve öğretimde akademik diplomaları, sanat ve meslekte yeterlilik için gerekli izin ve onayı ifade eden kavramdır. (Akpınar, 2000, s. 393.)

olabilmişlerdir. Ben şimdi size söylediğim kadim din ve kitaplardaki hakikatleri, ancak Kur'an'ın irşâd ve tenviriyile anlayabildim. Kur'an, yalnız delalete düşenleri ikaz ve irşâd için inzal edilmeyip gelmiş geçmiş bütün din ve hükümlerini tamamlayıcı ve ekmel-i din olarak gelmiştir. Yani zuhuru zaruri ve mukadderdi.” Şimdi sualine cevap vereyim: Hıristiyan dini salikleri, Kur'an'ın muhtevi olduğu mana ve hakikatlere en az yani benim kadar vakıf olabilseydiler, hiç şüphe etmeyiniz, bugün tek bir Hıristiyan dahi mevcut bulunmazdı” dedi. Bu izah karşısında aczimi anlayarak babamdan özür diledim.” (Sunguroğlu, s.524; Durma, s. 131-132).

Bahâeddin Efendi'nin babası Ali Rıza Efendi uzun zamandır arzulayıp gidemediği hacca gittiğinde Bahâeddin Efendi ve hizmetlerini gören yardımcısı Emin Efendi'yi yanına aldı. Yolda para harcama işini oğlu Bahâeddin Efendi'ye havale etmiştir. Yol boyu rastladıkları fakirlere verecekleri sadaka miktarını Beyzâde Efendi tayin eder. Her yoksula üç kuruş, beş kuruş vererek yollarına devam ederler. Bir gün genç biri onlardan sadaka ister. Beyzâde oğlu Bahâeddin'e dönerek, “Şuna yirmi kuruş ver” der. Bahâeddin Efendi yirmi kuruşu çıkarır verir ama içinden “Yahu babamın işlerine de bir türlü akıl erdiremiyorum. Çok yoksul görünen yaşlı kimselere üç kuruş, beş kuruş ver diyor, bu aslan gibi gence yirmi kuruş ver dedi.” diye içinden geçirir. Bir müddet sonra Beyzâde Hazretleri oğluna dönerek, “Sen bu işlere karışma oğlum. Öncekiler parayı kendileri için istediler. Bu genç adam Allah'ın veli kullarından veya Hızır Aleyhisselâm'dır. Topladığı paraları fukaraya dağıtacak.” deyince, Bahâeddin Efendi bakar ki babası kendi içinden geçenleri de bilmektedir. Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Mekke'ye ulaşırlar. Hac görevini ifa ettikten sonra dönüşte Medine'ye geçip Hz. Peygamber'in kabri şeriflerini ziyarete giderler. Beyzâde önce tek başına türbenin kapısının önüne gelir. Kapıda nöbetçiler vardır ve gelen ziyaretçiler dışarıdan kabri ziyaret edip giderler. Beyzâde Efendi türbenin kapısının karşısında durunca kapı kendiliğinden açılır. Nöbetçiler şaşkındır. Beyzâde Efendi açılan kapıdan içeri girer ve kapı kapanır. Bir süre sonra Beyzâde yeniden açılan kapıdan dışarı çıkar. Durumu şaşkınlık içinde izleyen nöbetçiler durumu Osmanlı padişahına bildirirler. Bunun üzerine müşir ünvanlı bir paşa, Beyzâde Efendi'yi gelir bulur. Paşa, konuşmadan önce oğlu Bahâeddin Efendi ve Emin Efendi'nin dışarı çıkmasını ister. Ancak Beyzâde Efendi Emin Efendi'nin kalmasını ister. “O bizdendir” diyerek O'nu odada bırakır. Müşir içeride Beyzâde Efendi ile bir süre konuşur sonra da çıkıp gider. Bahâeddin Efendi konuşmanın ayrıntılarını öğrenemez. Beyzâde Efendi'nin ölümünden bir süre sonra Emin Efendi Bahâeddin Efendi'yi ziyarete gelir. “Sana bir şey anlatacağım Baha Efendi” der ve bahçede bir köşeye çekip Hacda müşirin neden geldiğini anlatır ve şöyle der: “Meğer Medine-i Münevvere'de Peygamberimizin kabri şerifinin kapısı kendiliğinden

babanıza açılmış. Durumu öğrenen o müşir, babayı ziyarete geldiğinde bu kapının neden babanıza açıldığını sordu. Beyzâde Efendi de dedi ki: “Eğer beni ümmetliğe kabul edersen huzuruna al dedim.”. İşte o zaman kabr-i şerifin kapısı açılmış ve Beyzâde Efendi içeri girerek bir müddet orada kalmış.” (Aras, 1986, s. 131; Durma, s. 90-92; Aydoğmuş, 1998, s. 187; Fırat, 2016, s. 302). Beyzâde Muhammed Bahâeddin Efendi, babası Hacı Ali Rıza Efendi ile birlikte Hicaz’a gidip gelmiş ve zühd ve takvada babasının izinde yürümüş ise de, babasından inâbe alamamış, ölümünden sonra babasının halifelerinden Alişamlı Bekir Efendi’den inâbe alarak tarikata girmiştir (Sunguroğlu, s. 524; Aras, s.131; Durma, s.132). Zenginlik, mevki, mansıp gibi şeylere ehemmiyet vermez, halim, selim bir zat olup ahlaken o kadar yüksek bir karaktere sahipti ki Harput gibi büyük bir şehirde, onu sevmeyen, ona hürmet etmeyen tek kimse yoktu. Sohbetlerini nüktelerle süsleyen ve hikâyelerle tamamlayan hoşsohbet biriydi. Dostları tarafından daima aranır, onun bulunmadığı meclislerin sohbeti tat vermezdi. Herkesin fikrine, akidesine riayet ederdi. İleri görüşlüydü ve isabetli tahlil ve mütaalaaları vardı (Sunguroğlu, s. 524-525).

Muhammed Bahâeddin Efendi, babası Beyzâde Ali Rıza Efendi’nin vefatı ile ilgili şu hatırasını nakletmiştir:

“Babam irtihal ettiği zaman kibleye doğru uzatıp üzerine beyaz bir bez çektik. Ben, kendi kendime acaba babam benden razı gitti mi? Ben evlatlık vazifemi layık-ı veçhile yerine getirebildim mi? Diyerek yüzümü babamın iki ayağının baş parmakları arasına koyup seslendim:

“-Baba, baba! Eğer benden razı isen bana bir alamet göster” dedim. O zaman babam üç defa ayaklarının baş parmakları ile yüzümü sıvazladı. Ben de bunu, benden razı vefat ettiğine işaret saydım” (Aras, s. 139).

Ağabeyi Hacı Mehmet Nuri Efendi’ye babasına hürmet ettiği kadar hürmet eder, o da kendisini çok severdi. Aralarında çok yaş farkı olduğu halde Hacı Mehmet Nuri Efendi birçok konuda fikir ve değerlendirmelerine müracaat eder, ondan sonra yapacağı işe girişirdi (Sunguroğlu, s. 525). Beyzâde Ali Rıza Efendi ve oğulları bütün memlekette itibar sahibi idiler.

Bahâeddin Efendi Diyarbakır eşrafından Mesut Bey’in kızıyla evlenmiştir. O da, babası gibi, ilk hanımı ölünce ikinci evliliğini annesinin köyü olan il merkezine 23 km mesafede bulunan Hoş Köyü’nden yapmıştır (Durma, s. 95,96,132; Aydoğmuş, 1998, s. 191; Fırat, 2016, s. 303).

Hacı Muhammed Bahâeddin Efendi 1949 (1365) tarihinde Hoş Köyü’nde vefat etmiş ve cenazesi vasiyeti üzerine Harput’a getirilerek Meteris’te babasının mezarının bulunduğu alana defnedilmiştir (Sunguroğlu, s.

526). Bahâeddin Efendi'nin ismi babasının halifeleri arasında da sayılmaktadır (Aras, s. 143).

İfâ Ettiği Vazifeler

Meclis-i İdare A'zalı

Bu görevi 13 Zilkade 1317 (14 Mart 1900) ile 14 Zilhicce 1320 (13 Mart 1903) tarihleri arasında 3 yıl kadar sürdürmüştür. (Bahâeddin Efendi'nin Tercüme-i Hal Belgesi; Çadircı, 1991, s. 239-240)⁵

Belediye Başkanlığı

Muhammed Bahâeddin Efendi 9 Mart 1316 (22 Mart 1900) tarihinden başlayarak 21 Mart 1323 (3 Nisan 1907) tarihleri arasında aylık 300 gurus maaşla belediye⁶ (Çadircı, 1991, s. 273-278; Ortaylı, 1992, s.398-401; Yapıcı, 2009, s.99) başkanlığında bulunmuştur.

Bidâyet Mahkemesi Azalığı

Bu görevi 24 Mayıs 1323 (6 Haziran 1907) tarihinden başlayarak 10 Kanun-ı Sani 1324 (23 Ocak 1909) tarihine kadar aylık 200 gurus maaşla ifa etmiştir⁷. (Ekinci, 2017, s. 205-208)

Eytâm Müdürlüğü

11 Teşrin-i Sani 1325 (H. 10 Zilkade 1327/ M. 24 Kasım 1909) tarihinde Mamuratü'l-Aziz Tensik Komisyonu tarafından aylık 350 gurus maaşla Eytâm Müdürlüğü'ne (Yetimhane Müdürlüğü) atanmıştır. Bu görevdeki süresi sona ermeden mazeret beyan ederek görevden ayrılmıştır. (Osmanlı toplumunda yetimler için bkz Özcan, 2006, s. 111-118)

Muhammed Bahâeddin Efendi yukarıda sürelerini verdiğimiz görevleri hakkıyla yerine getirmiş, dürüst bir idareci olmuştur (Beyzâde Muhammed Bahâeddin Efendi'nin Tercüme-i Hal Belgesi).

Beyzâde Muhammed Bahâeddin Efendi bir aralık Elazığ Sultânisi'nde fahri olarak tarih hocalığı da yapmıştır. Bu nedenle evlerinde ciltlerce eski ve yeni tarih kitapları mevcuttur (Sunguroğlu, s. 524; Durma, s. 132). Bu kitapların bir bölümü şu anda aile fertlerinin Altıkuşak (Sarnılı) Köyü'ndeki konaklarında korunmaktadır. Yaklaşık olarak 2 yıl önce Elazığ'ın

⁵ Kaza idare meclisleri idari davalar, gelir ve giderlerin gözden geçirilmesi, devlete ait kurum ve kuruluşların korunması, beledi tesislerin yapılması ve onarımından sorumlu kurumdur(Çadircı, s.269)

⁶ Şehir İdaresini belirtmek için 19. Yüzyıldan itibaren kullanılan bir tabirdir.

⁷ Kaza Bidâyet Mahkemeleri kabahat ve kabahatten ağır, cinayetten hafif suçlara ilişkin davaları bidâyetin gören ve sonuçlandıran mahkemedir.

yetiştirdiği kıymetli hekimlerinden Uzman Doktor Ömer Ayhan Bey kendi cebinden çok güzel bir kitaplık yaptırıp bu konağa göndermiş ve böylece bu kitapların daha iyi korunması sağlanmıştır. Bu kitaplıkta bulunan bir adet Musul Salnamesi tarafımızdan şu an yayına hazırlanmaktadır. Ayrıca kitapların konularına göre tasnifinin yapılmasını da planlamaktayız.

Sonuç

Beyzâde Muhammed Bahâeddin Efendi, Harput'un ve Elazığ'ın tarihinde çok önemli görevler ifa etmekle birlikte yeterince tanınmamış gibidir. İlmi, ağır başlılığı, babasına layık bir evlat olarak Harput ve Elazığ'ın ilmi ve idari tarihinde önemli bir yeri olduğu gibi eğitime katkıları ile de dikkati çekmektedir. Elimizde bulunan ve bu yazımızda ele aldığımız nadir bulunan ve çok önemli olan belgeler şehrin manevi dinamiklerinin daha iyi tanınmasına katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda elinde belge ve bilgi kaynağı olan şahıs ve ailelerin bu bilgi hazinelerini paylaşmaları büyük önem arz etmektedir. Muhammed Bahâeddin Efendi'nin Tercüme-i Hal Belgesi'nin de bu bağlamda bilinenlere küçük bir katkı yaptığını düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

MUHARREM HİLMİ EFENDİ; *Harput Ulemâsı*, Tarihsiz.

SUNGUROĞLU, İshak; *Harput Yollarında*, C.2, İstanbul, 2013.

DURMA, Abdulhalim; *Evlialar Şehri Elazığ*, Ankara, 2011.

AÇIKSES, Erdal; *Salnamelere Göre Ma'muratu'l-Aziz Vilayetinde Maarif*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap tarihi Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1985.

BEYZÂDE MUHAMMED BAHAEDDİN EFENDİ'NİN TERCÜME-İ HAL BELGESİ.

ARAS, Rıfat; *Harput Evliaları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek lisans tezi, Ankara, 1986.

ÖZTÜRK, Cemil; "Rüşdiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul, 2008, s. 300-303.

YAPICI, Süleyman; *Osmanlı Salnamelerinde Harput (1869-1908)*, Elazığ, 2009.

YAPICI, Süleyman; *Harput-Bir Havza Kültürünün Manevi Hüviyeti*, Elazığ, 2015.

AYDOĞMUŞ, Günerkan; *Harput Kültüründe Din Alimleri*, Elazığ, 1998.

FIRAT, Sezai; “Harput’un Manevi Şahsiyetlerinden Beyzâde Efendi”, *Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, (14-16 Mayıs, 2015), C.1, Elazığ, 2016, s. 292-305.

ÇADIRCI, Musa; *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara, 1991.

ORTAYLI, İlber, “Belediye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1992, s. 398-402.

AKPINAR, Cemil; “İcazet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul, 2000, s. 393-400.

KANAR, Mehmet; “Darulmuallimîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul, 1993, s. 551-552.

ÖZCAN, Tahsin; “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.14, İstanbul, 2006, s.111-118.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası)*, Ankara, 2017.

Ek-1

Beyzâde Hacı Bahâeddin Efendi

Ek-2

Beyzâde Hacı Bahâeddin Efendi'nin Tercüme-i Hal Belgesinin Transkripsiyonu

Me'murîn ve ketebe ve müstahdemînin tescîl olunan tercüme-i hal-
lerinin tahririne mahsus varakadır.

Kıymeti

On guruşdur

Muhammed Bahâeddin Efendi Harput ulemâsından Hacı Ali Rıza
Efendi'nin mahdumu olub Begzade dimekle ma'rufdur.

Bin iki yüz seksen beş sene-i hicriyesine müsâdif 1285 sene-i mali-
yesinde Harput'da tevellüd ittiği tezkire-i suret-i musaddakasında müte-
verrihdur.

Sıbyân mektebini okuduktan sonra liva-ı mezkûr rüştiyesinde ulum-ı
mu'tedeysi bi't-tahsil 29 Şaban 303 tarihinde alilu'l-a'la derecede şehâdet-
nâme almışdır. Ahiren daru'l-muallimîne bir sene kadar devam itmiş ise de
dar-ı mezkûrun lağvına mebni şehâdetnâme alamamış ve pederinin müderris
bulduğu İbrahim Paşa medresesinde on dört senede ulûm-ı aliye ve 'aliye
tahsil itdikten sonra tedrisiyle meşgul olduğu Türkçe, Arabca, Farisice
tekellüm ve kitabet idebildiği tercüme-i halinde masturdur.

Bin üç yüz on yedi senesi zilkadesinin on üçüne müsâdif 1 Mart 316
tarihinden bin üç yüz yigirmi senesi Zilhiccesinin on dördüne müsâdif ame-i
Şubat 318 tarihine kadar Harput Kazası meclis-i idâre a'zalığına ve şehri
merkûmun yigirmi üçüne müsâdif 9 Mart 316 tarihinden bin üç yüz yigirmi
beş senesi Saferu'l-hayrının selhine müsâdif 21 Mart 323 tarihine kadar şehri
üç yüz guruş maaşla kaza-i mezkûr belediye riyasetinde ve sene-i mezbûre
rabiu'l-ahirinin yigirmi dördüne müsâdif 24 Mayıs 323 tarihinden bin üç
yüz yigirmi altı senesi zilhiccesinin selhine müsâdif 10 Kanun-ı Sani 324
tarihine kadar şehri iki yüz guruş maaşla kaza-i mezkûr bidâyet mahkemesi
a'zalığında bulunmuş ve bin üç yigirmi yedi senesi Zilkadesinin onuna
müsâdif Teşrin-i Sani 325 tarihinde Ma'muratu'l-Aziz vilayeti tensik ko-
misyonunca şehri üç yüz elli guruş maaşla Harput Kazası Eytâm müdü-
riyetine ta'yin kılınmıştır.

Muma ileyhin zikr olunan Meclis-i idare a'zalığıyla belediye riya-
setinden müddet-i nizamiyesini ikmal ve mahkeme a'zalığından ma'zerit-i
meşruasına mebni isti'fa-i infisal idüb mezkûr memuriyetlerin kâffesinden
beriyü'z-zimme bulunmağla beraber vezife-i mevduâsını iffet ve istika-
metle ifa eylediği kaza-i mezkûr meclis-i idaresinin sureti melfuf ve musad-

23 Haziran 324 tarihli mazbatasından ve Eytâm müdüriyetine ta'yini ve miktar-ı maaşı sicilde mevcûd ve vilayet-i müşarun-ileyh me'murin-i şer'iyyesi kadrosundan müstebân olmuş zikr olunan Rüsdiye mektebi şehâdetnâmesi ve tezkere-i Osmaniye suretleri tercüme-i hal varakasıyla dosyasında hıfz idilmiştir.

Mukabele olunmuştur

İmza

Kuyûda mutâbıktır

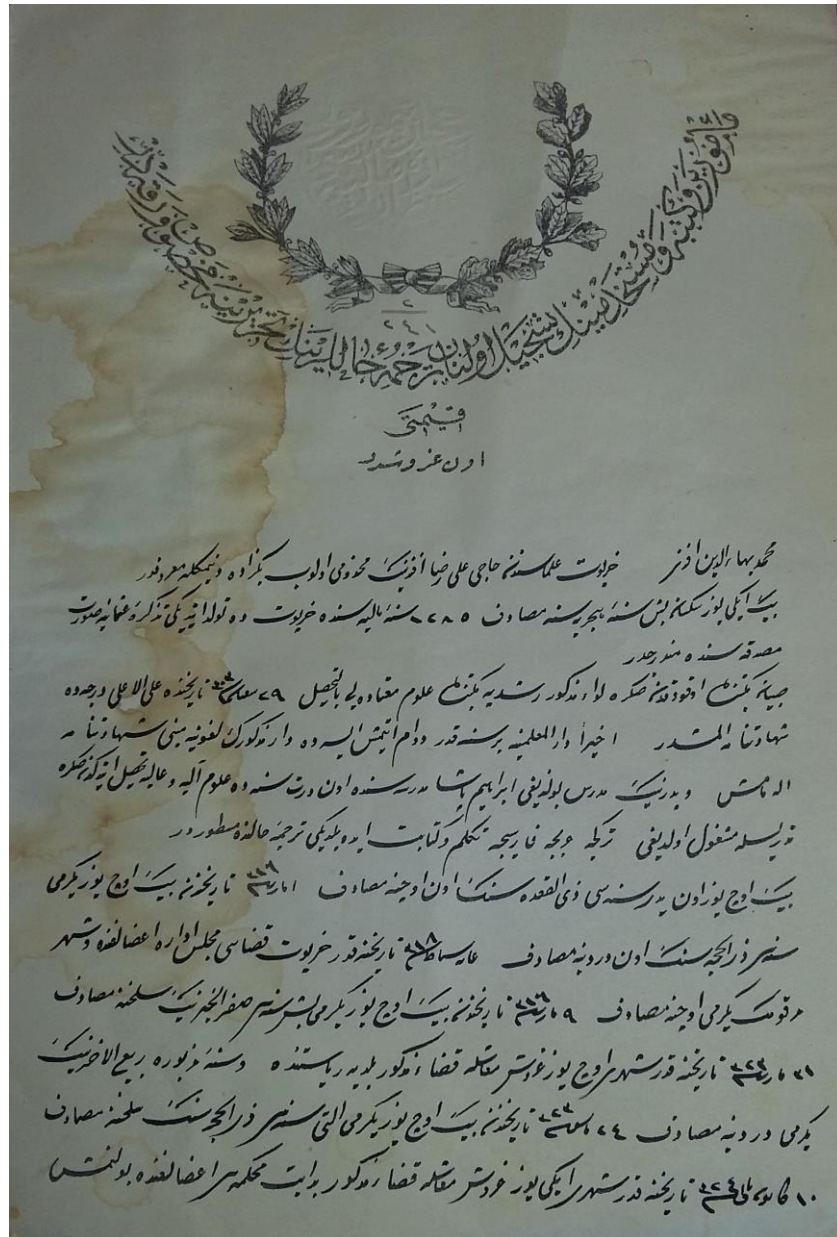
Mümeyyiz

İmza

16 Mayıs 1327

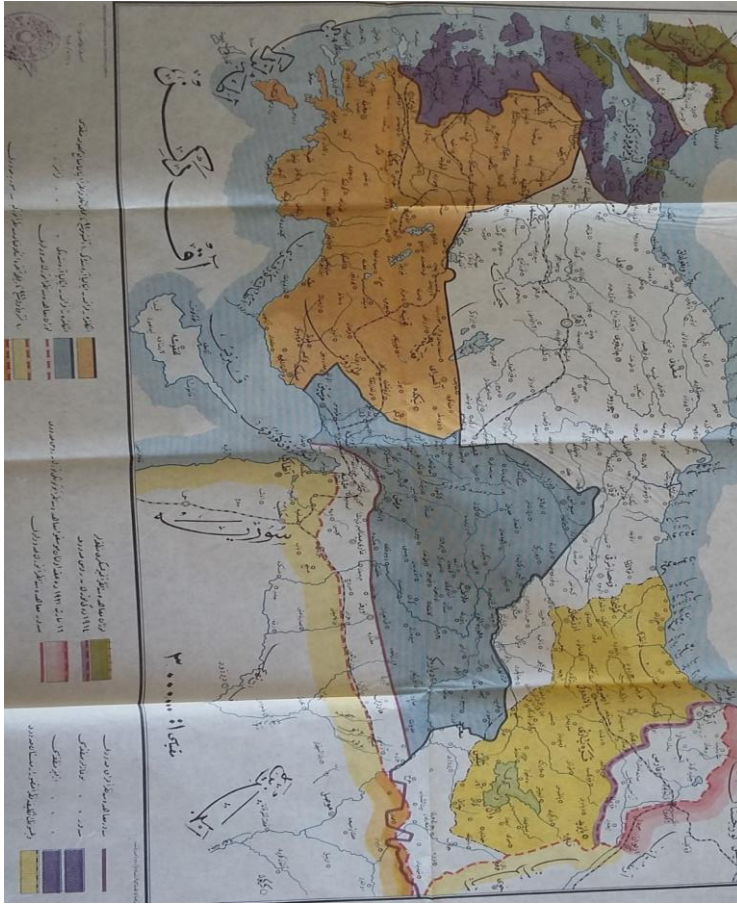
Pul ve Mühür

Ek-3

Beyzâde Muhammed Bahâeddin Efendi'nin Tercüme-i Hal Belgesinden Bir Bölüm

Ek-4

Beyzâde Muhammed Bahâeddin Efendi'nin Tarih Derslerinde Kullandığı
Haritalardan Bir Örnek

ÇEVRESEL MALİYETLER VE BU DÖNGÜDE ELAZIĞ ALTINOVA ÇİMENTO FABRİKASININ İNCELENMESİ

*Environmental Costs And Investigation Of Elazığ Altınova Cement
Factory In This Period*

Yavuz ATLI*

Özcan DEMİR**

Geliş Tarihi: 19.07.2017/Kabul Tarihi: 21.08.2017

Öz

İşletme faaliyetleri; üretimin planlanması safhası olan fizibilite aşamasından başlayıp ürünün tüketiciye ulaşmasına kadar süren geniş bir süreci kapsamaktadır. İşletmeler faaliyetlerinin sürdürülmesi sırasında, ekonomik sistem özellikleri ve sektörel çevre unsurları ile karşılıklı etkileşim içindedirler. Çevre unsurları, çeşitli kaynaklarda, çıkar grupları olarak da nitelenmektedir. İşletmelerin izleyecekleri politikalar, içinde buldukları çevrenin koşullarına uygun olmalıdır.

İşletmelerin çevresini oluşturan gruplarla ilişkisi, onların beklentilerini karşılama ve faaliyetleri yoluyla onları etkileme biçiminde ortaya çıkar. Her işletme çevresindeki kişi veya kurumlara karşı sorumludur. Bu sorumluluğun gereği olarak bu kişilerin gereksinmelerini karşılamak zorundadır: Talep edilen mal ve hizmetleri üretmek, bunları talep edilen yerde (yer faydası yaratmak) ve talep edilen zamanda (zaman faydası yaratmak) sunmak, yasalara uymak, ekonomiye dinamizm katmak, istihdam yaratmak gibi. İlişkinin bu yönü, işletmenin çevreden etkilenmesini ifade eder. Buna karşılık, çevre unsurları da işletmelerin faaliyetlerinden ve uygulamalarından etkilenir.

Çalışmamızda çevresel maliyetler incelenmiş ve konunun somut bir hale getirilmesi için Elazığ ilinde bulunan Altınova Çimento Fabrikası'nın çevresel etkilerinden bahsedilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İşletme, Çevre, çevresel maliyetler.

Abstract

Business operations; the feasibility phase planning phase of production, starting with reaching the consumer of the product covers a broad process that lasts. Businesses during economic activities of maintaining system properties and interaction with sectoral environmental elements. The elements of the environment, various sources, interest groups as looters. Businesses to follow policies, must comply with conditions of the area in which they reside.

In a relationship with groups that make up the business environment, through their expectations and activities affecting them in the format. Every business is

* Öğretim Gör., Fırat Üniversitesi Kovancılar MYO

** Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü.

liable to the person or institutions around. As part of this responsibility has to meet the needs of those people: we produce goods and services requested, where requested them (creating help) and to provide the requested time (time to create help), comply with the law, the dynamism to the economy, create jobs. Affected by this aspect of the relationship, refers to the business environment. In contrast, environmental elements are affected by the activities of enterprises and application

In this study, environmental costs and for a tangible topic, located in the province of Elazığ in order to make the environmental effects of Altınova cement factory.

Keyword: *Business, Environment, environmental costs.*

1. GİRİŞ

Çevre; “canlıların hayati ihtiyaçlarını doğrudan veya işlemler sonucunda karşıladıkları kaynakların genel ifadesidir” (Kabasakal, 1995:330). İşletmeler için çevre dediğimiz olgu hayati denebilecek derecede büyük bir öneme sahip konumdadır. Ancak ne yazık ki gerek teknolojik gelişmeler gerekse endüstriyel gelişmelerle ile birlikte doğal çevrede meydana gelen olumsuzluklar, kamuoyu tepkisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumu göze alarak işletmeler çevreye verilen zararları en aza indirgeyebilmek için çevresel sorunlara yol açabilecek durumları hesaplayıp kaydederek maliyetlendirmeye başlamışlardır. Gerekli önlemler ve ödemeler (özel ve kamu kuruluşlarına kuruluş aşamasında ödenmesi gereken bedeller) yapıldıkça işletmeler bireylerin ve kuruluşların desteğini arkalarına alarak etkilerini arttırmaya başlamışlardır.

Bir işletme için çevresel maliyetler göz önüne alınırken uluslararası standartlar ve insana aynı zamanda doğaya verilen zararlar geniş bir çerçevede izlenmelidir. Kalkınma ve gelişim planlanırken çevresel bozulmalara karşı önlemler alınmalı ve en az zararlı bu gibi tehditler ortadan kaldırılmalıdır. Sürdürülebilirlik ilkesi işletmelerde tam anlamıyla uygulanmalıdır. Unutulmamalıdır ki nesilden nesile aktarılan doğal güzellikler ancak kaynaklarımızı koruduğumuz sürece devam edecektir. Çalışmada Elazığ Altınova Çimento Fabrikasının doğaya ve insana verdiği zararlar ortaya konulmuştur. Gerek sivil toplum kuruluşlarının gerek ulusal ve yerel medya gruplarının yaptığı çalışmalar neticesinde Elazığ Altınova Çimento fabrikasının zaman içerisinde şehrin büyümesi ile birlikte yerleşim bölgesi içinde kalmasına neden olmuştur. Kent içinde çevreye zarar verebilecek bir sektör olan çimento üretiminin yapılmasının fabrika açısından hangi maliyetlere neden olduğu konusunda veriler ortaya koyulacaktır.

2. ÇEVRE VE MALİYETİ

İnsanlık geçmişten bugüne kadar sürekli hava, güneş, su vb. doğal kaynakların kendini yenileyebileceğini, bu kaynakları sınırsız bir şekilde kullandıktan sonra kendi kendine yenilenebileceğini düşündüğünden dolayı sürekli olarak hesapsızca tüketimde bulunmuştur. İnsanların bu sorumsuzca üretim ve tüketimi de nihayetinde çevre sorunlarının artmasına sebep olmuştur. Gün geçtikçe de bu şekilde endüstrileşmenin genişlemesiyle doğal çevre bozulmaları daha çok gündeme gelmiştir ve dünyada yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelerle birlikte çevreye ilişkin birçok bakış açıları ortaya çıkmıştır. Çevreci politikalar işletmeler tarafından geliştirilmeye başlanmıştır.

Muhasebe sistemine geleneksel olarak baktığımızda işletmenin işleyişi, yine işletmenin ekonomik unsurları ile ilgili ilişkileri ve değişimleri, belirli bir dönem sonundaki kar ve zarar miktarlarını parasal olarak hesaplamak olarak kullanılmaktadır. İşte bu tanımladığımız geleneksel muhasebe sistemleri üretim ve ticari olayların sadece parasal kısmı ile ilgilenmiştir ve üretim, tüketimin sosyal maliyetlerini göz önünde bulundurmadan üretim ve tüketimin çevresel sorumluluk unsurlarını göz ardı etmiştir (Güvemli vd., 1996:23).

Çevre maliyetleri dendiğinde farklı anlamlar ortaya atılmaktadır. Çevresel maliyetler bazı otoriteler tarafından çevreyi koruma amacına hizmet eden maliyetler olarak tanımlanmaktadır. Ancak bazı otoriteler ise çevresel maliyetleri daha geniş bir çerçeveye yayarak sadece çevreyi koruma maliyetlerini değil aynı zamanda işletmenin çevresel faaliyetlerine ilişkin bütün faaliyetleri de kapsamına almaktadır (Altınbay, 2009:11).

Aslına bakılırsa çevre muhasebesinin tam olarak anlaşılabilmesi için literatürdeki tanımlamalardan yararlanmakta fayda vardır. Örneğin şöyle bir tanım bizim için açıklayıcı olabilir niteliktedir; “Çevre muhasebesi dediğimiz şey işletmenin çevre üzerinde oluşturduğu negatif etkilerin finansal ve finansal olmayan yönlerinin ölçülmesi ve muhasebe kayıtlarına alınma” olarak tanımlanabilmektedir (Okutmuş, 2005:42). Yani bu tanımdan da anlaşılacağı gibi “çevre muhasebesi” düşünüldüğünde; sınıflama, kaydetme, özetleme ve raporlama işlevlerinin yerine getirilmesi gerekmektedir.

Çevre muhasebesinin bir başka tanımı olarak, “Çevresel muhasebe, bir işletmenin tüm faaliyetlerinin çevresel olarak sınıflandırılması, envanterinin tutulması, envanterdeki değişimlerin izlenmesi, bu değişimlerin parasal ve/veya fiziksel boyutlarının ortaya konulması ve bunun, işletme bilançosuyla bütünleştirilip işletmenin gerçek karlılığının ortaya konulması yönündeki düzenlemelerdir.” şeklinde yapılmıştır (Gönel vd., 2005:26).

Çevre Muhasebesi çevrenin negatif etkilerinin ölçülenmesinin, tanımlanmasının ve bunların muhasebe sistem ve uygulamalarında öngörülmesidir. Muhasebede sistemsiz yaklaşımlar içeriğinde çevrenin etkilerinin iyileştirilmesine yönelik planların yapılmasıdır. Uygulanmakta olan muhasebe sistemlerinde özellikle maliyet ve kar analizlerinde çevre faktörlerinin planlanıp uygulanmasıdır. Finansal muhasebede ölçülenme işlevlerinin, örneğin finansal raporlamada çevre faktörlerinin uygulanmasıdır. “Çevresel maliyet muhasebesi, insan faaliyetlerinin çevresel etkisinin parasal değil fiziksel ölçümüdür” şeklinde tanımlanabilmektedir. Çevreyi koruma, doğal yaşamı devam ettirme amacıyla işletmelerin katlandıkları maliyetler işletmenin çevresel maliyetlerini oluşturur (Kırılıoğlu vd., 2006:61-71).

Dar anlamda çevresel maliyetler, şirketin mal ve hizmet üretimi ile satışı sırasında doğrudan katlandığı veya ödediği konu ile ilgili maliyetlerdir. Üretim sonrasında ortaya çıkan katı atıkların giderilmesi ve atık su arıtma maliyetleri, bu maliyetlerin içerisinde en fazla göze çarpanları oluşturmaktadır.

Geniş anlamda çevre maliyetleri ise, bu atıkların toplanması ve yok edilmesi sırasında harcanan işgücü ve sermayenin maliyeti ya da atık haline gelen hammaddenin ve girdilerin satın alınma değeri, belirli malzemelerin depolama maliyetleri, çevreye etki çerçevesinde alınan lisans maliyetleri de maliyet olarak kabul edilebilmektedir. Çevre koruma maliyetleri, şirketin çevreyi korumak için aldığı önlemlere yönelik tüm harcamaları kapsamaktadır. Bunlara atık ve emisyon maliyetleri, kirliliğin önlenmesi veya arıtma faaliyetleri gibi harcamalar da bu maliyetlere eklenebilir.

Bir Şirketin Toplam Çevresel Maliyetleri= Çevre Koruma Maliyetleri + Atık Malzeme (Su ve Enerji Dahil) Maliyetleri + Atık Sermaye ve İşgücü Maliyetleri eşitliği ile ifade edilmektedir.

Genel olarak çevre sorunları düşünüldüğünde en çok göze çarpan sorunlar; sanayi alanlarındaki karbondioksit miktarı, bilinçsiz ve plansız yapılan avlanmaların sonucunda biyolojik türlerin azalması, orman miktarındaki azalmalar, endüstriyel atıklardan dolayı denizlerin kirlenmesi, motorlu taşıtlardan dolayı oluşan zehirli gazların çevreyi ve çevredeki insanları tehdit etmesi, ısınmak için kullanılan kömür gibi yakıtların kirlilik yaratması, plansız kentleşme ile meydana gelen kirlilik, plansız yapılaşmanın getirdiği olumsuzluklar, enerji tüketiminin artmasıyla birlikte ortaya çıkan çevresel bozulmalar, sanayileşmelerin artmasıyla birlikte sera gazları miktarının artması ve dolayısıyla iklim değişikliklerinin baş göstermesi, sanayileşmeyle ortaya çıkan çeşitli gazlardan dolayı ozon tabakasında olumsuzlukların meydana gelmesi gibi birçok çevre sorunu sanayileşme,

kentleşme ile birlikte hayatımızı tehdit etmeye başlamıştır. Tüm bu sorunlara karşılık insanların vazgeçemeyecekleri ekonomik faaliyetlerden dolayı çevre ve kalkınmanın bir arada yürütülebilmesi için bugüne kadar birçok uluslararası anlaşmalar yapılmıştır. Bunlar; 1) İklim Değişikliği Konvansiyonu (1992), 2) Ozon Tabakasını Koruma Amacına Yönelik Viyana Konvansiyonu (1985), 3) Ozon Tabakasını Yok Edecek Maddelere Dair Montreal Protokolü (1987), 4) Türleri Yok Olma Tehlikesinde Olan Bitki ve Hayvan Ticaretini Önlemeye Dair Konvansiyon (1982), 5) İklim Değişikliği Üzerine Kyoto Protokolü (1997) (Flenning, 2000:41-43).

Bu şekilde artış gösteren çevre hareketleriyle birlikte son zamanlarda artık yasal düzenlemeler oluşturulmaya başlamıştır. Bu düzenlemelere örnek olarak; ozon tabakasındaki deliğin sebeplerinden biri olan Kloroflorokarbon gazlarının buzdolaplarında kullanımının yasaklanması, küresel ısınmayla birlikte oluşan karbondioksit gazı salınımına karşı Kyoto protokolü, geri dönüşüm etiketlemeleri, sigortasız işçi çalıştırmama durumunun etiketlerde belirtilmesi gibi birçok önlem alınmaya başlanmıştır.

3. ÇEVRESEL MALİYETLERİN GRUPLANDIRILMASI

Çevre kalitesi maliyetleri incelendiğinde üç grup göze çarpmaktadır.. Bunlar; Önleme Maliyetleri, Ölçme ve Değerlendirme Maliyeti ve Hata Maliyetidir. Ekosisteme zararsız ambalaj geliştirme maliyetlerine önleme maliyeti denilmektedir. Emisyon ölçüm cihazları maliyeti ölçme maliyetine bir örnek olarak gösterilebilmektedir. Çevreye verilen zararın temizleme maliyetine ise hata maliyeti denilmektedir.

Çevre kalitesi maliyetleri kalite maliyetlerine ilişkin maliyetleme modelleriyle ilişkili olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; Uygunluk Maliyetleri ve Uygunsuzluk Maliyetleridir. Uygunluk maliyetlerine örnek olarak filtrelerin çalıştırılması ve bakımı gösterilirken filtre sisteminin kurulmadığı ve çalıştırılmadığı için ödenmek zorunda olunan cezaya ise uygunsuzluk maliyeti olarak söylenebilmektedir.

Çevresel maliyetlere bakıldığında ise iki ana başlık altında incelendiği görülmektedir. Bunlar; Özel Maliyetler ve Sosyal Maliyetlerdir. Özel maliyetler işletmelerin faaliyetlerinin sonucunu direkt olarak etkileyen maliyetlerdir. Sosyal maliyet kavramı ise bir firmanın parasal olarak sorumlu tutulmadığı ancak çevre ve toplum üzerindeki etkilerinin maliyeti olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzden bu maliyetler kısa vadede şirketlerin kar-zarar durumunu direkt etkilememektedir. Örneğin, nehri kirleten bir firma diğer kullanıcıların uğradığı zararı karşılayamamaktadır.

Çevresel sosyal maliyetlerin belirlenmesinde üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Bunlar; Azaltma Maliyeti Yöntemi, Zarar Maliyeti Yöntemleri

ve Kullanma Maliyeti Yöntemleridir. Azaltma maliyetleri yöntemi gelecekteki kirlilik oranları standartlarını karşılamayı içermektedir. Her bir sektördeki yeni ekolojik teknik ekipmanın kirlilik düzeylerini nasıl etkilediğini incelemektedir. Zarar maliyetinde gerçek fiziksel zararın tespit edilmesine için çalışılmaktadır. Bu yöntemde iki temel yaklaşım varsayılmaktadır. Bu yaklaşımlar; 1) Doğal çevre kalitesindeki artışa karşılık insanların belirli bir tutarda maliyete katlanma isteği, 2) Tazmin ettirme isteği ve zarar gören doğal kaynağın diğer kullanıcılarının zarar verenden talep etme isteğidir.

Kullanma maliyeti yöntemlerine göre çevresel maliyetlerin belirlenmesi için çevresel kaynakların kullanılması sonucu yıpranma, aşınma gibi maliyetlerin ortaya çıkması gerekmektedir. Örneğin atıkların döküldüğü arazi fiyatlarındaki düşüş, bugünkü seviye muhafazası için ne kadar koruma harcaması gerektiği yönündeki hesaplamalar gösterilebilmektedir (Nemli, 1999: 211-216).

Tablo-1: Azaltma, zarar ve kullanma maliyetleri örnekleri (Özbirecikli vd., 2002: 85).

Azaltma Maliyeti Yöntemi	Kullanma Maliyeti Yöntemi	Zarar Maliyeti Yöntemi
Çevre planlaması	Hava maliyeti	Hava kirliliği
Emisyon ölçüm cihazları	Su maliyeti	Su kirliliği
Geri dönüşüm tasarımları	Toprak maliyeti	Toprak kirliliği
Çevre mühendislik hizmetleri	Görüntü maliyeti	Görüntü kirliliği
Çevre raporları	Gürültü maliyeti	Gürültü kirliliği
Çevre denetimi	Petrol maliyeti	Cezalar ve tazminatlar
Çevre el kitabı	Kömür maliyeti	Çevre temizleme
Atık yönetimi	Enerji maliyeti	Satış azalmaları

4. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KALKINMA İLKESİ BOYUTUNDA ÇEVRE MALİYETLERİ

Sürdürülebilirlik daimi olma yeteneği olarak adlandırılmaktadır. Ekoloji bilimindeki anlamına bakıldığında ise biyolojik sistemlerin çeşitliliğinin ve üretkenliğinin devamlılığının sağlanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılı tanımına göre ise: "İnsanlık; gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçlarını temin ederek, kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir" diye tanımlanmaktadır. Özetlemek gerekirse sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ve refah seviyesini yükseltme çabalarını, çevreyi ve yeryüzündeki tüm insanların yaşam kalitesini koruyarak gerçekleştirme yöntemidir. İşletmelerin de sürdürülebilir kalkınma için çevresel koşulların korunmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. Burada ifade edilen sürdürülebilirlik kavramı iktisadi anlamda kalkınmayı ve gelişmeyi ifade eden bir sürdürülebilirlik değildir. Çevreci bir işletme olarak sürdürülebilirlik; "mevcut kaynakları tüketirken sonraki kuşakların bu kaynaklardan yararlanma şansını yok etmeme esasıdır" olarak tanımlanmaktadır. Buradan da anlaşılabilirliği gibi sürdürülebilirlik kavramı Avrupa Birliği başta olmak üzere yasal düzenlemelerin de bir parçası olarak görülmektedir. Buna örnek olarak Avrupa Birliği Sözleşmesinin 174. maddesinde ifade edildiği gibi "işletmeler çevre hasarlarını önlemeye yönelik faaliyet göstermek zorundadır" şeklinde ifade edilen ibare şirketlerdeki bireysel davranışların dönüşümünü gerektirdiği kadar şirketlerin kurumsal yapılarında da köklü bir dönüşüm gerektirmektedir. Bu gereksinimin artmasının sebebi olarak ise şuan yaşanan ekolojik krizini başlangıç aşamasının gerçekleşmeye başlaması ve ekolojik sorunların gün geçtikçe artarak herkes tarafından fark edilebilecek hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeplerden dolayı son yıllarda kamuoyu bilincinin artmasıyla birlikte şirketlerde de bu yönde girişimler görülmeye başlamıştır. Gerek dünyada gerekse Türkiye'de bu tarz beklentiler artış göstermektedir (Çakar, 2007:84).

Sürdürülebilir kalkınmadan kast edilen, bugünün gereksinimlerini bugün, gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini gelecekte karşılama olanaklarını ellerinden almadan karşılamayı amaç edinmektedir. Başka bir deyişle, işletmeler için sürdürülebilir gelişme kavramı; "girişimci ve pay sahiplerinin gereksinimlerini karşılayabilen işletme stratejilerinin benimsenmesinin ve uygulamaya konulmasının yanı sıra gelecekte gereksinim duyulacak birey ve doğal kaynakların korunmasının sağlanması" anlamına gelmektedir.

İnsan ile doğa arasında uyumun sağlanması, insanın doğayı kullanımını yani tüketimini dengeli bir hale getirerek doğaya bu şekilde zarar vermesini engellemek yani hem tüketimi hem de üretime yönelik tüketimi denetlemek anlamındadır. Bu durumda sürdürülebilir bir stratejinin uygulanabilirliğinin temel hareket noktası sürdürülebilir tüketim veya üretimdir denilebilir. Çevreye verilen zararın neler olduğu, Birleşmiş Milletler (BM)'in 1992'de Rio de Janeiro'da yaptığı Çevre Kalkınma Konferansı (Yeryüzü Zirvesi)'nin aksiyon planı olan "Agenda 21" de şöyle tanımlanmıştır: "Global çevrenin bozulmasının temel nedeninin özellikle gelişmiş ülkelerdeki sürdürülemez tüketim ve üretim biçimleri"dir. Sürdürülebilir tüketim, çevrenin bugünkü ve gelecekteki nesillerin gereksinimlerini tatmin etme kapasitesini zedelemeyen insanların temel gereksinimlerinin giderilmesi anlamına gelmektedir. Bunun sağlanabilmesi için hükümetler şu görevleri yerine getirmelidir;

- Toprak, içme suyu vb. kaynakların kullanımını azaltıcı ve sorumlulukların adil paylaşımını ve "kirlüten öder" ve "kullanan öder" (kaynakların tam maliyetini) ilkelerini dikkate alarak çevresel maliyetlerin içselleştirilmelerini sağlayan,
- Fakirliğin ortadan kaldırılmasını sağlayan,
- Tüketim ve üretim ve tüketim sonucunda ortaya çıkan çevre kirliliğinin ve atıkların enerji ve metal yoğunluklarını azaltacak,
- Ağır metaller vb. gibi çevreye zarar veren kaynakların kullanımını azaltacak ve daha az atık oluşturacak tüketim şekilleri özellikle yeniden üretime sokulabilen ürünlerin talebi destekleyen,
- Gelişmiş ülkelerdeki sürdürülemez tüketimi azaltıcı ve değiştirici,
- Tüketicileri çevre konusunda eğitecek ve bilinçlendirecek politikalar oluşturulmalı ve geliştirilmelidir.

Böyle bir etkileşimin olduğu ortamda işletmeler doğal çevrenin zarar görmemesi bilinci altında, sosyal sorumluluklarını yerine getirirken insan kaynaklarının değerlendirilmesini, çevre kirliliğinin azaltılması ve çevre korunmasını, doğal kaynakların korunmasını, ürün ve müşteri hizmetlerinde kalitenin artırılması ve müşteri talebinin en öncelikli konu olmasını değerlendirmek durumundadır.

Yaşam ortamlarının olumsuz değişimi karşısında, insanların kalkınma stratejilerine bakış açıları da değişmiş ve bunun sonucunda "Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi" kavramı ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi; gerek insanlar arasında gerekse insanlıkla doğa arasındaki uyumu yükseltmeyi amaçlayan bir kalkınma stratejisi olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmek amacıyla, hem ulusal hem de

uluslararası düzeyde takip edilecek politikaların bazı amaçlara dayandırılması gerekmektedir. Bu amaçlar:

•Kararlar alınırken vatandaşların etkin bir şekilde katılımına imkan verebilecek bir siyasal yapının varlığı,

•Kendi çabalarıyla ve sürdürülebilirliğin var olduğu biçimde üretim fazlası ve teknik bilgi sağlayabilecek bir ekonomik yapının varlığı,

•Uyumsuz kalkınmadan dolayı meydana gelebilecek sorunlara çözüm getirebilen bir sosyal sistemin varlığı,

•Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için gerekli ekolojik tabanın korunmasında saygılı davranan bir üretim sisteminin varlığı,

•Sürekli olarak çözümler üretebilecek bir teknolojik sistemin varlığı,

•Ticarette ve finansmanda sürdürülebilir bir şekilde düzeni destekleyen ululararası yapının varlığı,

•Kendi yapısında esnekliği oluşturarak, kendini düzeltme yeterliliğine sahip bir yönetim sisteminin varlığıdır.

Sürdürülebilir gelişmeyi amaç edinen bir işletme olmanın özellikleri şöyle sıralanabilmektedir;

1) Bireylerin sağlıklı ve iyi bir çevrede yaşama hakkına saygı göstermek,

2) Bugünkü ve gelecekteki nesillerin çıkarları için çevresel ve doğal kaynakları sorumluluk bilinciyle kullanmak ve korumak,

3) Biosferin fonksiyonunu yerine getirebilmesi için gerekli olan ekolojik süreçleri ve çevre sistemlerini korumak. Doğal kaynaklardan elde edilen yararların ve yeryüzündeki biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürekliliğinin sağlanması için gerekli çalışmaları yapmak,

4) Çevreyi korumak için uygun ve yeterli standartlar geliştirmek, bu standartlar ve yasal düzenlemelere uymak, kaynakların kullanımı ve çevre kalitesi ile ilgili bilgileri yayınlamak olarak gösterilebilir.

Buna ek olarak, işletmeler yapmış oldukları üretim nedeniyle diğer faktörler yanında toprak, su, hava vb. doğal kaynaklardan da yararlanabilmektedirler. Geleneksel muhasebe sistemlerinde bu yararlanmalar parasal açıdan ele alınmamıştır. Ancak, bu doğal kaynaklar bir bedel karşılığı elde edilebiliyor ise muhasebe sistemi içinde yer alabilmektedir (Çelik ve Gönen, 2005.63-73).

5. ÇEVRESEL BİLGİ STANDARTI OLARAK ISO 14000

Ekonomik gelişmeler ile birlikte doğal bir sonuç olarak çevre problemleri de ortaya çıkmaktadır (Buell vd., 1996:97). Bu çevre problemlerinin önlenmesi ve azaltılması için çevre performansının iyileştirilmesinde çok önemli bir yere sahip olan bir çevre yönetim sistemi hayata geçirilmiş bulunmaktadır. TS ISO 14004 (ÇYS)'e göre "genel yönetim sisteminin; çevre politikasının geliştirilmesi, uygulanması, başarıya ulaştırılması, gözden geçirilmesi ve idamesi amacını güden; kuruluş yapısı, planlama faaliyetleri, sorumluluklar, uygulamalar, usuller, işlemleri de içine alan parçası olarak görülmektedir (TSE, 1997:3)." Çevre yönetim sistemi ile çevre problemlerinin çözümünde kullanılan en etkili strateji üç anahtar kelime ile ifade edilmektedir (Güler, 1997:139). Bunlar; önle, azalt ve temizledir. İşletmeler, çevre yönetiminde sistemli bir yaklaşım ortaya koymakla önemli yararlar elde etmektedirler. Çevre yönetim sistemi, işletmelere çevresel performanslarını etkin biçimde yönetebilecekleri bir çerçeve sunmaktadırlar. Ayrıca, çevre yönetim sistemi: proaktif bir çevresel yaklaşım geliştirilmesine yardımcı olmakta; fonksiyonlar arasında dengelenmiş bir yaklaşımı garantilemekte; çevresel amaçların belirlenmesinde etkinliği artırmakta; çevresel denetim sürecini etkin hale getirmektedir (Hunt, 1995:89).

Çevre yönetim sisteminin oluşturulması ve bu sistemin sürekli iyileştirilmesi, işletmelerin çevre performanslarının geliştirilmesinde çok önemli bir yer kaplamaktadır. İyileştirme süreci bir döngü halinde gerekli düzeltmelerin yapılmasını, her seferinde başa dönmeyi ve iyileştirme sürecini sürekli kılmayı garantilemektedir. İşletmede, çevre yönetim sisteminin oluşturulması bazı temel aşamalardan meydana gelmektedir (Netherwood, 1996:36). Bunlar; çevre kalitesini iyileştirmenin ve doğal kaynakların korunmasının amaçlandığını belirten bir politika bildirisi; kurum içinde ve dışında uygulamaya yarayacak plan ve programlar; bu planların günlük faaliyetlere ve kurum kültürüne entegre edilmesini sağlamak; politikalar, planlar ve programlar çerçevesinde çevre yönetimi konusundaki performansın ölçülmesi, denetlenmesi ve gözden geçirilmesi; kurum içinde çevresel sorunların anlaşılması için eğitim verilmesi; kurumun çevresel performansına ilişkin bilgilerin yayınlanmasıdır.

İnsanların çevre yönetimi konusunda bilinçlenmelerinin ardından gönüllülük esasına dayalı olarak Çevre Yönetim Sistemleri oluşturulmuştur. Uluslararası Standardizasyon Örgütü(ISO) ISO 14000 standartlarını belirlerken başlıca amaç milli standartlardaki çatışmalar sebebiyle meydana gelen ticaret engellerinin ortadan kaldırılması olarak belirlenmiştir.

ISO 14000 Çevre Yönetimi Standartları	
- Kuruluşların Değerlendirilmesi ile ilgili Standartlar	- Ürünün Değerlendirilmesi ile ilgili Standartlar
- Çevre Yönetim Sistemi	- Çevre Etiketleri
- Çevre Denetimi	- Hayat Boyu Değerlendirme
- Çevre Performansının Değerlendirilmesi	- Ürün Standartlarına Ürünün Çevre Boyutunun dâhil edilmesi

Tablo-2: ISO 14000 Çevre Yönetimi Standartları (Kırlioğlu ve Can, 1998:96).

ISO 14000 standartlarının temel felsefesi sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasıdır. Çevre Yönetim Sistemlerinin en önemli özelliği işletmelerin öncelikli amaçlarından biri olan işletmenin sürekliliğini ve gelişmesini sağlamaktır. Çevre Yönetim Sistemleri'nin diğer faydaları şunlardır; işletme giderlerinin azalması, imaj artışı, çalışanların artan çevre bilinci, rekabet avantajı, kamu kurumları ve tüketicide güven uyandırma, kazançlarda sorumluluk ve risk azalması, operasyonların verimli kullanılması, geri dönüşümde artış olarak gösterilmektedir. Bunların yanında işletmeler, çevreye etkileri nedeniyle devlete ücret ve vergi şeklinde şu ödemelerde bulunmaktadır. Bunlar;

Vergi Kalemleri: Şehir Bakım ve Yapım Vergisi, Sabit Değerler Yatırımı Düzenleme Vergisi, Arsa Kullanım Vergisi, Kaynak Vergisi.

Ücret Kalemleri: Atık Ürün Ücretleri (katı, sıvı, gaz), Toprağın Tarıma Elverişli Hale Dönüştürülmesi Ücretleri, Doğal Kaynak Kullanımı Tazminat Ücretleri, Su ve Toprağın Korunması Tazminat Ücretleri, Mineral kaynakların Korunması Tazminat Ücretleri, Su ve Toprağın Değerinin Azalmasını Önleme Ücretleri, Otomobillerin Neden Olduğu Hava Kirliliğini Önleme Ücretleri, Çevresel Temizlik Ücretleri, Baraj ve Bentlerin Bakım Ücretleri, Çevresel Koruma Ücretleri, Çevresel Değerlendirme Ücretleri, Çevresel Kirlenme Para Cezaları (Kırlioğlu ve Can, 1998:96).

Çevre muhasebesi Uluslararası Muhasebe Standartlarına göre çevresel sorunların etkileri ile çevresel sorumluluk ve maliyetlerin ortaya çıkarılması, çevresel masrafların aktifleştirilme ölçütü, zararlı varlıkların ve malların azaltılmasına gidilmesi, kirlenme ve salınımıyla ilgili cezaları kapsamaktadır (Aydın, 2000:6).

IASC' ın tanımlamalarına göre; Çevresel Maliyet bir kuruluşun faaliyetlerine ilişkin çevresel etkilerin yönetimi için gerekli sürecin maliyetlerini kapsamaktadır. Bu kavram hem işletmenin kendi çabalarının maliyetini hem de dış etkiler sonucundaki çabaların maliyetini kapsamaktadır. Çevresel Sorumluluk ise bir teşebbüsün çevresel maliyetlerle ilgili görev ve ödevlerini içermektedir.

6. BİR ÖRNEK: ELAZIĞ ALTINOVA ÇİMENTO FABRİKASI

Çimentonun üretimi; hammaddelerin çıkarılması, kırılması ve öğütülmesi, malzemelerin fırında kalsinasyonu, elde edilen klinkerin soğutulması, klinkerin alçıtaşıyla (ya da diğer malzemelerle) karıştırılması ve öğütülmesi, depolanması ve nihai ürünün (çimento) paketlenmesini kapsamaktadır. Çimento üretimi esnasında, gaz ve toz emisyonları ile birlikte çeşitli toz tutma sistemlerinde tutularak prosese geri döndürülenler de dâhil olmak üzere, çeşitli atıklar meydana getirir. Çimento üretiminde temel olarak dört adet üretim yöntemi mevcuttur. Bunlar; yaş, yarı yaş, yarı kuru ve kuru proseslerdir. Söz konusu yöntemlerden ülkemizde ağırlıklı olarak kullanılan üretim teknolojisi kuru prosesdir. Kuru proseste hammadde öğütülür ve fırından gelen yanma gazlarıyla kurutularak içinde %1 nem olan farin haline getirilir. Farin çok kademeli siklonlardan oluşan bir ön ısıtıcıda ısıtılır. Burada kısmi bir ön kalsinasyon sağlanır. Eğer bir ön kalsinatör kullanılırsa, kalsinasyon işlemi % 80-90 oranında tamamlanır. Malzeme daha sonra yatay ve eğimli bir döner fırında 1400 –1450 °C sıcaklıkta pişirilerek klinker elde edilir ve fırın çıkışında klinker soğutucuya gönderilir. Ön kalsinatör kullanım maliyeti düşürdüğünden tercih edilmektedir. Kuru prosesin ısı enerjisi kullanımı, diğer proseslere göre daha düşük olup 750-950 kcal/kg klinker dolayındadır. Çimento fabrikaları için, yer alternatifleri, teknoloji (proses ve işletme) ve eylemsizlik alternatifleri ÇED raporunda göz önünde bulundurulmalıdır. Bu alternatiflerin uygunlukları çevresel ve ekonomik faktörlerle ilişkilendirilmelidir.

Çimento fabrikalarının çevreye olumsuz etkileri: malzeme bulundurma ve depolama (parçacıklar), öğütme (partikül maddelerin), fırın ve klinker soğutucu dumanı (parçacıklar veya "fırın tozu", karbonmonoksit ve karbondioksit içeren yanma gazları, hidrokarbonlar, aldehitler, ketonlar, ve sülfür ve nitrojen oksitler) işlemlerinde oluşmaktadır. Su kirliliği ise yaş sistemlerde fırın çıkışındaki sızıntılardan (yüksek pH, çökelmiş katılar, çözünmüş katılar) veya makine-ekipmanların soğutulmasından kaynaklanmaktadır. Özetle çimento tesislerinin en önemli çevresel etkileri baca çıkışı gaz ve toz emisyonları, malzeme depolanması, malzeme ocakları, fabrika içi yollar ve nakliyeden kaynaklanan partikül madde ve toz emisyonları sonucu hava kalitesinin düşmesi, yaş sistemlerden atık su

üretimi ve özellikle malzeme çıkarma, kırma-eleme ve kırıcılardan kaynaklanan gürültü oluşumudur. Çimento tesislerinden kaynaklanan potansiyel olumsuz etkiler şunlardır:–Tüm tesis işlemlerinden, kırıcı (konkasörünitesi), ön homojenizasyon ve hammadde stoklama ünitesi, hammadde değirmen (farin) ünitesi, farin stok ve homojenizasyon ünitesi, kalsinatörlü ön ısıtıcı –döner fırın ve klinker soğutma ünitesi, kömür öğütme ünitesi, çimento öğütme ve kurutma üniteleri, malzeme depolama ve yükleme, taşıt trafiğinden kaynaklı atmosfere partikül madde yayılımı;–Yakıt yakılmasından kaynaklanan fırın gazı (SO_xveNO_x) yayılımı;–Elektrostatik filtrelerin çalışmaması sonucu oluşabilecek hava kirliliği (elektrik kesintisi, dalgalanmaları karbonmonoksit yükselmesi gibi);–Sıvı atıklardan veya atık yığınlarından oluşan sızıntılardan kaynaklanan su kirliliği;–Fırının ilk çalışmaya başlatılması sırasında hava kirliliği (elektrostatik toplayıcı yoksa);–Tehlikeli atıkların yakılmasından veya atık yağların yakıt yerine kullanılmasından kaynaklanan toksik hava kirleticilerinin (eksik yanma ürünün ya da kurşun gibi metallerin) atmosfere yayılımı; –Tehlikeli atıkların bulundurulması ve depolanmasının çevreye oluşturacağı risk;–Transit yapıların bozulması, fabrikaya ham madde, yakıt ya da çimento taşıyan ağır kamyonların oluşturduğu tehlikeler;–Hammadde çıkarılmasından ve nakliyesinden kaynaklı yüzey sularında erozyon/ tortulaşma riski,–Özellikle malzeme çıkarma (taş ocağı) faaliyetlerinden kaynaklı gürültü oluşumu da görülmektedir.

Çimento fabrika bacalarından salınan ve havayı kirleten küçük partiküller (PM10 ve PM 2,5) hastalık ve ölümlere neden olmaktadır. Partikül miktarı arttığı sürece hastalık ve ölümlerde de artışlar görülmektedir. Partiküllerin çapı ile sağlık etkisi de ilişki göstermektedir. Bu kirletici partiküller, toksit ve kanser yapıcı ağır metalleri de taşıdıklarından daha da tehlikeli olabilmektedirler. Partikül çapı 10 mikrometreden küçük olanlar akciğerlere kadar solunabildiğinden daha fazla sağlık sorununa neden olmaktadır. Küçük partiküller çok düşük konsantrasyonlarda bile sağlığı olumsuz etkilediğinden dolayı havadaki küçük partikül miktarının olabildiğince düşük seviyede tutulması amaçlanmaktadır (WHO b, 2014).

Çimento fabrikası emisyonu olarak bacadan atılan kirleticiler hakim rüzgarların etkisiyle kilometrelerce uzağa taşınabilmektedir. Böylece fabrikanın bulunduğu yerden çok daha uzak yerlerde de kirlilik olabilmektedir. Bu kirlenme, fabrikanın yeri ile meteorolojik olaylara bağlı olarak, doğal alanlar, tarım arazileri, yerleşim alanları ya da buraları besleyen yerüstü içme suyu kaynaklarında olabilir. Çimento sanayi kirleticidir. Çimento sanayinin olumsuz çevre ve sağlık etkileri hem yerel hem de küresel boyutta ortaya çıkar. Çimento üretimi, Türkiye'nin de içinde bulunduğu, dünyanın belli ülkelerinde yoğunlaşmıştır. Bu nedenle çimento üretimi ile ilgili çevre

ve insan sağlığına yönelik olumsuzlukların Türkiye’de fazlaca yaşanması beklenir. Günümüzde gereksinimin üzerinde çimento üretilmesi ve gittikçe artan miktarda ihracat yapılmasının yanı sıra yeni çimento fabrikaları kurma ya da yakma kapasitelerini artırma uğraşı dikkat çekmektedir. Çevre ve insan sağlığına olan olumsuz etkileri nedeniyle bu uğraş halkın tepkisini çekmektedir. Sürecin şeffaf olarak yürütülmesi ve çimento sanayinin çevre ve sağlık etkileri konusunda halkın eğitilmesi/bilgilendirilmesi gereklidir.

Çimento üretimi ile ilgili olarak yatırım yapılabilmesi için gerekli olan ön koşul niteliğindeki belge, 2872 sayılı Çevre Kanunu kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirilmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğünden alınması gereken Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporudur. ÇED raporunda, gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkileri, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemler, seçilen yer ve teknoloji alternatifleri değerlendirilmektedir. Son on yıl içerisinde çimento üretim tesisi kurmak için yapılan kırk altı adet ÇED başvurusu ilgili bakanlık tarafından değerlendirilmiş ve tamamı olumlu olarak sonuçlanmıştır. Başvuruların beş tanesi aynı teşebbüs tarafından tek bir çimento üretim tesisi için yapılmış olup toplam kırk bir adet yeni çimento üretim tesisi yatırım planı bulunmaktadır. Türkiye’de çimento üreticisi teşebbüslerin yatırım yaptıkları/yapmayı planladıkları coğrafi bölgelerin; genel olarak ülke çapına yayıldığı, bununla birlikte Marmara, Ege ve İç Anadolu Bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir (ÇED Raporu).

Elazığ Altınova Çimento Fabrikası 12 Nisan 1954 yılında Türkiye Çimento Sanayi T.A.Ş. Türkiye Emlak Kredi Bankası, Krupp firması ve özel kişilerin ortaklığı ile Elazığ ili ve çevresinin çimento ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş, 21.12.1959 tarihinde yaş sistem olarak 85.000 ton/yıl kapasite ile devreye alınmıştır. Fabrikanın faaliyet konusu klinker, çimento, hazır beton üretimi ve satışı yapmaktır.

Elazığ Altınova Çimento fabrikası 12.06.1996 tarihine kadar Türkiye Çimento ve Toprak Sanayi A.Ş. (ÇİTOSAN) ine bağlı bir Kamu İktisadi Kuruluş olarak çalışmış ve bu tarihte Özelleştirme İdaresinden OYAK-GAMA ortaklığı tarafından satın alınmıştır. Elazığ Altınova Çimento Fabrikasının OYAK-GAMA ortaklığı tarafından satın alınması ile birlikte fabrikada çevreye ve kapasite artırımına yönelik yatırımlar başlamıştır.

1997 yılında kurulan çimento değirmeni ve 1999 yılında devreye alınan V-seperatör ve roller pres yatırımı ile fabrikanın 450.000 ton olan çimento öğütme kapasitesi 953.000 tona yükseltilmiştir. Ön kalsiyonlu kuru sistemle

çalışan fabrikanın yıllık kapasitesi 350.000 ton portland çimentosudur. Hali hazırda 2 ham madde kırıcısı, 2 farin değirmeni 2 döner fırın, 3 çimento değirmeni ve 3 paketleme tesisine sahiptir. Kapasiteleri yıllık 350 ve 340 bin ton/yıl, çimento değirmenlerinin öğütme kapasitesi 950 bin ton/yıldır. Konkasör ünitesi kapasitesi 450 ton/saat ve paketleme ünitesinin yükleme kapasitesi 380 ton/saat dir. Fabrikada toplam 241 kişi istihdam edilmektedir.

Fabrikanın pazar alanı, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa, Muş, Tatvan, Van, Ağrı, Erzincan, Elbistan ile Karadeniz bölgesidir. Özellikle Erzincan, Muş, Tatvan, Van'a daha ucuz nakliye maliyeti için Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) ile çimento taşınması yaptırılmaktadır (Çoban, 2012:46).

6.1. Elazığ'da Çimento Üretiminin Çevresel Etkileri

Elazığ Altınova Çimento Fabrikasının üretimde bulunduğu yer il merkezinde olup, tarla bahçe ve bağlık alanların yan yana olması nedeniyle, fabrika bacalarından çıkan tozlar çevrede yaşayan insanların sağlığı yanında, tarımsal faaliyetleri de tehdit etmektedir. Fabrikanın çevreye vermiş olduğu katı, sıvı, gaz ve gürültü kirlilikleri gün geçtikçe artış eğilimi göstermekte ve çevrede yaşayan halkı da olumsuz yönde etkilemektedir.

Çimento fabrikasından çıkan partiküller ve özellikle mikrondan büyük olan tozlar kendi ağırlığı ile çökebilecek özelliğe sahiptir. Bunlar toprakta birikerek özellikle bitkilerde bir takım olumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çimento fabrikalarının yarattığı kirlilik artan nüfusa konut sağlama çabasıyla paralel olarak artmaktadır. Çimento fabrikalarının meydana getirdiği kirliliğin toprağın fiziksel ve kimyasal yapısı ile bitkilere etkisi üzerinde çalışmalar yapılmıştır (Arslan vd., 1992: 135-144). Bu çalışmanın genel sonuçlarında yaprak dokularındaki nekrotik çökmeler, klorozis ve renk değişimleri, büyüme değişimleri, kükürt dioksit, fotokimyasal duman kompleksi, gibi bir çok kalıcı zararlarının olduğu ortaya konulmuştur.

Doğu Almanya'da yapılan bir araştırmada bir çimento fabrikasının çevresindeki *Pinus sylvestris* ormanı toprakları fabrikadan değişik mesafelerde alınan örneklerle incelenmiştir ve bu örneklerde toprağın A horizonunda ve humus tabakasında kirlilik kaynağına yaklaştıkça pH, baz muhtevası ve baz doygunluğunda belirgin bir artış gözlemlenmiştir. B horizonunda daha az olmakla beraber benzer değişiklikler gözlenmiş, bu değişikliklerin esas nedeninin ham humus birikimi, düşük azot muhtevası ve SO₂ kirlenmesi olduğu ve bunlara da mikrobiyal aktivitedeki baskılanmanın sebep olduğu savunulmuştur (Lux, 1974: 915-920).

Elazığ ve çevresinde önemli maden yatakları ve bunları işleyen çeşitli endüstriyel kuruluşlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Maden-Ergani Bakır Madenleri, Guleman- Şark Kromları ve Keban Simli- Kurşun yataklarıdır. Maden ilçesindeki kalkopirit (Bakır) sahasında bir özel şirket tarafından bakır cevheri üretimi sürdürülmektedir. Tarihi ve turistik bir belde olan ilde mermercilik alanında, dünya çapında ünlü "vişne" mermeri bulunmaktadır. Halen 45 adet ruhsatlı mermer ve maden sahası bulunmaktadır. 15 mermer tesisi ihracat yapmaktadır. Ancak bu tesisler mevcut rezervi işleyip, ülke ekonomisine kazandıracak entegre bir yapıya sahip değillerdir.

Kirlilik oluşturabilecek en önemli kaynaklar çimento, bakır, bikromat ve ferrokrom fabrikalarıdır. Elazığ Çimento Fabrikası toz kirliliğine neden olurken, diğerleri daha çok ağır metal kirlenmesine yol açmaktadır.

Elazığ şehir merkezinde bağlık bahçelik ve kent halkının yaşamını devam ettirdiği bir alanda ve tren garına yakın mesafede kurulmuş olan çimento fabrikası ilde sanayileşmeyi ve sosyo-ekonomik gelişmeyi sağlarken, bu gelişme ile birlikte toprak, hava, su ve gürültü kirliliği gibi çevre sorunlarının ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bu çalışma ile şehir merkezinde faaliyette bulunan ve çevrede yaşayanlara olumsuz etki yapan çimento fabrikasının bulunduğu yerden başka bir yere taşınması konusunda nelerin yapılabileceği ile ilgili stratejiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Yapılan bir araştırmada Elazığ Altınova Çimento Fabrikası'nda 500, 1000, 1500, 2000, 2500 ve 4000 metre uzakta bulunan armut, ayva, elma, erik, kayısı, kiraz, şeftali ve vişne bitkilerinde üçer günlük periotlarla gözlemlene yapılmıştır. Ve sonuçta bu bitkilerin polen çimlenmesi ve tüp uzunluklarının fabrikaya olan uzaklıkları arttıkça çimlenme oranının ve tüp uzunluğunun da arttığı görülmüştür. Çalışılan her bitkinin çimento fabrikası baca gazlarından farklı oranlarda etkilendikleri gözlemlenmiştir. Çalışılan bitki türlerine ait polenlerin tümünün fabrikadan olumsuz etkilendiği gözlemlenmiştir (Topdemir, 2004:5-25).

Çevre ile sanayileşmenin uyum içinde geliştirilmesini sağlayacak sürdürülebilir sanayileşme politikaların oluşturulması için rehberlik edecek politika yapımcılarının çalışmalarına yön vererek, yeni politikalar uygulamalarına, farklı stratejiler geliştirmelerine, hem hanelerin sağlıklı bir çevreye kavuşmalarına, hem de çevre kirliliği, görüntü kirliliği ve en önemlisi yukarıda zararları anlatılan atıkların doğaya bırakılması önlenerek en değerli varlık olan insan sağlığına verilen zararlar önlenerek kentin güzelleşmesi sağlanmalıdır.

Şu an Elazığ Çimento Fabrikasında çalışan Personel sayısının eskiye göre büyük miktarda azaltıldığı, tüm işlerin Merkezden yönetildiği bilin-

mektedir. Elazığ Çimento, gerekli olan alımların büyük bir kısmını da İzmir başta olmak üzere il dışından tedarik etmektedir. Dolayısıyla ilin ekonomisine katkısı da büyük ölçüde azaltılmıştır.

Tüm Dünyanın çevre ve insan sağlığına büyük önem verdiği bir dönemde Elazığ Çimento Fabrikasının çevreye ve insana verdiği rahatsızlıklar ekonomik katkılarının aksine daha çok olumsuzluk ortaya çıkarmaktadır.

Eski dönem Belediye Başkanları ve Milletvekilleri, tüm bu olumsuzlukları düşünerek Fabrika alanına İmar, İnşaat ve İskan izinleri vermemiş ve İl İmar Planında fabrika alanını Sosyal Konut ve Yeşil alan olarak göstermişlerdir. Yıllarca Yeşil Alan olarak gösterilen ve Sosyal Konut alanı olarak gösterilen bu fabrikanın yerleşim alanı, geçen dönemde fabrikadan alınan yaklaşık 1 Milyon TL ile karşılığında İmar planına dahil edildiği herkes tarafından bilinen bir gerçektir.

Elazığ Çimento Fabrikasına 1955 yılından beri yatırımlar yapılmaktadır ve hiçbir yatırıma ruhsat almaya bile lüzum görülmeden yıllardır insan sağlığını tehdit eden yatırımlar yapılmaya devam etmektedir. Hammadde taşınan yollar tamamen bozulmakta, her yıl yenileme yapıldığı halde yüz binlerce ton malzeme taşındığı için yollar tekrar bozulmakta ve konunun çözümüne ilişkin kalıcı çözüm üretilmemektedir.

Son yıllarda fabrikaya sürekli çeşitli konularda ruhsatlar verilmesine rağmen, Fabrikanın halen eksik olan ruhsatları bulunmaktadır. Bunların, İnşaat, İskan, İmar, ÇED, GSM hammadde ocakları izinlerinden hangileri olduğu bilinmemektedir. Önce yapılaşma, sonra bir türlü ruhsatlama işleminin, fabrika tarafından alışkanlık haline getirildiği değerlendirilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde şehrin ortasında bulunan çimento fabrikaları kapatılırken, İlimizde ruhsatsız ve izinsiz çalışan bir fabrikanın çeşitli yöntemler kullanılarak basit gelirler karşılığında meşrulaştırılması, şehrin dokusunda ve insan sağlığı üzerinde kalıcı zararların oluşmasına neden olduğu bilinmektedir. Bu sebeplerden ötürü Elazığ Çimento Fabrikasının yerinin değiştirilmesi ve daha çok insana istihdam sağlayıcı bir hale getirilmesinin istenmesi amacıyla imza kampanyası yapılmıştır (Çoban, 2012:72).

Genel anlamda bir çimento fabrikası aşağıdaki prosedürleri içermelidir. Bunlar; baca gazı emisyonlarının (kg/saat ve mg/Nm³ olarak) ve baca dışından emisyon yayan ünitelerin atmosfere verdiği emisyonların saatlik kütleli debilerinin tespit edilmesi (kg/saat-m²), yakılan her tehlikeli madde için fırın tozu, baca gazı ve çimento tozunun sınır değerleri aşmayacak

şekilde izlenmesi, endüstri tesislerinden kaynaklanan hava kirliliğinin kontrolü yönetmeliğinde verilen kütleli debiler (toz, kurşun, kadmiyum, toplam uçucu organik bileşikler, vb.), pH ve sıcaklık, gürültü, toplam çözünmüş ve toplam askıda katı madde, çalışma alanlarından (fabrika içeresi ve malzeme alımı yapılan ocak sahası) oluşan toz, serbest silis, tortulanmış parçacıklar için toplam askıda maddeler ve çevredeki havanın kalitesi, kaçak ve sızıntıları izlemek için depolama yığınlarının bulundurulmasıdır.

7. SONUÇ

Çevre maliyetleri dediğimiz kavram işletmelerin çevreye verdiği zararın ölçülmesi, sınıflandırılması, hesaplanması ve kayda alınması anlamına gelmektedir. Çevre muhasebesi endüstrileşmenin yaygın bir hale gelmesiyle birlikte gündemde daha çok yer bulmaya başlamıştır. İşletmeler çevreye verdikleri zararı en aza indirmek için uluslararası standartları yakalama çabasına girmişlerdir ve böylece kendi bünyelerinde bu maliyetlerin yönetimini sağlamışlardır. Burada önemli olan çevreye verilen zararın en az düzeye indirilmesidir. Kirliliğin daha çok artmasıyla birlikte insanlık daha çok rahatsız olmaya başlamış işletmeler de önlemlerini arttırmıştır. Bununla birlikte kamuoyu da bilinçli hale gelmiş ve çevresindeki bu tarz durumlara ses çıkarmaya başlamıştır.

Bu önlemlerin içinde çevreye zarar vermeyecek üretim şekilleri desteklenmiştir. Bu üretim şekillerinde amaç atıkların iyileştirilmesi ve çevresel iyileştirilmenin gerçekleştirilmesiyle daha temiz bir üretimin sağlanmasıdır. Çevre maliyetleri konusunu sürdürülebilirlik açısından düşündüğümüzde ise üretim kısa dönemli ve uzun dönemli olarak ikiye ayrılabilir. Kısa dönem üretim biçimlerinde fiziki çevrenin zararsız hale getirilmesi ve iyileştirilmesi sağlanmaktadır. Uzun dönemli üretim biçimlerinde ise bu şekilde çevreye zarar veren atıkların üretilmemesi yani bu atıkların tamamen ortadan kaldırılmasıyla alakalıdır.

Çalışmamızda yer alan çimento tesislerinin en önemli çevresel etkileri olarak baca çıkışı gaz ve toz emisyonları, malzeme depolanması, malzeme ocakları, fabrika içi yollar ve nakliyeden kaynaklanan partikül madde ve toz emisyonları sonucunda hava kalitesinde düşüşün görünmesi ve yağ sistemlerden atık su üretimi ve özellikle malzeme çıkarma ve kırıcılardan kaynaklanan gürültü oluşumu görülmektedir. Aynı zamanda bu kirlilik yüzünden doğal yaşam da zarar görmektedir.

Elazığ ilinde bağlık bahçelik ve şehir halkının yaşamını devam ettirdiği bir alanda çimento fabrikası kurulmuştur. Fabrika bir yandan şehirde sanayileşmeyi ve sosyo-ekonomik açıdan gelişme fırsatını sunarken öte yandan ise toprak, hava, sus ve gürültü kirliliği yaratarak şehrin doğasını olumsuz

yönde etkilemektedir. Örneği Elazığ ilinde yapılan bir çalışmada fabrikanın varlığından dolayı bitkilerin yetişme koşullarının olumsuz etkilendiği, fabrikaya daha uzak mesafede bulunan bitkinin daha kısa sürede olgunlaştığı bile ölçülmüştür. Buna karşın Elazığ ilinde bu fabrikanın başka bir yere taşınması ile ilgili çeşitli kampanyalar ve çalışmalar yapılmaktadır.

Bu tarz sorunların yaşanmasından dolayı sürdürülebilir bir kalkınmanın varlığından bahsedebilmek için bu tarz sorunlara çözüm getirebilecek farklı politikalar uygulanmalıdır. Eğer aksi gerçekleşirse bu fabrikanın şehre getirdiği artılardan çok eksiler gün yüzüne çıkacaktır. Devamında ise telafisi mümkün olmayan sorunlar baş gösterecektir. Bunu önlemek için çevre ve sanayileşme paralel bir şekilde ve birbirlerine zarar vermeyecek bir uyumda geliştirilmelidir. Bu yüzden bu ildeki fabrikanın il dışına taşınması ve daha modern ve daha çok istihdam sağlayabilecek bir yapının oluşturulması planlanmaktadır. Ayrıca şehir halkı da bu konuda istekli olup imza kampanyaları düzenlemektedir. Sürdürülebilir bir kalkınma için gerekli planlama ve harcamalar yapılarak çevre-sanayi uyumu sağlanmalı, yeni nesillere daha temiz, kullanışlı, modern bir hayat bırakılmalıdır.

KAYNAKÇA

ALTINBAY, Ali (2007), “Çevresel Maliyetlerin Raporlanması”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi, S. 11, s.9-20.

ARSLAN, Mustafa - KAYA, Mehmet – YAZICI - Ayşegül ve BOYBAY, Mustafa, (1992), Elazığ Çimento Fabrikası Çevresinde Düşen Tozlardaki Ağır Metal Dağılımı 2, Yüzüncüyıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi, 3(3), 135-144.

AYDIN, Gültekin (2007), Çevre Muhasebesi Ve Uygulamaları, Ifac ve Undesa İşbirliği’ Nin 16.Dünya Muhasebe Kongresi’ne Etkileriyle, Vergi Dünyası Dergisi, S. 305, s. 51-66.

BUELL, J., (1996) Sustainable Democracy (Individuality and the Politics of the Environment), California: Sage Publications, p.97

ÇAKAR, Ulaş (2007), “Çevreci Şirket ve Çevre Muhasebesi”, Mali Çözüm Dergisi(83).

ÇELİK, Muhsin - GÖNEN, Seçkin (2005), Sürdürülebilirlik Kavramı Açısından İşletmelerin Değerlendirilmesi, Muhasebe Finansman Araştırma ve Uygulama Dergisi, Ekim Sayı:14, S.63-73.

ÇOBAN, Bilal (2012), Elazığ Altınova Çimento Fabrikası Durum Analiz Raporu ve Öneriler, Hazar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ağustos 2012, ELAZIĞ.

FLENING, Birgit (Tercüme: Özbirecikli, Mehmet) Çevresel Sorunlarda ve Sürdürülebilir Kalkınmada Muhasebecinin Rolü-I, MUFAD Sayı:7, S.41-43.

GÖNEL, Feride - Atabarut, Tamer, (2005), Şirketlerin Yeni Yönetim Aracı: Çevresel Muhasebe, TUSİAD Yayın No:404, (İstanbul, 2005), s.26.

GÜLER, Erol (1997), “Çevre Yönetim Sistemleri ve ISO 14000 Serisi”, DTÖ Tarife Dışı Engeller ve Çevre Yönetim Sistemleri, Nurdan SİRMAN ve Neşe ERİŞ (Der.), İstanbul: ISO Yayınları, Temmuz 1997, s.139.

GÜVEMLİ, Oktay - GÖKDENİZ, Ümit, (1996), Çevre Muhasebesindeki Gelişmeler, Öneri Dergisi, Ekim 1996,S.23-25.

HUNT, David & JOHNSON,(1995), Catherine. Environmental Management Systems: Principles and Practise, London: Mc Graw Hill Book Company, 1995, p.89.

KABASAKAL, Öner (1995); “Ekonomi ve Çevre İlişkisi”, Yeni Türkiye, ss.330-335.

KIRLIOĞLU, Hilmi - CAN, Ahmet. Vecdi., Çevresel Muhasebede Kavramsal Tartışmaların Gelişimi ve Analizi, MUFAD Sayı:32, S.61-71.

LUX, H., 1974, Contamination of the top soil in Pinus sylvestris stands by basic dust of industrial origin. Wissenschaftliche Zeitschrift der Technischen Universtat Dresden, 23 (3/4), 915-920.

NEMLİ, Elif (1999), Çevre Muhasebesinin İki Yönü, Öneri Dergisi, Ocak 1999, S.211-216.

NETHERWOOD, Alan (1996), “Environmental Management Systems”, Corporate Environmen - Management: Systems and Strategies, Richard WELFORD (Ed.), London: Earthscan Publications, 1996, p.36.

OKUTMUŞ, Ergin (2005),Çevre Muhasebesi Bilgi Sistemi ve Bir Uygulama, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005 (Yayınlanmamış), s.42. 3

ÖZBİRECİKLİ, Melek (2002), Çevre Muhasebesi, Kavramlar, Uygulama Alanları, Araştırma Sonuçları, Natürel Kitap ve Yayıncılık, 2002, Ankara.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi Sektörel Rehberleri, ÇED Rehberi-Çimento Fabrikaları, Haziran, 2009.

TOPDEMİR, Aykut (2004), Elazığ Çimento Fabrikası Tozlarının Çevredeki Bitkilerin Polen Çimlenmesi ve Tüp Büyümesi Üzerine Etkileri, Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi Biyoloji Anabilim Dalı, 2004., Elazığ.

Türk Standartları Enstitüsü (TSE), TS-ISO 14004 / Mart 1997 Çevre Yönetimi-Çevre Yönetim Sistemleri - Prensipler, Sistemler ve Destekleyici Teknikler için Genel Kılavuz, Ankara: TSE Yayınları, 1997, s.3.

WHO. (2014b, March) Ambient (outdoor) air quality and health. Erişim tarihi: 17 Ocak 2015,

WOLLNY, V., Sustainable Development“ - Nachhaltige Entwicklung, HBS-
Text Sustainable DevelopmentÖkoInstitutDarmstadt.doc,oekoworks.de/fileadmin/
oekoworks/dokumente/gewerkschaften/nache.doc

<http://docplayer.biz.tr/5357694-Ced-rehberi-cimento-fabrikalari.html>

<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs313/en/>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YEŞİL PAZARLAMA VE ÇEVRE FARKINDALIK DÜZEYLERİ: FIRAT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEKLEMİ

Levels of University Students' Green Marketing and Environmental Awareness: Fırat University Sampling

Mehmet KARAHAN¹ Bahar GÖRGÜN² Ayşe OKTAY³

Geliş Tarihi: 05.07.2017/Kabul Tarihi: 18.09.2017

Öz

Günümüz tüketicileri, artık çevre ve insan hayvan sağlığına zarar vermeyen enerjileri ve kaynak israfını önleyen, çevreyi koruyan, doğa dostu ürünleri tercih etmektedir. Çevre problemlerindeki artışlara tepki olarak yeşil tüketici olarak adlandırılan günümüz tüketicileri, artık insan, hayvan ve bitkilerin sağlığına ve çevreye zarar veren ürünlerden satın almama güçlerini kullanarak bu konudaki duyarlılıklarını gösterebilmektedirler. Yine, çevreye verdiği tahribatın farkında olan bu tüketiciler; yaşam tarzlarını değiştirebilmekte, bunu satın alma davranışlarına da yansıtılmaktadırlar. Bu gelişimi fark eden işletmeler de, bunu bir fırsat bilerek durumu avantaja çevirme ve rekabet avantajı elde etme stratejisini benimsemişlerdir. Yapılan bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre farkındalık düzeyleri belirlenmeye çalışılmış, öğrencilerin çevre konusunda karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunun için öğrencilerin farkındalık düzeylerini belirlemek üzere bir anket formu hazırlanmış ve bu anket vasıtasıyla araştırma için gerekli veriler toplanmıştır. Elazığ, Fırat Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerden rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen 306 öğrenciden elde edilen verilere göre; öğrencilerin büyük çoğunluğu hayatta kalabilmek için doğayla uyum içerisinde yaşamak gerektiğini, doğal kaynakların tasarruflu kullanılması ve kirletilmemesi gerektiğini, ülkemizdeki çevre kirliliğini önleyici tedbirlerin yeterli olmadığını düşünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil pazarlama, Çevreyi koruma, Çevre farkındalığı.

Abstract

Today's consumers prefer environmentally friendly products, which protect the environment and human beings, which prevent harmful energy and resource consumption. Today's consumers, who respond to increases in environmental problems and are called green consumers, can now show their sensitivity to the health of people, animals and plants and by using their power to not buy products that

¹ Fırat Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: m.karahan@firat.edu.tr

² Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kurumları İşletmeciliği ABD

³ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kurumları İşletmeciliği ABD

damage the environment. Again, these consumers who are aware of the destruction they give to the environment; They can change their lifestyle and reflect this on their purchasing behavior. Businesses that recognize this development have adopted the strategy of turning the situation into advantage and getting competitive advantage knowing this opportunity. In this study, it was tried to determine the levels of green marketing and environmental awareness of the university students and tried to develop the students' environmental problems and suggestions for solution of these problems. For this, a questionnaire form was prepared to determine the level of awareness of the students and the necessary data for the research were collected through this questionnaire. According to this data obtained from 306 students studying at Elazığ, Fırat University; Most of the students think that living in harmony with nature in order to be able to survive, conservation of natural resources should not be used and polluted, and measures to prevent environmental pollution in our country are not enough.

Keywords: *Green Marketing, Environmental protection, Environmental awareness*

1. GİRİŞ

Çevre sürdürülebilir bir şekilde kullanılırsa, insanların bugünkü ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin yaşamları kısıtlanmadan karşılamak mümkün olabilecek, çevreyle ilgili değer ve davranışlardaki pozitif değişiklikler insan yaşamına önemli katkılar sağlayabilecektir. Bunun içindir ki, çevre eğitimi toplumun tüm üyeleri için gerekli olmakla birlikte, çevre sorunlarından en çok etkilenen genç kuşaklar için daha önceliklidir. Bu nedenle, genç neslin küresel ölçekte karşılaşılan çevre sorunlarına dair farkındalık ve duyarlılık sahibi olması, çevresel değerleri korumaya aktif olarak katılımı, motivasyon ve istek sahibi olması gerekmektedir.

Özellikle, üniversite öğrencilerinin eğitimleri sırasında edindikleri çevre ile ilgili bilgi, beceri, tutum ve değerleri meslek hayatlarında ve sosyal yaşamlarında uygulamaya sokmaları, üniversite öğrencilerinden beklenen öncelikli bir sorumluluktur. Bu doğrultuda yükseköğretim programlarında yer alacak çevre eğitimi ile ilgili derslerde; çevre sorunları, nedenleri, geleceği konuları hakkında fikir yürütebilir düzeyde bilgiler verilmeli ve ekonomik, yasal, politik mekanizmaların çevre sorunlarıyla ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Üniversite öğrencileri ile yapılan uygulama çalışmalarında da, çevre eğitiminin önemine vurgu yapılmalı, sürdürülebilir bir çevre bilinci oluşturulmalı, üniversite öğrencilerinin çevre farkındalıkları, tutum ve davranışlarının geliştirilmesi için çevre eğitimi yanı sıra değişik uygulama ve projeler işe koşulmalıdır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda; Çevre Bilimi Dersi'nin eleştirel düşünme becerilerini temel alan öğretim uygulamalarının üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinde, erişimlerinde ve çevre tutumlarında olumlu etkileri oluşturduğunu belirlemiş (Keleş, Uzun ve

Varnacı Uzun, 2010), ayrıca doğa eğitimi programlarının üniversite öğrencilerinin çevre bilincine, tutumlarına ve davranışlarına önemli ölçüde etki ettiği ve kalıcılığını sağladığı tespit edilmiştir (Çimen (2013).

Yapılan bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre farkındalık düzeyleri belirlenmeye çalışılmış, öğrencilerin çevre konusunda karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların çözümü için öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya veri sağlamak üzere öğrencilerin farkındalık düzeylerini ölçmek için bir anket formu hazırlanmış ve bu anket 2016-17 öğretim yılı içerisinde Fırat üniversitesinin çeşitli fakültelerinde öğrenim görmekte olan 306 öğrenciye rastgele örnekleme yöntemiyle uygulanmıştır. Anket çalışmasından elde edilen bilgilerden hareketle öncelikle araştırmaya katılanların demografik özellikleri incelenmiş, daha sonraki kısımda öğrencilerin çevre bilinci ve yeşil ürün farkındalık düzeylerini belirleme ölçeğinden elde edilen bilgiler düzenlenmiştir. Çalışmanın son kısmında da, yapılan araştırmanın yöntem ve örnekleme hakkında gerekli bilgiler verildikten sonra öğrencilerin anket sorularına verdikleri cevaplar frekans ve yüzdelerine göre tablollaştırılıp yorumlamaları yapılmıştır. Son olarak da, öğrencilerin cinsiyetleri ve yaş durumları ile çevre farkındalık düzeyleri arasındaki ilişki (t ve F testi) analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Elazığ, Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerden elde edilen bu verilere göre; öğrencilerin büyük çoğunluğu hayatta kalabilmek için doğayla uyum içerisinde yaşamak gerektiğini, doğal kaynakların tasarruflu kullanılması ve kirlenmemesi gerektiğini, ülkemizdeki çevre kirliliğini önleyici tedbirlerin yeterli olmadığını düşünmektedir. Yapılan ilişki analizi sonuçlarına göre; üniversite öğrencilerinden çoğunlukla bayanların çevre farkındalıklarının erkeklere göre daha yüksek olduğu, öğrencilerin yaşları ile çevre farkındalık düzeyi arasında da anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

2. YEŞİL PAZARLAMA KAVRAMI

Yeşil pazarlama, insanların, doğal çevre üzerinde en az zararlı etkiye sahip istek ya da ihtiyaçlarını tatmin etmek için tasarlanan herhangi bir değişikliği kolaylaştırmak ve düzenlemek için icra edilen faaliyetler bütünüdür (Biner, 2014). Yeşil veya çevresel pazarlama, tüketici istek ve gereksinimlerini karşılamaya yönelik her türlü çevre ve doğa dostu pazarlama faaliyetlerini içerir. Bu istek ve gereksinimleri karşılanırken doğal çevreye minimum zarar verilmesine dikkat edilmelidir. Yeşil pazarlama, toplumun istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmek üzere birtakım değişimlerin meydana getirilmesi ve kolayca uygulanması amacıyla doğal çevreye en az zarar vermek üzere uygulanan faaliyetlerdir. Yeşil pazarlama, çevreyi koruma ilkelerine uygun olarak ürün üretimiyle ilgilenir. Çevresel sorumlulukla üretime odaklanmıştır (Yücel ve Ekmekçiler, 2008).

Yeşil pazarlama kavramı ilk kez Amerikan Pazarlama Derneği'nin 1975'de düzenlediği "ekolojik pazarlama" konulu bir seminerde tartışılmıştır. Amerikan Pazarlama Derneği bu seminerde yeşil pazarlamanın ilk tanımını yapmıştır. Bu tanıma göre yeşil pazarlama, kirlilik üzerine pazarlama çalışmaları, enerji tüketimi ve tükenebilir kaynakların tüketiminin olumlu ve olumsuz yanlarını inceleyen bilim dalıdır. Yeşil pazarlama, çevre koruma prensiplerine uygun ürün üretimiyle ilgilenmektedir. Yeşilin ne anlama geldiği önemli bir konudur. Bu kelime, ekolojik sorunlar, gezegenin ve hayvanların korunması, sosyal sorumluluk, insancıl kaygılar, haksız rekabet, hayvan hakları, eşitlik ve sürdürülebilirlik gibi pek çok konuyla ilişkilendirilebilir (Aytekin, 2007).

İşletmeleri yeşil pazarlamaya iten sebepleri; gelişen ve değişen sosyal sorumluluklar ile bireylerin çevresel duyarlılıkların artması, işletme faaliyetlerinin bireysel tatminden ziyade toplumsal tatminin sağlanması düşüncesine doğru kayması, kaynak kullanımının, arıtma çalışmalarının, su ve toprak kirliliğinin gelecek nesilleri tehdit ettiğinin farkına varılması, işletmelerin iş dünyasında kalabilmek için gittikçe çoğalan faaliyetler ile çevreyi pazarlama stratejilerine ve uzun vadeli planlarına almak zorunda kalması, tüketicilerin artık daha az kirlilik yaratan, atıkları azaltan, daha fazla geri dönüşüm sağlayan yenilenebilir kaynakların üretimde daha fazla kullanımını ve ürünlerin ekosistem için daha güvenli olmasını talep etmeleri (Biner, 2014) gibi sıralamak mümkündür.

Yeşil işletmecilik-çevreye duyarlı işletmecilik, karar alma süreçlerinde ekolojik çevreyi önemli ve etkili bir unsur olarak göz önünde bulunduran, işletme faaliyetlerinde çevreye verilen zararın en aza indirilmesini veya tamamen ortadan kaldırılmasını amaç edinen ve bu çerçevede, ürünlerin tasarımını, paketlenmesini ve üretim süreçlerini değiştiren, ekolojik çevrenin korunması felsefesini işletme kültürüne yerleştirmek için çabalayan, sosyal sorumluluk kapsamında topluma karşı görevlerini yerine getiren işletmelerin benimsediği bir anlayış olarak tanımlanmaktadır. Dünyada çevre bilicinin oluşması ve yeşil yönetim konusunda düzenlenen uygulamalar, işletmelerin ekosistemin bozulmamasına yönelik çeşitli standartlar uygulamasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda işletmelerin yeşil sorumluluğu ve yeşil etiği, başta tüketiciler olmak üzere, toplumların diğer kesimlerinde de yeşil anlayışının yaygınlaşmasında itici güç haline gelmiştir. Yeşil olmak sadece çevreye verilen zararın azalmasını değil, aynı zamanda işletmeler açısından önemli bir rekabet avantajı fırsatı sunmaktadır (Ceyhan ve Ada, 2015).

İşletmelerin toplumda kabul görmelerinin önem kazanması, toplumsal pazarlama ve yeşil pazarlama gibi kavramların gelişmesine yol açmıştır. Uzun vadede işletmeler dahil tüm ilgililerin çıkarına olan toplumsal

pazarlama yada diğer adıyla sosyal pazarlama anlayışında, işletmeler bir yandan tüketicileri diğer yandan toplumsal öncelikleri desteklemek ve öte yandan da kar sağlamak durumundadırlar (Yücel ve Ekmekçiler, 2008).

Yeşil pazarlamayı, işletmelerin tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetleri çevreye duyarlı bir şekilde yerine getirilmesi şeklinde ifade etmek mümkündür. Yeşil, kavramı farklı meslekteki kişiler için farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Örneğin, sağlık ve ilaç sektöründe bu kavram, insan sağlığına olan zararların azaltılması; ticaretle ise, çıkar gruplarının beklentileriyle İşletmenin çevreyle ilgili uygulamalarının uyumlaştırılması anlamına gelebilmektedir. Ticari hayatta da yeşil kavramı büyük farklılıklar göstermektedir. Bir işletme için yeşil olan diğer işletme ya da birey için olmayabilmektedir. Bu durum özellikle ürünleri yeşil olarak tanımlarken ortaya çıkmakta, aynı olan ürünler bile farklı yönlerden yeşil olabilmektedir (Aytekin, 2007: 20).

Yeşil Pazarlama terimi mevcut ürün ve üretim sistemlerinden kaynaklanan sosyal ve çevresel etkileri azaltmaya çalışan ve daha az zararlı mal ve hizmetleri tanıtan pazarlama aktivitelerini tanımlamada kullanılmaktadır. Yeşil pazarlama, pazarlama çabalarında yeşil, yani çevre konularını anlamayı, bu konulara karşı hassas olmayı, dengesiz kaynak dağılımını dengeleme noktasında katkı sağlamayı ve tüm pazarlama karar ve uygulamalarında bu konularda toplumsal zarar verici davranışlardan kaçınmayı ifade eder. Başka bir ifadeyle, yeşil pazarlamadan söz edilebilmesi için pazarlamacıların yeşil konuların farkına varması, anlamaya çalışması ve önemsemesi gerekir (Gök ve Türk, 2011:125).

Yeşil pazarlama, 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında göze çarpmasına rağmen, çok önceden tartışılmaya başlanmıştır. Amerikan Pazarlama Derneği halkı, işletmeleri ve politikacıları bir araya getirecek şekilde bir yeşil pazarlama tanımı yapmıştır. Bu tanıma göre yeşil pazarlama; kirlilik üzerine yapılan pazarlama çabalarını, enerji tüketimiyle ilgili konuları ve yenilenemeyen kaynakların tüketiminin olumlu ve olumsuz yanlarını inceleyen bilim dalıdır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere yeşil pazarlama; üç temel kaynak içermektedir. Birincisi, bütün pazarlama faaliyetlerinin alt kümesi olduğu, ikincisi hem olumlu hem de olumsuz çalışmaları kapsadığı, üçüncüsü ise, çok geniş çaplı çevre olgusunu incelediğidir. Yeşil hareket olarak adlandırılan çevreyi koruma bilinci, "yeşil ürün" (green product), "yeşil tüketici" (green consumer) gibi kavramlarla da pazarlamaya yansımaktadır. Ürün; ambalajı, tasarımı, markası, satış sonrası hizmetler gibi çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurların hepsinde yeşil yaklaşımın ön planda tutulması gerekmektedir. Yeşil ürün; çevreyi kirliletmeyen, doğal

kaynakları daha az tüketen, geri dönüştürülebilir veya korunabilen ürün olarak tanımlanabilir (Hussein ve Cankül, 2010: 50).

3. ÇEVRE FARKINDALIĞI

Çevre koruma konusunda 1970'lerde başlayan çözüm arayışları daha çok kirliliğin önlenmesi temeline dayanıyordu. Bu ilkeye dayanılarak geliştirilen teknolojiler, kirleticilerin havaya, suya ya da toprağa salınmadan önce tamamlanmasından sonra başvuru teknolojilerdi. Bu nedenle de yüksek enerji ve malzemeye gereksinim duyan, görece daha düşük verimli teknolojilerdir. Ayrıca, üretim sistemlerinin değiştirilmesinde ve iyileştirilmesinde pek etkili olamamışlardır.

1980'lerin başında "çevre yönetimi" yaklaşımı birçok firma tarafından benimsendi. Bu firmalar, etkilerini çevre ve enerji performanslarını artıracak biçimde yeniden tasarlamışlardır. 1980'lerin ortalarına geldiğindeyse bir başka yaklaşım gündeme geldi: Endüstriyel ekoloji. Bu yaklaşım, endüstriyel sistemlerdeki madde ve enerji akışını, akışın çevre üzerindeki etkilerini, teknoloji ve uygulamalarının bu akış üzerindeki etkilerini anlamaya çalışır. Bunun yanı sıra endüstriyel ekoloji üretim aşamalarını inceleyerek atıkların girdi olarak geri döndürülmesini, ürünün çevresel etkileri de düşünülerek yeniden tasarlanmasını kapsar.

1990'ların başında bu yaklaşımlara toplam kalite yaklaşımı da eklendi. Çevre eğitimi, ölçümleri ve yönetim stratejilerinin belirlenmesinde firmaların ve tüketicilerin ortak tavır takınmaları bu yaklaşımda temeldir. Toplam kalite yaklaşımı, atıkların azaltılması, enerji verimliliği ve malzemelerin yeniden kullanılması ve geri kazanımı alanlarında yeni olanaklar yaratmayı içerir. Şimdilerdeyse bu yaklaşımlara bir yenisi Temiz üretim eklendi.

Bilindiği gibi şirketlerin asıl amacı çevresel duyarlılık değil, üretim süreci sonucu oluşacak artı değerin maksimize edilmesidir. Buna dayanarak ürettikleri atıkların arıtım ve depolama masraflarını en aza indirebilmek amacıyla, daha az atık üreterek işleyişlerini sürdürebilmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Buna ek olarak, son 20–30 yılda artan çevre duyarlılığı tüketicilerin artan bir şekilde üretim, kullanım ve kullanım sonrası süreçlerinde çevreye daha az zarar veren ürünleri tercih etmelerine sebep olmuştur. Çevreye daha az zarar veren ürünlerin talep görmeye başlaması pek çok endüstriyel sektör için yeni bir rekabet alanı ortaya çıkarmıştır. Bu yeni yönelim sonrası yapılmaya başlanılan çalışmalar sonucu alınacak basit önlemlerle bile üretim sürecinden faydalı bir ürüne dönüşmeden geçerek atık haline gelen hammaddelerin daha etkin kullanımı sonucu bu kayıpların önlenilebileceği ve aynı zamanda atık üretiminin azalabileceği ortaya çıkmıştır. Bunu ürünlerin içeriklerinin azaltılmasını,

üretim için kullanılan maddelerin çevreye daha az zararlı olan maddeler ile değiştirilmesi, üretim ve kullanım esnasında gerekli olan su ve enerji ihtiyaçlarının düşürülmesi gibi yaklaşımlar izledi. Sonuçta atık azaltılması, kirlilik önleme, geri dönüştürme, yeniden kullanım, ürünün çevreye daha duyarlı tasarımı, vb. konular üzerinde yapılan araştırmalar hızla artmış; ürün ve hizmetlerin ardında daha az artık ve atıklar bırakarak üretilmesi fikri örnek uygulamalarıyla beraber iş dünyasına Temiz Üretim adı altında girmeye başlamıştır (Yücel ve Ekmekçiler, 2008).

Günümüzde artmakta olan dünya nüfusu, plansız endüstrileşme ve insanlığın etkisi ile çevre, kendini tüketmeye başlamıştır. Küresel ısınma, ekolojik dengedeki bozulma, canlı neslinin tükenmesi ve su sıkıntısı gibi çevre sorunları, insanlığa zarar vermeye başladıkça önem kazanmıştır. Bu faktörlerin ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi, çevre sağlığını düzenleyeceği gibi küresel olarak insan sağlığına daha olumlu etkileri olacaktır. Çevre ile ilgili sorunların temelinde, çevre konusuna ilişkin ilginin, tutumun ve farkındalığın düşük olması yer almaktadır. Buna göre, çevreye karşı olumsuz tutuma sahip bireyler, çevre sorunlarına duyarsız kalmakta ve çevreye yönelik sorun oluşturmaya devam etmektedirler. Bireylerin çevre ve çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin belirlenmesi, çevre sorunları ile başa çıkmanın ön şartlarından birisidir. Bu açıdan üniversite öğrencilerinin, çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin belirlenmesi, çevreye yönelik olumlu tutum ve davranışların geliştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (Ünver vd., 2015).

Bir süreç olarak bakıldığında çevreyi koruma bilincinin önce insanlarda düşünce olarak kabul görmesi, duygusal olarak olumlu duyguların geliştirilmesi ve bu duyguların davranışa dönüşmesine ihtiyaç vardır. Çevreyi koruma bilincine sahip bireyler günlük hayatla ilgili işlerde, satın alma ve tüketim esnasında bu bilinçle davranabilecektir. Tüketicinin bilgilendirilmesinde ve eğitiminde devlete, üniversitelere, özel kuruluşlara ve tüketici örgütlerine önemli görevler düşmektedir ve bu birimler arasında uyumlu bir iş birliğinin oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Özellikle, üniversite öğrencilerinin eğitimleri sırasında edindikleri çevre ile ilgili bilgi, beceri, tutum ve değerleri profesyonel meslek hayatlarına başlamalarıyla birlikte kişisel ve sosyal yaşamlarında uygulamaları, üniversite öğrencilerinden beklenen bir sorumluluk olarak görülmektedir. Bu nedenle, yükseköğretim programlarında yer alacak çevre eğitimi ile ilgili derslerle üniversite öğrencilerinin, çevre meselelerinin altında yatan nedenleri, gerçekleri anlayabilmesi ve ekonomik, yasal, politik mekanizmaların çevre sorunları ile ilişkilendirebilmesi sağlanmalıdır (Taştepe ve Aral, 2014:142).

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre farkındalık ve bilgi düzeylerinin belirlenmesidir. Bu çalışma ile yeşil Pazarlama ve çevre farkındalığı-duyarlılığı kavramları detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmaya bilgi sağlamak amacıyla hazırlanan yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeyini ölçmeye yönelik bir anket ile Fırat üniversitesi öğrencilerinin farkındalık düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada, konuyla ilgili karşılaşılan sorunlar, eksiklikler ve sorunların çözümü için yapılması gerekenler de belirlenmeye çalışılmıştır.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evreni 2016-2017 eğitim ve öğretim yılında Fırat üniversitesinin 16 Fakültesinde öğrenim görmekte olan tüm öğrenciler (yaklaşık 40 bin) olup bu evrenden örneklem grubu olarak 8 Fakültenen 306 öğrenci alınmıştır. Örneklem alınan fakülteler; Mühendislik Fakültesi, Tıp Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eğitim fakültesi, İletişim fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi, Teknoloji fakültesi ve İnsani Bilimler Fakültesidir. Örnekler rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve bu öğrencilerin Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan tüm öğrencileri temsil ettiği varsayılmıştır.

4.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yüz yüze anket yöntemi seçilmiştir. Anketin hazırlanmasında öncelikle ilgili yazın taranmış, daha önceki araştırmalarda kullanılan anketler incelenmiş (Nakıboğlu, 2003; Keleş, 2007; Kuduz, 2011; Şua, 2012) ve bu bilgiler ışığında "Öğrencilerin Yeşil Pazarlama ve çevre bilinci düzeylerini belirleme anketi" isimli yeni bir anket formu" geliştirilmiştir.

Hazırlanan bu anket iki bölümden oluşmakta olup bunlar; demografik özellikler ve Yeşil pazarlama ve çevre bilinci düzeyi ölçme bölümleridir. Soruların değerlendirilmesinde öğrencilere beşli likert tipi seçenekler sunulmuş ve öğrencilerin verdikleri cevaplar gerekli hesaplamalar yapılarak puana dönüştürülmüştür.

Ankette toplam 22 soru yer almakta olup, bunlardan 10 tanesi öğrencilerin demografik bilgilerine ait, 12 tanesi öğrencilerin yeşil pazarlama ve çevre bilinci düzeyini ölçmeye yönelik sorulardır. Anket üzerinde yapılan *Alfa güvenirlik katsayısı 0.89* olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre anketin çok güvenilir olduğu söylenebilir. Anket uygulaması sonunda, öğrencilerden

elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS 18 paket programıyla istatistiksel değerlendirmeleri (yüzde, frekans, t testi ve F testi) yapılmıştır.

4.4. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirme

Araştırmaya katılan öğrencilerden toplanan veriler SPSS paket programında analiz edilerek elde edilen sonuçlar iki başlık halinde yorumlanarak aşağıda; öğrencilerin demografik özellikler ve üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre farkındalığı düzeyleri başlıkları altında ayrıntılı olarak yorumlanmıştır.

4.4.1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan 306 üniversite öğrencisinin yeşil pazarlama ve çevre farkındalık düzeyi, anketlere verilen cevaplardan elde edilen puanların ortalamaları alınarak, on tam puan üzerinden 3,80 puan olarak hesaplanmıştır. Bu ortalama öğrencilerin konuyla ilgili farkındalık düzeylerinin iyi bir durumda olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerin büyük çoğunluğu %90 (278)'i 19-25 yaş grubunda, öğrencilerin %59(180) bayan, %41(126) bay öğrencidir. Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri fakülterlere göre dağılımı ise %63(194) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, %2(5) Mühendislik Fakültesi, %12(38) Eğitim Fakültesi, %1(4) Tıp Fakültesi, %4(13) Sağlık Bilimleri Fakültesi ve %9(28) İletişim Fakültesi, %5(14) Teknoloji fakültesi, %3(10) İnsani Bilimler fakültesinde öğrenim görmektedir. Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıflara göre dağılımı ise %60(185) kişi dördüncü sınıfta, %28(85) kişi üçüncü sınıf, %6(19) birinci sınıf, %4(11) uzatmalı ve %2(6) kişi ikinci sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin ailelerinin yaşadığı yerler ise %78(238) il merkezi, %15(46) ilçe, %5(15) köy ve %2(7) kasabadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin aylık ortalama gelirleri; %27(84) 2001TL ve üstü, %24(74) 500-1000 TL, %17(53) 1501-2000TL, %16(49) 500 TL ve altı ve %15(46) 1001-1500TL gelire sahiptir. Araştırmaya katılan öğrencilerin toplantı, konferans gibi faaliyetlere katılım durumları; %60 (184) hiç katılmamış, %25(77) birkaç faaliyet, %10(31) mümkün olduğunca, %5(14) hiç kaçırmadığını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin sivil toplum kuruluşlarına üyelikleriyle ilgili; %89(271) öğrenci hayır, %11(36) evet cevabını vermişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin konuyla ilgili ders ya da eğitim alıp almama sorusuna; %78(240) hayır, %22(66) evet cevabı vermişlerdir. Yeşil ürün hakkında bili sahibi olma durumu %72(219) Evet, %15(46) Hayır ve %13(41) Hatırlamıyorum cevabını vermişlerdir.

4.4.2. Üniversite Öğrencilerin Yeşil Pazarlama ve Çevre Duyarlılık Düzeyleri

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "insanların hayatta kalabilmek için doğayla uyum içinde yaşamaları gerektiği" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Doğayla Uyum İçerisinde Yaşama İsteği

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	23	07
2. Katılmıyorum	08	03
3. Kararsızım	07	02
4. Katılıyorum	55	18
5. Kesinlikle Katılıyorum	213	70
Toplam	306	100

Yukarıda Tablo 1'de araştırmaya katılan öğrencilerin, hayatta kalabilmek için doğayla uyum içerisinde yaşamaları gerektiği düşüncesine %70 (213)'i Kesinlikle Katılmakta, %18(55)'i Katılıyorum, %7(23)'i Kesinlikle Katılmıyorum, %3(8)'i Katılmıyorum, %2(7)'ü Kararsızım cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin büyük çoğunluğu hayatta kalabilmek için kesinlikle doğayla uyum içerisinde yaşamak gerektiği düşüncesine sahiptir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "doğal kaynakları tasarruflu kullanma ve kirlletmeme gerektiği" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Doğal Kaynakları Tasarruflu Kullanma ve Kirlletmem.

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	15	05
2. Katılmıyorum	12	04
3. Kararsızım	20	06
4. Katılıyorum	116	38
5. Kesinlikle Katılıyorum	143	47
Toplam	306	100

Yukarıda Tablo 2'de araştırmaya katılan öğrencilerin, doğal kaynakların tasarruflu kullanılması ve kirlletilmemesi gerektiği düşüncesine % 47(143)'si Kesinlikle Katılmakta, % 38(116)'i Katılıyorum, %6(20)'sı Kararsız, %5

(15)'ü Kesinlikle Katılmıyorum, %4(20)'ü Katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğu kesinlikle doğal kaynakların tasarruflu kullanılması ve kirlenmemesi gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "bilinçsizce satın alınan zararlı ürünlerin küresel ısınmaya sebep olduğu" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili bilgiler aşağıda Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Bilinçsiz Satın alınan zararlı Ürünlerin Küresel Isınmaya Sebep Olma Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	13	04
2. Katılmıyorum	14	05
3. Kararsızım	27	09
4. Katılıyorum	63	20
5. Kesinlikle Katılıyorum	189	62
Toplam	306	100,0

Yukarıda Tablo 3'de araştırmaya katılan öğrencilerin, bilinçsizce satın alınan zararlı ürünlerin küresel ısınmaya sebep olduğu düşüncesine % 62 (189)'i Kesinlikle Katılmakta, % 20(63)'si Katılıyorum, %9(27)'i Kararsız, %5(14)'i katılmamakta, %4(13)'ü kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin yarısından çoğu kesinlikle bilinçsizce satın alınan zararlı ürünlerin küresel ısınmaya sebep olduğunu düşünmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "ülkemizdeki çevre kirliliğini önleyici tedbirlerin yeterli olmadığı" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Ülkemizdeki Çevre Kirliliğini Önleyici Tedbirler Yeterli Değildir.

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	12	04
2. Katılmıyorum	16	05
3. Kararsızım	33	11
4. Katılıyorum	92	30
5. Kesinlikle Katılıyorum	153	50
Toplam	306	100

Yukarıda Tablo 4'de araştırmaya katılan öğrencilerin, ülkemizdeki çevre kirliliğini önleyici tedbirlerin yeterli olmadığı düşüncesine %50(153)'si Kesinlikle Katılmakta, %30(92)'u Katılıyorum, %11(33)'i Kararsız, %5(16)'i Katılmıyorum, %4(12)'ü kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğu ülkemizdeki çevre kirliliğini önleyici tedbirlerin yeterli olmadığını düşünmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "Dünyadaki çevresel problemlerin kendilerini çok endişelendirdiği" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Dünyadaki Çevresel Problemlerden Endişelenme Durumları

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	21	07
2. Katılmıyorum	12	04
3. Kararsızım	44	14
4. Katılıyorum	120	39
5. Kesinlikle Katılıyorum	109	36
Toplam	306	100

Yukarıda Tablo 5'de araştırmaya katılan öğrencilerin, Dünyadaki çevresel problemlerin kendilerini çok endişelendirdiği düşüncesine %39(120)'u Katılmakta, %36(109)'sı kesinlikle katılıyorum, %14(44)'i Kararsız, %7(21)'i Kesinlikle Katılmıyorum, %4(12)'ü katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğunu Dünyadaki çevresel problemlerin çok endişelendirdiği söylenebilir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "geri dönüşümlü ambalajların belediyelerin toplama noktalarına bırakılması" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 6'de gösterilmiştir.

Tablo 6. Geri Dönüşümlü Ambalajların Belediyelerin Toplama Noktalarına Bırakma Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	23	07
2. Katılmıyorum	33	11
3. Kararsızım	69	23

4. Katılıyorum	105	34
5. Kesinlikle Katılıyorum	76	25
Toplam	306	100

Yukarıda Tablo 6'de araştırmaya katılan öğrencilerin, geri dönüşümlü ambalajların belediyelerin toplama noktalarına bırakılması düşüncesine %34(105)'ü katılıyorum, %25(76)'i Kesinlikle Katılmakta, %23(69)'ü Kararsız, %11(33)'i katılmıyorum, %7(23)'si kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğu geri dönüşümlü ambalajların belediyelerin toplama noktalarına bırakması gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "ürün kaplarının kullanıldıktan sonra tekrar değerlendirilmesi" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Ürün Kaplarının Kullanıldıktan Sonra Tekrar Değerlendirilmesi Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	45	15
2. Katılmıyorum	33	11
3. Kararsızım	35	11
4. Katılıyorum	107	35
5. Kesinlikle Katılıyorum	86	28
Toplam	306	100

Yukarıda Tablo 7'de araştırmaya katılan öğrencilerin, ürün kaplarının kullanıldıktan sonra tekrar değerlendirilmesi gerektiği düşüncesine %35 (107)'i katılmakta, %28(86)'i kesinlikle katılıyorum, %15(45)'i kesinlikle katılmıyorum, %11(35)'i kararsız, %11(33)'i katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğu ürün kaplarının kullanıldıktan sonra tekrar değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "ambalajlarda doğada çözünebilir malzemelerin kullanılmasını tercih etmek gerektiği" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Ambalajlarda Doğada Çözünebilir Malzemelerin Kullanılması Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	42	14
2. Katılmıyorum	27	09
3. Kararsızım	74	24
4. Katılıyorum	97	32
5. Kesinlikle Katılıyorum	66	21
Toplam	306	100

Yukarıda Tablo 8'de araştırmaya katılan öğrencilerin, ambalajlarda doğada çözünebilir malzemelerin kullanılmasını tercih etmek gerektiği düşüncesine %32(97)'si katılmakta, %24(74)'i kararsız, %21(66)'i kesinlikle katılmakta, %14(42)'ü Kesinlikle Katılmıyorum, %9(27)'u katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğu ambalajlarda doğada çözünebilir malzemelerin kullanılmasını tercih etmek gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, " Ürün Seçerken Çevre dostu olanı tercih etmek" gerektiği düşüncesine katılıma durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Ürün Seçerken Çevre Dostu Olanı Tercih Etme Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	13	04
2. Katılmıyorum	19	06
3. Kararsızım	49	16
4. Katılıyorum	99	33
5. Kesinlikle Katılıyorum	126	41
Toplam	221	100

Yukarıda Tablo 9'da araştırmaya katılan öğrenciler, Ürün Seçerken Çevre dostu olanı tercih etmek gerektiği düşüncesine %41(126)'i Kesinlikle Katılmakta, %33(99)'ü Katılıyorum, %16(49)'sı Kararsız, %6(19)'sı katılmıyorum, %4(13)'ü kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğu Ürün Seçerken kesinlikle çevre dostu olanı tercih etmek gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda,

"yakınlarını çevreye zarar veren ürünler konusunda uyarmak gerektiği" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 10'de gösterilmiştir.

Tablo 10. Yakınlarını Çevreye Zarar Veren Ürünler Konusunda Uyarma Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	19	06
2. Katılmıyorum	21	07
3. Kararsızım	84	27
4. Katılıyorum	105	34
5. Kesinlikle Katılıyorum	77	25
Toplam	306	100

Yukarıda Tablo 10'de araştırmaya katılan öğrencilerin, Yakınlarını çevreye zarar veren ürünler konusunda uyarmak gerektiği düşüncesine; %34 (105)'ü katılmakta, %27(84)'si kararsız, %25(77)'i kesinlikle katılmakta, %7 (21)'si katılmıyorum, %6(19)'sı kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğu doğal kaynakların tasarruflu kullanılması ve kirletilmemesi gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "alışveriş yaparken çevreye duyarlı işaret, logo ve amblemlere dikkat etmek gerektiği" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Çevreye Duyarlı İşaret, Logo ve Amblemlere Dikkat Etme Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	19	06
2. Katılmıyorum	25	08
3. Kararsızım	59	19
4. Katılıyorum	122	40
5. Kesinlikle Katılıyorum	81	26
Toplam	306	100

Yukarıda Tablo 11'de araştırmaya katılan öğrencilerin, alışveriş yaparken çevreye duyarlı işaret, logo ve amblemlere dikkat etmek gerektiği düşüncesine %40(122)'i katılmakta, %26(81)'sı kesinlikle katılıyorum, %19 (59)'u kararsız, %8(25)'i katılmıyorum, %6(19)'sı kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğu alışveriş

yaparken çevreye duyarlı işaret, logo ve amblemlere dikkat etmek gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "çevre dostu ürün satın almak için daha fazla para ödemeye razı olma" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Çevre Dostu Ürün İçin Daha Fazla Para Ödemeye Razı Olma Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	66	22
2. Katılmıyorum	25	08
3. Kararsızım	98	32
4. Katılıyorum	60	20
5. Kesinlikle Katılıyorum	57	19
Toplam	306	100

Yukarıda Tablo 12'de araştırmaya katılan öğrencilerin, "çevre dostu ürün satın almak için daha fazla para ödemeye razı olmak gerektiği" düşüncesine katılım durumuyla ilgili %32(98)'i kararsız, %22(66)'i kesinlikle katılmıyor, %20(60)'i katılıyor, %19(57)'i kesinlikle katılıyorum, %8(25)'ü katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğu çevre dostu ürün satın almak için daha fazla para ödeme konusunda kararsız olmakla birlikte dikkate değer bir kısmı da daha fazla para ödemeye razı olmak gerektiğini düşünmektedir.

3.4. Demografik Verilerle Çevre Farkındalık Düzeyi Arasındaki İlişki Analizi

İnceleme konusu değişken açısından iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farkın olup olmadığının tespitinde kullanılan istatistik t-testidir (Altunışık vd., 2010: 324). Bu yüzden cinsiyet ve çevre farkındalık-duyarlılığı gibi iki grup arasındaki farklılıkların karşılaştırılması için uygun test istatistiği olarak t-testi seçilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin *cinsiyetleri ile çevre farkındalık düzeyi arasında yapılan çapraz ilişki analizi* (t-testi) sonucunda; öğrencilerin cinsiyeti ile çevre farkındalık düzeyi arasında bayanlar lehine anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($t = 3,181$; $p < 0,002$).

Tablo 13. Cinsiyeti ile Çevre Farkındalık Düzeyi Arasındaki İlişki (t-testi)

	Cinsiyet	N	X	S	t	P
Farkındalık Puanı	1. Bayan	180	3,892	0,536	3,181	0,002
	2. Erkek	126	3,670	0,681	3,051	0,003

Yapılan ilişki analizine göre cinsiyete göre öğrencilerin çevre duyarlılıklarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. Bu sonuca göre, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinden çoğunlukla bayanların çevre farkındalıkları-duyarlılıkları erkeklere göre daha yüksek olduğu söylenebilir (Tablo 13).

Guruplar arası farklılıkların karşılaştırılmasında ikiden fazla gurubun karşılaştırılması için uygun test istatistiği Anova (F testi) olduğundan (Altunışık, vd., 2010: 331) yaş ve farkındalık gibi ikiden fazla değişkenin bulunduğu ilişki analizinde Anova testi kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin *yaş durumları ile çevre farkındalık düzeyi arasında yapılan çapraz ilişki analizi* (F-testi) sonucunda; öğrencilerin yaşları ile çevre farkındalık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir (F = 7,973; p< 0,00).

Tablo 14: Öğrencilerin Yaşı ile Farkındalık Düzeyi Arasındaki İlişki (F Testi)

	Yaş Durumu	Kareler Toplamı	Sd	Karelerin Ortal.	F	P
Farkındalık düzeyi	Guruplar arası	10,842	4	2,710	7,973	0,000
	Guruplar içi	102,328	301	0,340		
	Toplam	113,170	305			

Tablo 14’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin Yaş grupları ile çevre farkındalığı-duyarlılığı arasında da anlamlı bir fark vardır. Bu sonuca göre, çevre farkındalık puanlarının öğrencilerin yaşlarına göre farklılaştığını söylemek mümkündür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin büyük çoğunluğu hayatta kalabilmek için doğayla uyum içerisinde yaşamak gerektiğini, doğal kaynakların tasarruflu kullanılması ve kirletilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Yine öğrencilerin yarısından çoğu bilinçsizce satın alınan zararlı ürünlerin küresel ısınmaya sebep olduğunu, öğrencilerin çoğunluğu ülkemizdeki çevre

kirliliğini önleyici tedbirlerin yeterli olmadığını ve Dünyadaki çevresel problemlerin kendilerini çok endişelendirdiğini ifade etmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğu geri dönüşümlü ambalajların belediyelerin toplama noktalarına bırakılması gerektiğini, ürün kaplarının kullanıldıktan sonra tekrar değerlendirilmesi gerektiğini, ambalajlarda doğada çözünebilir malzemelerin kullanılmasını tercih etmek gerektiğini ürün seçerken çevre dostu olan ürünleri tercih etmek gerektiğini düşünmektedirler. Yine öğrencilerin çoğunluğu, yakınlarını çevreye zarar veren ürünler konusunda uyarmak gerektiğini, alışveriş yaparken çevreye duyarlı işaret, logo ve amblemlere dikkat etmek gerektiğini, çevre dostu ürün satın almak için daha fazla para ödemeye razı olmak gerektiğini düşünmektedir. Elde edilen sonuçlara göre, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin çevre farkındalık puanları bayanlarda daha yüksek olduğu, öğrencilerin yaş durumları ile çevre farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu çevre bilinci ile ilgili herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadıklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler bu konuda bilinçlendirilmeli ve yönlendirilmelilerdir. Aktif olan sivil toplum kuruluşlarıyla irtibata geçilerek öğrenciler için bir konferans vermeleri sağlanabilir. Araştırmaya katılanların çoğunluğu ülkemizdeki çevre kirliliğini önleyici faaliyetlerin yetersiz olduğu görüşündedir. Bu anlamda da üniversite çevre koruma hareketleri başlatarak organize bir şekilde etkinlikler düzenlenerek hem çevrenin korunmasına katkı sağlanabilir, hem de bu etkinlikler daha cazip ve eğlenceli hale getirilerek duyarsız öğrencilerinde bu faaliyetlere katılımı sağlanabilir. Üniversite öğrencilerinin duyarlılığını artırmak için tüm fakültelerde zorunlu bir çevre dersi okutulması, ya da çevre bilinci ve doğayı korumayla ilgili ödev ve seminerler almaları da büyük fayda sağlayacaktır.

Çevre eğitiminin, toplumun her kesimini kapsayan bir yönü olması nedeniyle, her kademede eğitimler verilmesi çevre bilincinin yaygınlaştırılması anlamında oldukça önemlidir (Taştepe ve Aral, 2014). Özellikle küçük yaşlardan itibaren çevreyle ilgili etkinlikler ve çalışmalar düzenlenerek, çocukların ve ailelerinin bu konudaki duyarlılıkları artırılmaya çalışılmalıdır. Çevresel duyarlılığının geliştirilmesi çalışmalarında sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğine gidilmesi de önemli katkılar sağlayacaktır.

6. KAYNAKÇA

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Aytekin, Pınar (2007). Yeşil Pazarlama Stratejileri, Celal Bayar Üniversitesi, SBE, Sosyal Bilimler Cilt: 5, Sayı: 2, s.1-20. Manisa.

Biner, Nur (2014). Tüketicilerin Yeşil Ürün Satın Alma Davranışlarının İncelenmesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne

Ceyhan, Sümeyre ve Ada, Serkan (2015). İşletme Fonksiyonları Açısından Çevreye Duyarlı İşletmecilik, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 11, Sayı 26*, www.ijmeb.org

Çimen, O. (2013). Dönüşümsel Öğrenme Modeline Dayalı Çevre Eğitiminin Biyoloji Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Algılarına Etkisi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gök, Ayda ve Türk, Mevlüt (2011). Perakendeci İşletmelerde Çevreyi Koruma Bilinci Üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt:16, Sayı: 2, s.125-152.

Hussein, Azize TUNÇ ve Cankül, Duran (2010). Üniversite Öğrencilerinin Yeşil Pazarlama Faaliyetleri Kapsamında Çevreye İlişkin Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl: 2010 Sayı: 1, s.50-67.

Keleş, Ceyda (2007). Yeşil Pazarlama Tüketicilerin Yeşil Ürünleri Tüketme Davranışları Ve Yeşil Ürünlerin Tüketiminde Kültürün Etkisi İle İlgili Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Keleş, Ö., Uzun, N., ve Varnacı Uzun, F. (2010). Öğretmen Adaylarının Çevre Bilinci, Çevresel Tutum, Düşünce Ve Davranışlarının Doğa Eğitimi Projesine Bağlı Değişimi Ve Kalıcılığının Değerlendirilmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 384-401.

Kuduz, Necla (2011). “Yeşil Pazarlama Faaliyetlerinin Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Nakıboğlu, Burak (2003). Çevreci Pazarlama Anlayışı ve Tüketicilerin Çevreci Tutumlarının Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi İle İlgili Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şua, Esra (2012). Yeşil Pazarlama ve Tüketicilerin Çevre Dostu Ürünleri Kullanma Eğilimleri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taştepe, Taşkın ve Aral, Neriman (2014). Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Bilgi ve Tutumlarının İncelenmesi, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Kasım 2014 Cilt: 3 Sayı: 4, s.142-153.

Ünver, Seher, İlker Murat Avcıbaşı, Zeynep Kızılcık Özkan (2015). Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Çevre Tutumu Ve Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 2015;18:4

Yücel, Mustafa ve Ekmekçiler, Ümit Serkan (2008). Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım: Temiz Üretim Sistemi, Eko-Etiket, Yeşil Pazarlama, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Güz-2008 Cilt 7 Sayı 26, s.320-333.

YAYIM İLKELERİ VE MAKALE YAZIM KURALLARI

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Dergimize gönderilen yazılar, sosyal bilimler alanında, Elazığ ili ve yakın çevresini konu alan özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır.

1. Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının kapsamıyla uyumlu; yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.

2. Türkçe ve yabancı dildeki özetler; yazının amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalıdır. Türkçe makalelerin başına Türkçe ve İngilizce; İngilizce makalelerin başına Türkçe ve İngilizce özet eklenmelidir. Türkçe ve yabancı dildeki özetlere beşer tane anahtar kelime eklenmelidir.

3. Makaleler, dil ve ifade bakımından dilbilgisi kurallarına uygun olmalı, makalede açık ve yalın bir anlatım yolu izlemeli, ayrıca amaç ve kapsam dışına çıkan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir.

4. Makalenin hazırlanmasında bilinen bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgeler bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalı, yazının amacına ve kapsamına uygun olarak seçilmeli, makalede değinilmemiş gereksiz belgelere ve kaynaklara yer verilmemelidir.

5. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgelerin altında kolayca anlaşılacak biçimde yalın ve yeterli bir açıklama bulunmalıdır.

6. Makalede kullanılan kaynaklar yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, değinilen her belge kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda değinilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.

7. Sonuçlar, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara sonuçta yer verilmemelidir.

8. Yazılar A4 kâğıdının bir yüzüne basılmalı ve bütün kenar boşlukları 2,5 cm olarak ayarlanmalıdır.

9. Türkçe ve İngilizce yazılar Microsoft Word programında New Times Roman karakteri ile hazırlanmalı; makalenin ana başlığı, büyük harflerle bold ve 14 punto olmalıdır. Türkçe başlığın altına yazılacak İngilizce başlık ise italik ve ilk harfleri büyük, diğerleri küçük olarak yazılmalıdır. Makale İngilizce ise altına Türkçe başlık eklenmelidir. Metin içindeki başlıklar öncesinde 12nk, sonrasında ise 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

10. Başlıktan sonra 12 punto aralık verilerek yazar ad(lar)ı unvansız olarak yan yana sayfa ortalanarak yazılmalı, unvan, çalıştığı kurum ve e-mail adresi dipnot olarak belirtilmelidir.

11. Yazar adından sonra 12 nk boşluk bırakılarak Türkçe, İngilizce olarak hazırlanmış 150 kelimeyi geçmeyen özet yazılmalı ve yazının ana konusunu tanımlayan anahtar kelimeler bu özetlerde belirtilmelidir.

12. Türkçe ve İngilizce özetler, 10 punto, metin içi yazılar 11 punto ve 1,5 satır aralıklı olarak, dipnotlar da 9 punto New Times Roman ile yazılmalıdır.

13. Makale; tablo, şekil, fotoğraf ve kaynaklar dâhil 30 sayfayı geçmemelidir. Şekil, tablo ve fotoğraflar bilgisayar ortamında hazırlanıp metin içinde ya da sonunda sayfa boyutlarını (12x18 cm) aşmayacak şekilde yerleştirmelidir. Tablo, şekil, fotoğraf başlıkları ile altlarındaki tablo, fotoğraf veya şekil arasında 6 nk aralık bulunmalı, başlıkları bold ve “Tablo-1:” şeklinde olmalıdır.

14. Referanslar metin içinde gösterilmeli; parantez içinde yazarın/ yazarların soyadı, atıfta bulunulan çalışmanın yayım tarihi, alıntı yapılan sayfanın ya da sayfaların numarası (Çakar 2013: 25) şeklinde yazılmalıdır. Aynı yazarın aynı yıl içerisinde yayımlanan birden fazla çalışmasına atıf yapılmış ise bu durum (Çelik 2014a), (Çelik 2014b) şeklinde küçük harflerle belirtilmelidir. Ancak açıklama gerektiren hususlar sayfa altında dipnot olarak yazılmalıdır.

15. Makalede kaynakça aşağıdaki gibi gösterilmelidir:

ÇAKAR, Enver-UZUN, Celalettin (2017), *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ.

ÇELİK, Kürşat (2013), “R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf- Hümayun Defteri’ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 40, Ankara, s. 143.162.

GÖYÜNÇ, Nejat (1991), “Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul, s. 267-277.

İNALCIK, Halil (1995), “Eyalet”, *DİA*, c. 11, s. 548-550.

ALKAN, Mustafa (2010), “Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği”, *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. 4, I. kısım, Ankara, s. 831-842.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1986/20790.pdf>. Erişim tarihi:
10 Mayıs 2017.

16. Yayımlanması istenen makaleler, harputumdergi@gmail.com adresine gönderilecektir.

17. Hakemlerden olumlu rapor alamayan ve dergimiz yazım kurallarına göre hazırlanmayan makaleler yayımlanmaz, yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli bir sorumluluk kabul edilmez.

PUBLICATION PRINCIPLES AND ARTICLE WRITING RULES

Journal of Harput Studies is published twice a year; in March and September. The manuscripts sent to our journals must be in the field of social sciences, original works, and have the necessary qualifications indicated below.

1. Headings in Turkish and foreign languages must be compatible with the scope of the article, short, clear and adequate.

2. Abstracts in Turkish and Foreign language abstracts must reflect the purpose, scope and consequences of the writing. Turkish and English abstracts must be added into the articles written both in Turkish and English. Five keywords must be written for each abstract written in Turkish or any foreign language.

3. The articles must be in accordance with the grammar rules in terms of language and expression; besides, a clear and absolute way of expression must be used in the articles not giving unnecessary information that is out of the purpose and scope.

4. The known scientific methods must be used in the preparation of the articles; the subject, purpose, scope and reason for the preparation of the study, and etc. must be given in a satisfying and certain order. Figures, tables, photographs and other documents used in the article must be prepared in accordance with the scientific rules, be selected according to the purpose and scope of the article, and unnecessary documents and resources not mentioned in the article cannot be included.

5. There must be an absolute and sufficient explanation that can be easily understood under the figures, tables, pictures and other documents used in the article.

6. The resources used in the writing must be arranged in accordance with the writing rules; each mentioned document must be included in the bibliography, but not anything else.

7. The results must be in accordance with the purpose and scope of the study, and cannot include any information or findings that are not explicitly mentioned in the main text; must be given with its all outlines and in summary.

8. The paper size is set to A4 size and the margins will be 2.5 cm from all edges.

9. Articles are prepared in the Microsoft Word program on the PC with the New Times Roman character. The main headings of the Turkish and English articles are written on the centre of the first page being written with bold 14 pt. capital letters. The English title to be written under the Turkish heading must be written in italics and the first letters are large and the others are small. If the article is in English, a Turkish title should be added to the bottom. Headings in the text should be preceded by 12 nk, followed by 6 nk.

10. After the heading, the author name (s) is written untitled side by side by centring the page with 12 pt. spacing. The title, institution and e-mail address are specified as footnotes.

11. After the author's name, a summary written in Turkish, English not exceeding 150 words is written leaving 12 pt. spaces, and the key words that define the main topic of the article are indicated in these abstracts.

12. Abstracts in Turkish and English should be written in 10 pt, 11 pt in text and 1.5 pt spaced, and footnotes in 9 pt New Times Roman.

13. Article should not be more than 30 pages including tables, figures, photographs and resources. Figures, tables and photographs should be prepared in a computer environment and should not exceed the page size (12x18 cm). Table, shape, photo titles should have 6 nk spacing between the table, photo or figure below, titles must be bold and as "Table-1:".

14. References should be shown in the text; The surname of the author (s) in the parentheses, the date of publication, the number of the cited page or pages (Çakar 2013: 25). If more than one work of the same author is published in the same year, this should be indicated in small letters (Steel, 2014a), (Steel, 2014b). However, the points that need explanation should be as footnotes below the page.

15. The reference should be shown as follows:

ÇAKAR, Enver-UZUN, Celalettin (2017), *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Publications of Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Elazığ.

ÇELİK, Kürşat (2013), "R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf- Hümayun Defteri'ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 40, Ankara, pp. 143-162.

GÖYÜNÇ, Nejat (1991), "Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, pp. 267-277.

İNALCIK, Halil (1995), "Eyalet", *DİA*, Vol. 11, pp. 548-550.

ALKAN, Mustafa (2010), “Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği”, *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Vol. 4, part I, Ankara, pp. 831-842.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1986/20790.pdf>. Date of access: 10 May 2017.

16. The manuscripts will be sent to harputumdergi@gmail.com.

17. Articles that do not receive a positive report from the referees and that are not prepared according to our writing rules are not published or returned to the author; No administrative or judicial responsibility is assumed in this respect.